Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Tidsskrift,

Ottende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Andet Binds femte og sjette Hefte.

Kjøbenhavn.
H. Hagerups Boghandel, Hovedkommissionær.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1910.

Udgivet for 1. Halvaar 1910.

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Prof. **Kr. Erslev,** Prof. **Joh. Steenstrup,** Dr. phil. **Aage Friis,** Prof. **J. A. Fridericia** og Museumsassistent **M. Mackeprang.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række. 1—6. Bd. 1897—1906. 8. Række. 1. Bd. 1907—08. 2. Bd. 1—4. H. 1909—10. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889.

C. Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

J. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)

H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

O. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

Joh. C. H. R. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

Foreningens Medlemmer kan, for saa vidt Forraad haves, faa ethvert Bind af de første 4 Rækker af Historisk Tidsskrift mod at betale 4 Kr. samt ethvert Bind af 5te—7de Række mod at betale 6 Kr. Registret til 3dje Række leveres, naar ønskes, gratis sammen med Rækkens 6te Bind; ellers betales det med 50 Ø. Indholdsfortegnelsen til de 5 første Rækker koster 30 Ø.

For følgende Bøger gælder foreløbigt en **Prisnedsættelse:**

Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 50 Ø.

Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller. 1 Kr.

Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. D. 50 Ø.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 50 Ø.

Reinhardt: Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. III.) 30 Ø.

Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537 til 1621. 1—3. D., samt Aktstykker. 2 Kr. (Enkelte Bind eller Aktstykkerne 50 Ø.)

Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh. 2 Kr.

Desuden er **Prisen** paa en Række enkelte Hefter af Historisk Tidsskrift **nedsat** til 30 Ø.; nærmere Oplysning gives i Subskriptionsindbydelsen til Tidsskriftets 8de Række, der kan faas gennem enhver Boghandel.

Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Køgebugt 1. Juli 1677.

En marinehistorisk Undersøgelse.

Af
H. D. Lind.

1. Juli 1677 er den danske Flaades største Hædersdag. Niels Juels Berømmelse blev ved den aldeles uimodsigelig. Ikke blot maatte man beundre hans besindige Bedømmelse af de vanskelige Forhold før Slaget og hans Blik for det rette Tidspunkt, da Fjendens Angreb skulde mødes med et energisk Modstød; men hans hele Færd under selve Slaget, hans uforfærdede Kamplyst og Tapperhed, hans fortrinlige Sømandskunst, hans veloververejede Taktik og hans sejge Udholdenhed, til Maalet var naaet, maatte alle nævne som de Momenter, der bragte Sejren hjem. Og Sejersglæden maatte endnu mere blive forhøjet ved Betragtningen af de følelige Tab, der var tilføjet Fjenden, og ved den fastslaaede Kendsgerning, at denne afgørende Sejer blev vundet over „en i høj Grad overlegen Fjende".

Hvad særlig dette sidstnævnte Punkt angaar, da havde Niels Juel selv ikke vidst bedre Besked, end at han i en Rapport af 29. Juni 1677 maatte sige: „De svenske ere stærkere af Skibe end vi" [1]). De efter Slaget

[1]) C. Bruun: Niels Juel og Hollænderne, S. 65.

udgivne Aviser og Relationer (Daniel Paulli's og Jørgen Gøede's), saa vel som alle de poetiske Produkter, hvori Sejersglæden fandt sit Udtryk, gaar alle ud fra den samme Forudsætning. For blot at anføre ét Eksempel: i Klavs Lunds „Taksigelse" forekommer denne Prosa-Bemærkning: „Guds Naade var det, at ej en Baad i den hele danske Flaade blev mist, der dog den svenske Flaade var Orlogsskibe 36, Bøjerter 12, Brandere 6, og vores Flaade var ikkun Orlogsskibe 25, Advisjagter 4 og Brandere 3". Og syner vi den lange Række af danske Forfattere, som senere har behandlet dette Æmne og som maa forudsættes at have undersøgt disse Forhold nøje, da genfinder vi stadigt de samme Tal; saaledes hos Friedenreich, Christian V's Krigshistorie (1765, II, 43 fl., 46 fl.); ligeledes i en fortrinlig Afhandling i Archiv for Søvæsenet for 1829, S. 1—42: „at Tallet af de svenske Orlogsskibe og Fregatter, der tog Del i Træfningen, var 36, derom ere alle (Kilder) enige"; fremdeles de Forfattere, der støtter sig til denne Afhandling, hvoriblandt særlig H. C. Garde, baade i hans „Efterretninger" (I, 210 fl.) og i hans „Sømagtens Historie" (I, 284 fl.). De svenskes afgjort store Overlegenhed hævdes ogsaa af de nyeste Forfattere, saaledes C. Bruun, Niels Juel og Hollænderne (1871, S. 118, oprindelig i Danske Samlinger 2. Række I), N. P. Jensen, Den skaanske Krig (1900, S. 264 fl.), J. A. Fridericia, Danmarks Riges Historie (IV, 593, fra Aar 1902)[1]), ligesom ogsaa den populære Skildring af Vor Sømagts Historie af Eidem og Lütken fra 1904 (S. 399). Og paa det samme traditionelle Standpunkt staar

[1]) Som det vil ses af det følgende, har disse 3 Forfattere dog nogle Afvigelser fra de almindelige Talopgivelser, men om de svenskes afgjorte Overlegenhed er ingen af dem i Tvivl.

ogsaa de fleste svenske Forfattere, lige fra Tornquist i Utkast till Swenska Flottans Sjötåg, S. 161, og til G. Björlin, Kriget mot Danmark 1675—79, S. 200. Som et Mellemled mellem den danske og svenske Litteratur staar Sten Jacobsens Den nordiske Krigs Krønike, der er skrevet ikke længe efter Begivenhederne, men først trykt 1897; dog heller ikke denne Forf. forstyrrer Enigheden om Styrkeforholdet; ogsaa han fastholder Tallene 36 og 25.

Men vender vi os fra alle disse samstemmende Vidnesbyrd til det nyeste svenske marinehistoriske Værk (fra 1903): Axel Zetterstens „Svenska flottans historia 1635—80", da overraskes vi ved at se, at denne Forfatter opgiver S. 494 fl. et langt lavere Tal for de svenske Skibe paa Køgebugt, med den opsigtsvækkende Bemærkning, at den svenske Admiral Henrik Horns Flaade af den Grund kun kan have været „ubetydelig stærkere" end Fjendens.

Forfatteren siger med stor Beskedenhed i sit Forord, at hans Arbejde ikke gør Fordring paa at meddele egentlig Søkrigshistorie. Dette kunde maaske gælde hans tidligere udgivne Bog om samme Æmne for Aarene 1522—1634, hvori den historiske Del vel nok er det svageste Parti i Bogen; men det kan ingenlunde siges om den foreliggende 2den Del. Hans historiske „Sjötåg" indtager ikke blot i kvantitativ Henseende en hel Fjerdedel af Skriftet, men de er i kvalitativ Henseende i den ønskeligste Stand, idet Fremstillingen hele Vejen støtter sig til en rig Dokumentation af Arkivsager, der netop maa gøre Fordring paa Læsernes fulde Opmærksomhed. Sverigs Marinearkiv (i Svensk Rigsarkiv) har nemlig en udmærket bevaret Samling, hvorfra der kan fremdrages den Rigdom af Oplysninger om stort og smaat, der har givet For-

fatteren Stof til hans to store Værker, en Rigdom, som næsten maa kunne vække Misundelse hos os, naar vi tænker paa de mange mørke Punkter i vor Viden om den danske Marines tidligere Perioder, — man behøver blot at minde om, at vi ikke har faaet overleveret nogen original Hovedrapport om selve Køgebugtslaget fra Niels Juels egen Haand. Selv om de trykte Relationer om Slaget vel i alt væsentligt er paalidelige nok, kunde det have haft den største Interesse at se Niels Juels egen Fremstilling. Men den og meget mere savner vi nu. Det savnede kunde bl. a. tjene til at kaste Lys over Zetterstens ovenfor fremdragne Paastand. Men vi har jo for os en Forfatter, der allerede har erhvervet sig litterær Ære og har et stort Bevismateriale til sin Raadighed; og naar han i sin ærlige Forsken efter Sandheden kommer til et Resultat, der er saa stærkt afvigende fra det tidligere antagne, da kan det ikke forkastes, blot fordi det støder vor nationale Følelse; men det bør undersøges og muligt modbevises, og lykkes dette sidste ikke, da bør det foreløbigt anerkendes som stemmende overens med de virkelige Forhold, idet man dog forbeholder sig den Indrømmelse, at senere fremkommende Oplysninger muligt kan ændre Resultatet saa meget, at det kan blive mere tilfredsstillende for Niels Juels Landsmænd.

Ikke mindre end tre forskellige Skibslister over den svenske Flaade har foreligget for Forfatteren, og af dem uddrager han en ny Liste, som viser, at Admiral Horn er afsejlet fra Elfsnabben 11. Juni 1677 med en Styrke, bestaaende af 14 store Krigsskibe, 12 middelstore, 9 Koffardiskibe, 11 bestykkede Lastdragere og 6 Brandere, i alt 52 Skibe. Forfatteren klassificerer Krigsskibene efter

Kanonantal, Skrogets og Besætningens Størrelse i „store", „middelstore" og „mindre", hvilket han betegner ved at sætte henholdsvis (1), (2) og (3) efter Skibets Navn. Koffardiskibene eller, som de tidligere hed, Kompagniskibene, betegner han ved (K); de svarer nærmest til de dansk-norske Defensionsskibe og ejedes af Privatpersoner, men var byggede til at føre et ikke sjældent betydeligt Antal Kanoner; i Krigstid tjente de Kongen for Hyre og skulde erstattes Ejerne, hvis de gik tabt, medens de gjorde Tjeneste. Forf. sætter et skarpt Skel mellem disse private Skibe og de kongelige Krigsskibe, skønt der i Virkeligheden ikke var saa stor Forskel paa de to Skibsklasser; blandt de svenske Koffardiskibe paa Køgebugt fandtes i det mindste ét, der kunde rangere med de „store" Krigsskibe.

Vi lægger nu Forf.s Skibsliste af 11. Juni til Grund for vore Undersøgelser, da den er den nyeste og bedst bevidnede, og vi sammenligner den med Gardes Fortegnelse over den svenske Flaade, idet vi anfører denne Forfatter (ogsaa i det følgende) som den lettest tilgængelige Repræsentant for hele Litteraturen om dette Æmne før Zettersten. Vi ser da, at det bliver nødvendigt straks at stryge Skibsnavnene Westerwik og Yttern af Gardes Liste, da disse to Skibe i Følge Zettersten ikke paa noget Tidspunkt har sejlet under Horns Flag. — Men man vilde fejle, hvis man saa mente, at Forf.s Liste i øvrigt opregnede de svenske Skibe, der 1. Juli deltog i Kampen; thi Flaadestyrken maatte undergaa adskillige Forandringer, inden den naaede fra Stockholms Skærgaard til Køgebugt. Angaaende 4 Skibe, som staar paa Forf.s Liste, nemlig Laxen (2), Gripen (K), Abraham (2) og Nordstiernan (2), bemærker han, at Horn slet ikke havde faaet dem med

sig i Flaaden. Her er unægteligt et svagt Punkt i Fremstillingen. Man faar ikke at vide, hvor og paa hvilket Tidspunkt eller af hvad Grund disse Skibe lodes tilbage; heller ikke synes Rigtigheden at være dokumenteret ved noget arkivalsk Bevis. Dog har Angivelsen Sandsynligheden for sig. Björlin (anf. Skr. S. 200) oplyser herom, at den svenske Flaade kom meget hovedkulds af Sted, da Kongen havde truet med at gøre kort Proces med de forsømmelige, og at derfor en Del Skibe langtfra var færdige, da den øvrige Flaade forlod Dalarø, men de maatte efterlades i Skærgaarden, da de var ude af Stand til at gaa til Søs. Hvad der ogsaa bestyrker Rigtigheden heraf i nogen Maade, er den Omstændighed, at Gripen heller ikke findes paa Gardes Liste[1]), og en yderligere Bekræftelse vindes fra en utrykt dansk Fortegnelse, hvorom mere nedenfor; derfor maa vi da vel erkende, at de nævnte 4 Skibe ikke er mødte op til Stævnet paa Køgebugt.

Nogen Erstatning for de efterladte Skibe fik dog Flaaden paa sin Vej gennem Østersøen. Horn havde 3 Eskadrer under sin Kommando, og naar han var naaet ud i Østersøen, skulde, i Følge en tidligere Bestemmelse af den svenske Konge, Admiral Erik Sjöblads Eskadre, der forud var løbet ud fra Gøteborg, forene sig med Horn og underlægge sig hans Kommando som hans fjerde Eskadre. Da Sjöblads Afdeling bestod af 3 Skibe (2), 5 andre (K), 1 bestykket Lastdrager og 1 Brander med i alt 394 Kanoner[2]), vilde Horn have faaet en mægtig Forstærkning, hvis Foreningen kunde være sket i rette

[1]) Derimod nævnes de 3 andre Skibe paa Gardes Liste, hvilket altsaa maa være fejlagtigt.

[2]) Zettersten, S. 489.

Tid; han maatte paa Grund af den store Overmagt, som han derved kunde føre i Kampen, være sikker paa at opnaa et heldigt Udfald. Men Horn var kommet for sent i Søen, og de danskes Sejr 1. Juni umuliggjorde den planlagte Forening. Saaledes har denne Sejer den største Betydning for, hvad der skulde ske i Køgebugt. Den første Sejer betingede den anden. — Og i Stedet for Sjöblads store Eskadre mødte nu hos Horn ved Øland kun to Flygtninger fra Slaget under Lolland, Andromeda (2) og Gustavus (K)[1]), som tillige med det nybyggede Calmar (2) derpaa forenede sig med Hovedflaaden.

Men hele den saaledes forstærkede Flaade fandtes dog ikke paa selve Kampladsen 1. Juli. Horn selv fortæller nemlig i sin Rapport om Slaget, at Carolus (1), Maria (2) og Gøteborg (2) var udkommanderede paa Brandvagt „frem for Flaaden" (? maaske i Store Bælt), men havde af Uforsigtighed begivet sig saa langt bort, at de ikke rettidigt kunde kaldes tilbage. Disse Ord maa staa til Troende, og vi maa billige, at Forf. fører dem til Afgang paa sin Liste, ligesom de ogsaa maa udslettes paa Gardes. Nødvendigheden heraf har ogsaa Bruun[2]) indset.

Efter at Horns Flaade saaledes har haft en Afgang paa 7 Skibe i alt, nemlig 1 af (1), 5 af (2) og 1 af (K), samt en Tilgang af 3, nemlig 2 af (2) og 1 af (K), maa der paa Køgebugt have været samlet:

13 af (1), 9 af (2), 9 af (K), de 11 Lastdragere og 6 Brandere, i alt 48 Skibe.

Anfører vi disse Skibe ordnede efter Antallet paa

---

[1]) Disse 2 Skibe kender Garde ikke.

[2]) Anf. Skr. 117, 118.

Kanonerne, uden Hensyn til den taktiske Orden i Eskadrer, kan vi opstille følgende Liste:

Den svenske Flaade 1. Juli 1677:

Skibsklasse I.

Skibe paa mindst 50 Stykker.

Victoria	84 St.	480 Md.
Nyckeln	84 -	450 -
Solen	72 -	470 -
Mars	72 -	430 -
Hieronymus	72 -	390 -
Juppiter	68 -	400 -
Mercurius	66 -	400 -
Venus	64 -	410 -
Draken	64 -	390 -
Saturnus	64 -	380 -
Calmar (2)	62 -	370 -
Wrangel	60 -	400 -
Cesar	60 -	240 -
Wismar (2)	58 -	250 -
Flyganda Wargen (K)	56 -	230 -
Hercules	54 -	260 -
Svenska Lejonet (2)	52 -	230 -
Andromeda (2)	52 -	200 -

Skibsklasse II.

Skibe paa 49—30 Stykker.

Gustavus (K)	48 St.	180 Md.
Spes	46 -	210 -
Riga	45 -	230 -
Hjorten	34 -	150 -
Fredrika Amalia	34 -	150 -
Fenix	34 -	150 -
Konung David (K)	32 -	140 -
Salvator (K)	32 -	140 -
Solen (K)	32 -	100 -

Skibsklasse III.

Skibe paa 29—18 Stykker.

Trumslagaren (K)	18 St.	130 Md.

Elisabeth (K) ..... 18 St. 100 Md.
Perlan (K) ..... 18 - 100 -

Skibsklasse IV.
Fartøjer paa 4—12 Stykker.
12 med i alt 96 St.
6 Brandere uden St. } .. 476 Md.

Da vi paa denne Liste kun har brugt Bestykningen som Maalestok, har vi maattet bedømme Skibenes Størrelse noget anderledes end Zettersten, men dennes afvigende Betegnelse er her vedføjet lige efter Navnet.

Horns Flaade 1. Juli bestod altsaa af

18 Skibe af I. Klasse, 9 af II., 3 af III. og 18 af IV.; i alt 48[1]).

Som det kunde ventes, opviser Gardes Liste helt andre Tal:

22 af I., 8 af II., 6 af III. og 18 af IV.; i alt 54.

Den traditionelle Liste skal være fremgaaet af Forhør, som en dansk Søofficer efter Slaget afholdt over de svenske Krigsfanger for at erfare de til Stede værende fjendtlige Skibes Navne o. s. v. Ved denne Fremgangsmaade var det jo ikke udelukket, at der kunde indløbe Fejl; saaledes, at Komparenterne opgav Navnene paa de Skibe, der var samlede ved Rejsens Begyndelse, som om ogsaa de medvirkede paa Kampdagen o. s. v. Efter Fremkomsten af Zetterstens Fortegnelse har Listen vistnok ikke stor Værdi.

Mere Opmærksomhed bør der skænkes de „Kund-

[1]) Tallene for IV. Klasse i begge Flaader er ikke nøjagtige. Saaledes vides det, at det svenske Fartøj Stralsundske Poucinelle blev erobret af det danske St. Bartolomæus, og intet af disse to Skibe findes paa de resp. Lister. Ved Beregningen af Skibenes Antal er der dog ikke taget Hensyn til denne Forøgelse, men derimod vel nedenfor ved Angivelsen af Kanonernes Antal og Besætningernes Størrelse.

skaber", som indløb til den danske Regering og til dens Admiral før Slaget angaaende den fjendtlige Styrke. Saaledes fik man at vide af et opsnappet Brev fra den svenske Rigsadmiral, at vore Modstanderes Flaade bestod af 10 Skibe, 16 Fregatter og 20 mindre Sejlere, i alt 46 Skibe; og en anden indhentet Efterretning angav Svenskeflaaden til 45 Sejlere, deraf 30 Kapitalskibe[1]). Disse Tal kan naturligvis ikke være fuldt paalidelige, men de slutter sig godt til Zetterstens Beregninger.

Endnu kan fremdrages nogle utrykte Lister over saa vel den danske som den svenske Flaade, som findes i det danske Rigsarkiv[2]). De maa være baserede paa ovennævnte eller lignende Kundskaber — i det mindste for de svenske Skibes Vedkommende — og er vistnok optegnede af Krigssekretæren Herman Meier og derfor affattede paa Tysk. Datoen 22. Juni 1677 findes paa Listen over den danske Flaade, men senere Bemærkninger er tilføjede efter Slaget 1. Juli f. Eks. angaaende de erobrede Skibe, hvorfor der ogsaa bag paa Dokumentet staar: „Flaaden 1ste Juli". Mærkelig er den Klassifikation, som anvendes ved Opregningen af begge Flaaders Skibe. Her opføres først: „Erste Classe von Orlogsschiffen, zu rechnen von 50 Canonen incl. und drüber"[3]). Dernæst: „Andere Classis von 50 exclusive bis 20 Canonen: Fregatten". Endelig: „Dritte Classis von allem, was unter 20 Stücken hat, item Jacten, Branders, Galiothen, Snauen". Det er en Inddeling, som

[1]) Bruun, anf. Skr. 63. Archiv f. Søv. 1829, 18.

[2]) Krigskancelliets indkomne Sager vedrørende Søetaten 1677.

[3]) Ordet „Linieskib" brugtes endnu ikke ved denne Tid som Navn paa et stort Kampskib; det findes vel hos Garde, men kun ved en Antecipation af ham.

kommer den nær, vi bruger her i Afhandlingen. — Af „Svecica Classis“ opføres 16 „Capitalschiffe“, som med Undtagelse af ét (Carolus) alle, i Følge Zettersten, deltog i Kampen. Dernæst nævnes — foruden „Klein Fuhrzeug“ — 19 Fregatter, hvoraf vor Forf. dog kun vil vedkende sig de 11 som Deltagere 1. Juli. Altsaa tæller Listen 35 Kampskibe, men da den udviser flere Urigtigheder baade i Sammenligning med Gardes og med Zetterstens, kan den i sin Helhed ikke bruges som fuldgyldigt Vidne. Og dog frembyder den gode Enkeltheder. Den udelader ganske saa vel Westerwik (S. 285) som Laxen og Gripen (S. 286) og ligesaa Gøteborg (S. 287) og er altsaa enig med Zettersten i, at disse Skibe ikke har deltaget i Slaget; og til Gengæld opfører den som medkæmpende i Slaget ikke blot Calmar (der dog først senere er tilføjet, i Egenskab af Prise), men ogsaa de af Garde forbigaaede Skibe Andromeda og Gustavus (S. 287), hvorved atter Zettersten bekræftes.

Men nu den danske Flaade. Vor svenske Forfatter beregner den til det almindeligt anførte Tal, 25 Kampskibe, idet han henviser til Gardes Fremstilling og klassificerer dem saaledes:

16 store, 7 middelstore, 2 smaa Krigsskibe, 3 Brandere, 8 Galioter = 36 Skibe.

Denne Inddeling falder ganske i Traad med vor Vurderingsmaade[1]). — Listen er ikke affattet i Dagene om 1. Juli, men en Uges Tid forinden, 22. Juni. Denne Dagsangivelse fandtes jo ogsaa paa Herman Meiers Liste. Fortegnelsen, som Garde gengiver, omfattede oprindelig 28 Kampskibe, men 3 Skibe (1 af II, Havfruen, og 2 af

[1]) En mindre Afvigelse vil dog findes i vor Liste over den danske Flaade S. 297.

III, Spraglede Falk og St. Johannes) var efter Listens Affattelse blevne bortsendte i forskellige Ærinder og naaede ikke tilbage til Flaaden, førend Slaget var endt[1]). Men Spørgsmaalet er, om Niels Juels Flaade ikke før Slaget har faaet Forstærkning fra anden Side. Kunde han kun raade over 25 Kampskibe? Af de tidligere (S. 282) nævnte Forfattere tæller baade N. P. Jensen (S. 265) og J. A. Fridericia (S. 593) 26 danske Skibe paa Kampdagen. Hvorledes fremkommer dette Tal, naar ellers Listen af 22. Juni ikke drages i Tvivl?

Da Niels Juel 30. Juni kunde indse, at Slaget var uundgaaeligt, rettede han det Spørgsmaal til Rigsadmiralen, om han ikke kunde „forvagte" nogle flere Skibe tilsendte. Hjælpen, Niels Juel ønskede, var i Følge hele hans Tankegang ikke den ventede hollandske Auxiliærflaade, men kongelige danske Krigsskibe. Var der nogle færdige paa Holmen, saa bad han om, at de maatte blive sendte til ham, selv om de ikke var bemandede med godt og dygtigt Skibsfolk; de uøvede Folk kunde da fordeles paa Flaadens øvrige Skibe og erstattes med dygtige fra disse[2]). Og der var virkelig nogle at sende af Sted. 28. Juni berettes, at Prins Jørgen (Prins Georg, 80 St.) er færdigekviperet, men endnu ikke bemandet, og at Charitas (34 St.), Glykstad (36 St.) og Vrangels Palais (46 St.) ligger sejlfærdige paa Reden og „gaar til Flaaden"[3]). Af disse 3 Skibe havde de to førstnævnte allerede faaet

[1]) Herman Meier har dog beholdt Havfruen og Spraglede Falk paa sin Liste, men foran det førstnævnte Skibs Navn har han sat et NB. Sten Jacobsen opfører (S. 120) ligeledes disse 2 Skibe paa sin Liste, men da han har udeladt Havmanden og Postillionen, faar han dog kun 25 Skibe som Totalsum.

[2]) Bruun, anf. Skr. 67.

[3]) Krigskancelliets indk. Sager vedr. Søetat. 1677.

Sejlordre 25. Juni og Vrangels Palais netop 28. Juni[1]). Prins Jørgen var naturligvis som det store Skib vanskeligst at faa bemandet; det var vel i den Anledning, at Regeringsraadet havde søgt og virkelig faaet Kongens Tilladelse til at benytte disponible Soldater og Matroser til Bemandingen af de Skibe, som endnu ikke var komne til Søs[2]); men det kan dog anses for sikkert, at Prins Jørgen ikke kom ud i rette Tid; først 18. Juli omtales det som fuldfærdigt, men havde da endnu ikke indtaget Øl[3]); det blev Grev Tromps Admiralskib Resten af Sommeren. Derimod kom virkelig de 3 andre Skibe af Sted 30. Juni[4]), men de maa dog være betydelig forsinkede af den herskende Modvind. At det lykkedes Charitas[5]) at medvirke i Slaget, under Forfølgelsen af den flygtende Fjende, er sikkert nok, da det jo hjembragte en smuk Prise fra denne sin Udfærd. Det maa være dette Skib, som N. P. Jensen og J. A. Fridericia tager med i Beregning, naar de omtaler ikke 25, men 26 danske Skibe i Køgebugtslaget. Om Vrangels Palais, den svenske Prise fra 1. Juni, der fra 10. Juni gjorde dansk Tjeneste, fortælles der[6]), at det først kom til Niels Juels Flaade efter Slaget; i ethvert Fald fandtes Skibet dér 4. Juli, lige efter at Forfølgelsen af den svenske Flaade var endt; det var da, efter Niels Juels Liste, provianteret for 5 Uger[7]); men det er ikke helt umuligt, at det har været

[1]) Admiralitetets Kopibog for 1677.
[2]) N. P. Jensen, anf. Skr. 265.
[3]) Bruun, anf. Skr. 96.
[4]) Arch. f. Søv. 1829, 34.
[5]) Efter Sten Jacobsen, anf. Skr., 123, gik Charitas først fra København 1. Juli.
[6]) I. H. Lützow, Efterr. om danske Søe-Officierer, 226.
[7]) Garde, Efterr. I, 219.

Deltager i Slaget. Derimod kan det med temmelig stor Vished siges, at Glykstad ikke naaede saa vidt. Om det var der 5. Februar blevet ytret i Admiralitetet, at Generalkommissariatet vel havde købt det for 10,000 Dlr., men det var ikke 4000 værdt[1]). Skibet var for svagt til at være Kampskib, hvorfor man senere tænkte at anvende det som Brander, men ikke en Gang det duede Skibet til[2]). Det har formodentlig ogsaa været saa daarlig en Sejler, at det ikke kunde følge sine to andre Fæller. Som bekendt søgte 3—4 svenske Skibe Tilflugt efter Slaget under Malmøs Kanoner. Da det var Rigsadmiralen magtpaaliggende at faa de svenske Orlogsmænd erobrede, sendte han Bud derom til den hollandske Hjælpeflaade, der nu var nær; men han sendte ogsaa en Jagt ud til „Glykstad og til hvad andre Skibe der kunde antræffes", med Befaling om, at de skulde drage sig over mod Malmø for at beobagte og om muligt opbringe de svenske, førend de hollandske Skibe kom til. Derom skrev han 2 Breve, ét dateret 1. Juli, vist om Aftenen, og ét af 2. Juli, sikkert ved Morgen[3]). Men er Glykstad paa dette sidstnævnte Tidspunkt ikke kommet længere end i Højde med Malmø, kan det ikke have taget Del i Slaget, og den hele Forstærkning, der kom Niels Juel tilgode i sidste Øjeblik, bliver da i det højeste to Skibe.

Anden Tilgang kan den danske Flaade ikke have modtaget 1. Juli, skønt Horn synes at ville paastaa det modsatte i sin Rapport af 4. Juli. Han beretter, at han 30. Juni saa den danske Flaade ligge for Anker og regnede den til at udgøre 28 Sejl. Men paa selve Slag-

[1]) Krigskancell. indk. Sag. vedr. Søet. 1677.
[2]) Admiralitetets Forhandlingsprotokol, 27. Januar 1679.
[3]) Krigskancell. indk. Sag. vedr. Søet. 1677.

dagens Morgen „kom til de danske bag om Køgebugt en Eskadron af 8 store Skibe, som konjungerede sig med dem", hvorfor de derefter var de svenske overlegne i Skibenes Antal og Styrke. Men naar han siden anfører, at en engelsk Skipper, som under Kampen passerede Sundet, havde 3. Juli forsikret ham, at de danske havde været 28 store Skibe foruden nogle mindre[1]), da synes dette at være en noget forvirret Fremstilling, selv for en Admiral, i hvis Lod det er faldet at skulle give Indberetning om et Nederlag. Dog er Episoden genfortalt af Björlin[2]), som endogsaa har vidst at omgive den med et hemmelighedsfuldt og spøgelsesagtigt Skær: „Allerede ved Stridens Begyndelse havde man i Nord set nogle større Skibe stige op over Synskredsen. Under Striden var de lidt efter lidt komne nærmere og genkendtes nu at være 8 danske Krigsskibe. Nu kom Rodsten tilbage..." Men hvad er det for en Eskadre, der saaledes spøger ved højlys Dag? Hollændernes Hjælpeflaade kan det umuligt være, skønt Tornquist synes at have ment det; thi Hollænderne var paa den Tid ikke naaede længere end omtrent til Kronborg. Langt sandsynligere er den Forklaring, at det er Admiral Markvard Rodstens Afdeling, som efter at have sejret i Kampen om Draken nu forener sig med Niels Juels øvrige Flaade. Björlin vil dog ikke indrømme Rigtigheden heraf, og Tidspunktet passer heller ikke ganske. Eller skulde Eskadren ikke være de eftersendte Skibe, Charitas, Vrangels Palais og Glykstad, som med forskelligt Held arbejdede sig op imod Vinden, og som for de ængstede Modstanderes Øjne mer end fordobledes i Antal og blev til „store"

[1]) Bruun, anf. Skr. 117 f.
[2]) Anf. Skr. 202.

Skibe, uagtet de kun var af II. Klasse. Mærkelig nok vilde Tallet paa de danske Skibe netop blive Horns „28 Sejl", hvis vi kunde antage, at alle tre Skibe i den lille Hjælpeeskadre virkelig havde været i Ilden[1]).

Vi fremsætter her en Liste over de danske Skibe, som kæmpede 1. Juli, ordnede paa samme Maade som de svenske Skibe S. 288. De Tal, der afviger fra Gardes, er her anførte efter Herman Meiers Liste.

Den danske Flaade 1. Juli 1677:

Skibsklasse I.

Norske Løve	86	St.	568	Md.
Christianus V	84	-	567	-
Kurprinsen	74	-	454	-
Tre Kroner	68	-	420	-
Enighed	62	-	260	
Anna Sofia	58	-	360	-
Svanen	58	-	340	-
Tre Løver	58	-	286	-
Gyldenløve	56	-	268	-
Charlotta Amalia	54	-	322	-
Christianus IV	54	-	272	-
Christiania	54	-	230	-
Nældebladet	52	-	267	-
Fridericus III	52	-	260	-
Lindormen	50	-	212	-
Delmenhorst	50	-	200	-

Skibsklasse II.

Vrangels Palais	46	St.	204	Md.
Svenske Falk	40	-	203	-
Neptunus	40	-	180	-
Christiansand	40	-	174	-
Hummeren	40	-	152	-

[1]) Horn kunde ogsaa have faaet de „28 Sejl" til Resultat, naar han medregnede de 3 Skibe (Havfruen, Spraglede Falk og St. Johannes), som 1. Juli var fraværende fra den danske Flaade.

Charitas	34 St.	123 Md.
Havmanden	30 -	154 -
Maria	30 -	120 -
Hvide Falk	30 -	102 -
Lossen	30 -	84 -

Skibsklasse III.

Postillionen	18 St.	50 Md.

Skibsklasse IV.

8 Smaafartøjer 3 Brandere	64 St.	160 Md.

Herefter talte den danske Flaade:
16 af I., 10 af II., 1 af III. og 11 af IV. Klasse.

Da den svenske Flaade talte (S. 289)
18 af I., 9 af II., 3 af III. og 18 af IV.,
var altsaa 27 danske Kampskibe i Slaget stillede overfor 30 svenske. Paa de 3 Skibe beror Overlegenheden paa svensk Side. Procenten, som efter de traditionelle Tal, 25 mod 36, var 44, maa efter dette dale til 11. Hvad Tallet paa Skibene angaar, kan det ikke nægtes, at Horns Flaade kun har været ubetydeligt stærkere end Fjendens. Men selv i dette Tilfælde lader det sig heller ikke nægte, at Niels Juel ej har sagt for meget, naar han indberettede: „De svenske er stærkere af Skibe end vi".

Det kunde alligevel have sin Interesse nærmere at undersøge den „Ubetydelighed", som gjorde den svenske Flaade stærkere end den danske. Vi vil i den Hensigt betragte Skibenes Bestykning og deres Bemanding hos begge Modstanderne.

Paa svensk Side kan Forf.s Tal paa Kanonerne om Bord ved Flaadens Udløb (1829 Stykker) ikke komme i Betragtning; men efter den skete Reduktion og Tilgang maa der paa Køgebugt 1. Juli have været i Brug

i I. 1164, i II. 337, i III. 54 og i IV. 96, i alt 1651 Stykker. Ogsaa den danske Flaades tidligere opgivne Kanonantal (1267) maa ændres, dels fordi Smaafartøjernes Stykker ikke er medregnede i denne Sum, dels fordi Forstærkningen af de to Skibe (S. 292) tilførte Flaaden forøget Skyts (80 Stykker); herefter maa de danske paa Kampdagen have raadet over
i I. 970, i II. 360, i III. 18 og i IV. 64, i alt 1412 Stykker[1]). Sammenfatter vi Skytset paa Skibsklasserne II, III og IV, staar 487 Kanoner imod 442; Forskellen er ikke stor, men udgør dog 10 Procent i svensk Favør; i I. og II. kæmper 1501 mod 1330 med næsten 13 pCt.s Overvægt til samme Side; et noget højere Procenttal naar de svenske, hvis de 1555 i I., II. og III. stilles ligeoverfor de 1348 danske; men betragter vi Klasse I, der har de højeste Kalibre, alene for sig, da viser den svenske Overlegenhed sig i de næsten 200 (194) Kanoner, som de har til Raadighed fremfor deres Modstandere, — netop 20 pCt. mere; — saa stor er Forskellen, at hver Gang de danske store Skibe kunde skyde 5 Skud, havde Modstanderne tilstrækkeligt Skyts paa deres store Kampskibe til at kunne svare med 6. Og naar Erfaringen viser, at det i Hovedsagen altid har været Artilleriets Ydeevne, der har gjort Udslaget i Søkampene, saa maa „Ubetydeligheden" i de svenskes Overlegenhed paa dette Punkt have været ret betydelig.

Derimod kan det temmelig sikkert paavises, at der ikke paa nogen af Siderne har været synderlig Forskel paa Kanonernes Kalibre. Af Zetterstens Bog S. 326 ses vel, at de svenske i 1675 havde Kanoner, der kunde

[1]) I Følge Sten Jacobsens Liste førte de danske Skibe omtrent 1300 Kanoner.

udskyde en 36-pundig Kugle, men de forsvandt hurtig, og 2 Aar efter er 24 Pund det højeste Tal, derefter kommer 18 Pund og mangfoldige andre Kalibre helt ned til 1/4 Pund. I 1674 havde de danske endog 48-pundige Stykker, men rigtignok kun i 2 Eksemplarer. Bestykningslisten fra 1675[1]) viser ogsaa en Del Kanoner til 26 Punds Kugler, men deraf fandtes kun 26 Stykker om Bord paa Flaaden, ellers halv andet Hundrede 24-pundigere og henved to Hundrede 18-pundigere foruden en Vrimmel af mindre Kalibre indtil 1 Punds. Saaledes har Forholdet vist ogsaa været i 1677, da der i Kristian V's øvrige Regeringstid ikke optræder større Kalibre end 26 og 24 Punds.

Naar vi vil undersøge Skibsbesætningernes Styrke, møder der os straks den Vanskelighed, at de svenske Lister angiver Tal, hvori baade „Søfolk" og „Knægte" (Soldater) udtrykkelig medindbefattes, medens derimod den danske Liste kun angiver, hvor mange „Mænd" der var om Bord 1. Juli. Er nu ogsaa Soldater medregnede i disse danske Tal? Det er vist ikke umuligt at give et Svar herpaa. Der foreligger trykt en Liste fra 1679 over den danske Flaades Bemanding[2]), hvor baade „Søfolk" og „Soldater" opregnes hver for sig; og sammenligner vi nu Tallene fra 1679 for „Søfolk" alene og for de Skibes Vedkommende, der forekommer paa begge Lister (baade paa den fra 1677 og den fra 1679), da vil det vise sig, at Tallene paa „Matroser" i 1679 (paa en enkelt Undtagelse nær) er langt lavere end de summariske Tal paa „Mænd" om Bord i 1677. Forskellen imellem Totalsummerne er omtrent 600, og disse over-

[1]) C. Bruun: Cort S. Adelaer, S. 429 f.
[2]) C. Bruun, sidstnævnte Skr., 436 f.

skydende 600 i 1677 maa have været Soldater. Paa Listen fra 1679 er ganske vist Tallene paa Søfolk og Soldater tilsammen betydelig højere end paa den fra 1677, men disse sidste viser, hvilke Besætninger man den Gang i Virkeligheden maatte lade sig nøje med, medens Tallene fra 1679 endnu kun „stod paa Papiret" og skulde nok blive reducerede, inden Flaaden blev bragt i Søen[1]).

Den danske Besætning angives 22. Juni til 6505 Mand, hvilket altsaa vil sige: baade Søfolk og Soldater. Hertil maa endnu føjes Mandskabet paa Smaaskibene (c. 160) og paa den lille Hjælpeeskadre (327), saa at Totalsummen bliver 6992 Mand. Horns Flaade havde fra først af 9186 Søfolk og Knægte om Bord, men de 7 fraværende Skibe berøvede ham c. 1300, som senere erstattedes af 750; følgelig maa han have kunnet føre 8636 Mand i Ilden. Det fortælles nogle Steder[2]), at Horn endvidere har haft 3 eller 4000 Soldater med, som skulde gøre Landgang paa de danske Øer, men Sandsynligheden taler imod, at Flaaden har kunnet medføre saa stor en Landstyrke paa saa lang en Sørejse. Heller ikke omtaler Horn selv[3]) disse Tusinder, men han skjuler ikke, at der hos ham har været 600 Soldater om Bord (vel paa Lastdragerne); de var bestemte til at landsættes i Pommern, men da man 1. Juli forberedte sig til eventuelt at entre Fjendens Skibe, blev de 600 fordelte paa Krigsskibene for „Værket saa meget bedre at facilitere".

[1]) En Bemandingsliste fra 1675 og 76 (Krigskanc. indk. Sager etc. 1676) udviser endnu højere Tal end Listen fra 1679, men er maaske kun et Vidnesbyrd om, at man i Krigens første Aar har haft lettere ved at skaffe fuld Besætning end i de følgende.

[2]) Friedenreich anf. Skr. II, 39. Eidem og Lütken, 399.

[3]) Bruun: Niels Juel og Holl., 117.

Om nu disse Knægte er medregnede i de 8636, eller om de bør forhøje Tallet til 9236, kan ikke afgøres; men holder vi os til de sikre Opgivelser: 6992 og 8636, da var den danske Flaade bemandet med:

I. 5286, II. 1496, III. 50 og IV. 160,

og den svenske:

I. 6380, II. 1450, III. 330 og IV. 476,

hvilket vil altsaa sige, at alene i Skibsklasse I var de svenske Besætninger 20 pCt. stærkere end de danske og for hele Flaadens Vedkommende endog 23 pCt. (1644 Mand). Dette er heller ikke nogen hel Ubetydelighed.

Vi mener saaledes at have paavist, at de svenske paa meget afgørende Punkter virkelig havde saa stor en Overlegenhed, at de med Rette kunde have gjort Regning paa et helt andet Resultat af Kampen end et af dem selv anerkendt Nederlag, forbundet med store Tab.

Men endnu nogle Bemærkninger netop om disse Tab. Zettersten beretter (S. 316) ved Omtalen af den Afgang, den svenske Orlogsflaade har haft gennem Tiderne, at de danske i Køgebugt erobrede 3 Skibe (1) og 1 Skib (2). Her synes da ganske at være glemt, at vi selv erhvervede os 5 (ikke 4) Priser i dette Slag. Men Forklaringen er, at Forf., der jo sondrer strengt mellem de kongelige Orlogsskibe og Koffardiskibene, kan paastaa om den femte Prise (Flyganda Wargen), at der ikke ved dens Erobring udgik noget Skib af Orlogsflaadens Tal, da Prisen kun var et Koffardiskib, som blot midlertidigt optraadte som Orlogsmand. Ligeledes opgiver Forf., at Hollænderne 2. Juli erobrede 1 Skib (1), hvilket jo ogsaa forbavser, da det jo er vitterligt, at de gjorde 2 til Bytte. Men det manglende Skib (Mercurius) lader Forf. blive opbrændt paa Malmø Red. Denne Fejl retter Forf. i

Skibslisten (S. 577); det var jo ogsaa et helt andet Skib, Calmar, som blev stukket i Brand udfor Malmø af sin egen Chef. Altsaa blev af de større Skibe 7 erobrede og 1 brændt, — foruden de tagne og tilintetgjorte Smaaskibe, — et ingenlunde ringe Tab.

Men hermed har Traditionen ikke villet lade sig nøje. Efter den skal Saturnus være sprunget i Luften og Juppiter være sunket, begge medens Slaget stod paa, og endvidere skal Solen og Wrangel efter Slaget være gaaede under ved Øland. Disse eller lignende Paastande gaar stadigt igen. Den store Guldmedalje, der efter Slaget blev præget til Niels Juels Ære, omtaler undecim (11) primi ordinis naves som erobrede fra Fjenden, hvorledes dette Tal nu end skal forstaas[1]). Kingos Digt paa Niels Juels Grav[2]) melder Efterverdenen, at „saa lyned han med Ild og Tordenkuglers Tvang, at femten Skibe Horn forloret af sin Rang". Og saaledes fremdeles lige til Björlin (S. 203), der angiver det svenske Tab til 12 store og 10 mindre Skibe, I Sandhedens Interesse nødes vi til at erkende, at Zettersten rammer en ret forsvarlig Pæl gennem disse Gengangere. Han indrømmer (S. 497), at Wrangel og Saturnus (foruden Venus) var blandt de mest skadede Skibe, men hans „Søtog" og „Skibsliste" (S. 503—4, 507, 509, 512, 572, 582—3 og 587) viser tydelig nok, at alle disse 4 i 1677 „sunkne" eller „brændte" Skibe gjorde Tjeneste allerede straks det næste Aar og det følgende med i Farvandet omkring Kalmar, og at de ogsaa var i god Behold i 1680. Vel er det ikke uden Eksempel i forskellige Mariner, at et tabt Orlogsskib skyndsomst blev erstattet af et nybygget, der fik det

[1]) Friedenreich, anf. Skr. II, 60.
[2]) Pontopp., Marmor. Dan. I, 102.

samme Navn, saa at Tabet paa den Maade saa vidt muligt holdtes skjult; men denne Fremgangsmaade kan ganske lades ude af Betragtning, naar det — som her — drejer sig om adskillige samtidige Skibe, som det vilde være umuligt at faa saa hurtigt erstattede. Til Gunst for Zetterstens Opgivelser om disse Skibe kan Sten Jacobsen optræde som Vidne. Naar denne Forf. S. 123 nøjagtig opregner de svenske Tab, fremfører han ganske vist ogsaa Fortællingen om, at „Saturnus opbrændte udi Slaget", men om de andre 3 „totalt ødelagte" Skibe mæler han ikke et Ord. Derimod lader han (S. 232) baade Juppiter og Store Sol medvirke i 1679 paa Krigsskuepladsen.

Vil man altsaa følge vor svenske Forf., da maa der ændres noget i det nedarvede Billede af Køgebugtslaget. Heldigvis drejer det sig kun om lidt mer eller lidt mindre. Foretager vi disse Rettelser, undgaar vi Mistanken om at ville smykke os med laante Fjer, noget, der ogsaa laa fjernt fra den Hovedpersons hele Optræden, hvis Ære vi nødigt ser forringet. Men om vi end maa gøre disse Rettelser, da vil selve Billedets Totalpræg dog ikke blive ændret. De danske har vedblivende god Grund til at glæde sig over, at vi 1. Juli til Admiral havde en Mand, der forstod at sejre; det havde de svenske ikke.

Kong Christian den Syvende som Skuespiller.

Et Bidrag til Hoftheatrets Historie i dets tidligste Tid.

Af

Robert Neiiendam.

I.

„Führen doch den Kehraus durch alle die Zimmer!“ Gennem Selskabets kaade Latter og Støj skar Kongens Stemme. Og man greb hinanden i Hænderne og hvirvlede afsted gennem Gemakker og Sale[1]).

Den næste Aften bød nye Glæder, Festhvirvlen blev fortsat gennem Uger, Maaneder, Aar.

„Imorgen skal vi have Bal paré ved Hoffet, paa Tirsdag Appartement, paa Onsdag Bal i Domino, paa Torsdag skal der være Bal hos Prins Frederik, og paa Lørdag giver Bernstorff en Fest, som den kongelige Familie vil overvære“, skriver Kammerherre Gregers Juel til Gesandten i Stockholm Schack Rathlou i et Brev fra Frederik den Femtes Dødsaar[2]). Parforcejagterne afvekslede med Ringridningen, Kanefarterne i Fakkellys med Maskeraderne, eller med Kgl. Mayestæts særlige Plaisirs — de danske og franske Komedier[3]).

---

[1]) Charles, Prince de Hesse: Mémoires de mon temps S. 41.

[2]) Danske Magasin 5. R. III, S. 12.

[3]) Reverdil: Struensee og Hoffet i Kjøbenhavn 1760—72 overs. af L. Moltke, S. 58.

Endda sagde den syttenaarige Enevoldsherre til Kirurgen Wohlert, at han vilde rase i to Aar[1]); han gjorde det saa vildt, at det gennem Gesandtskabsberetningerne hørtes ude i Europa[2]).

Herhjemme troede man, at dette Kraftspild betød ungdommelig Livsglæde, fordi Opdragelsens strenge Tid nu var forbi — men Tiden lærte Folk, at denne Livstrang ikke var en temperamentsfuld Galnings Overmod, men Udslag af en Sygdom, som mere og mere fik Herredømmet over Kongens Sind, og drev ham til bestandig at kræve hastigt skiftende Indtryk udefra[3]).

Christian den Syvendes Forfængelighed var uden Grænser, paa de mest forskellige Omraader vilde han glimre ved Aandsoverlegenhed[4]). Men arbejde kunde han ikke, alt skulde naaes ligesom i ét Ryk[5]).

Uden Kendskab til Krigsførelsen udover militære Parader — eller Slagsmaal med Vægtere i Københavns Smaagader — troede han som Hærfører at overgaa sit Forbillede Frederik den Store[6]); han kaldte sig en Elsker og Dyrker af Voltaire[7]), men i Virkeligheden kunde intet Værk af Aand fængsle ham[8]).

I sin Dødsstund sagde Kejser Nero de berømte Ord: „Hvilken Kunstner taber Verden ikke i mig“. Chri-

[1]) Edv. Holm: Danmarks og Norges Hist. IV. B. I, Side 17.
[2]) Kursachsiske Gesandtskabsberet. Blangstrup: Chr. VII, S. 231.
[3]) Reverdil, S. 54.
[4]) Reverdil, S. 82.
[5]) Reverdil, S. 28, 66—67. N. Lassen: Den Struensee'ske Proces. Tidsskr. f. Retsv. 1891, S. 256.
[6]) Charles, Prince de Hesse: Mémoires S. 38.
[7]) Lettres de d'Alembert. Voltaires Værker Tome LXV, S. 254 og 268.
[8]) Reverdil, S. 19, 62, 200.

stian den Syvendes Tro paa sine Evner som Skuespiller[1]) var ikke ringere, og ligesom Nero yndede han en Tid at vise dem i Praksis. Ogsaa vokal Musik vilde han mestre, men Naturen havde nægtet ham en behagelig Stemme[2]). Han følte overhovedet ikke den Afstand, der var mellem hans Selvtillid og hans Ydeevne.

I Samtidens Memoirer tales ofte om Kongens livlige Mimik, og der fortælles nogle Træk fra hans tidlige Ungdomsaar, som kan tyde paa, at han har haft Evne til mimisk at efterligne, eller haft Sans for at give sine Iagttagelser et dramatisk Udtryk. De Mennesker, som stillede Krav til ham, skaanede han ikke. Men bag hans maliciøse Blik laa Sindssygen, han maatte skaffe sig Luft i et respektløst Railleri, og et farligt Publikum fandt han i Pagerne; deres Latter og Bifald fik Modet til at blusse og ætsede hans Spot, men derved skærpedes hans hjerteløse Betragtning af Omgivelserne; i alt hvad han saa, greb han kun det mangelfulde, der slog ham langt stærkere, end det gode rørte ham[3]).

Som Dreng hævnede han sig paa sin strenge Opdrager Reventlow, ved at efterabe ham bag hans Ryg, og hverken Frederik den Femte eller Ministrene gik Ram forbi[4]). Han gav dem Øgenavnet „Parykkerne“[5]), og da han selv var kommet til Magten, karikerede han deres Optræden i Statsraadet. Men hans særlige Objekter var Præsterne, der vævede Kirkens Vadmel over hans utaalmodige Hoved. En Historie oplyser os om

[1]) Reverdil, S. 82.
[2]) Johan Bülows Forsøg og Bidrag til Biografier. (Kgl. Bibl.)
[3]) Bernstorffske Papirer, udg. af Aage Friis I, S. 548.
[4]) Reverdil, S. 7 og 11.
[5]) Ministre bar dengang Knudeparykker med tre Piske. Prince Charles: Mémoires, S. 32.

Parodiernes Art. Under en Spadseretur i Søndermarken lod han en Tue agere Prædikestol, sprang op paa den og holdt en baade vittig og bidende Parodi paa kgl. Konfessionarius Quist[1]).

Saadanne skaanselsløse, men ikke ubegavede Paafund viser, at han nærmere betegnet har ejet det Imitationstalent, som ofte er bleven forvekslet med den sceniske Fremstillingsevne.

Christian den Syvendes Lyst til at optræde som Skuespiller hørte sikkert sammen med hans Trang til bestandig at synes en Anden, end den han egentlig var. Han hittede paa mærkelige Historier om sin Herkomst[2]), men Evnerne førte ham altid i Triumf til Tronen. Paa Rejsen i Holsten vilde han tilsidesætte al Hoftvang og forklædt træde ind i Undersaatternes Klasse, for at prøve hvilken Lykke han vilde gøre ved sine personlige Egenskaber[3]). Og i Antwerpen vilde han i fuldt Alvor flygte bort som Soldat. Naar han saa atter naaede Samfundets Tinde, skyldte han kun sig selv sin Lykke[4]).

Af Naturen var han oplagt til at forstille sit Væsen og dække sig under Maske[5]); med Forsikring om Naade og Venskab var det ham en Glæde at lade en Yndling uanet faa Afsked, „gøre Springet", som han kaldte det[6]). Man hørte ham bede og bekende Troen i tilsyneladende

---

[1]) Biehls Breve om Chr. VII, udg. af Louis Bobé, S. 2.

[2]) N. Lassen: Den Struensee'ske Proces; Tidsskr. f. Retsv. 1891, S. 248. Reverdil, S. 4.

[3]) Reverdil, S. 65.

[4]) Struensee'ske Proces. Tidsskr. f. Retsv. 1891, S. 247.

[5]) Depeche til den russ. Regering af 12. April 1767. Danske Magasin 5. R. III, S. 112.

[6]) Reverdil, S. 21.

Alvor, men straks efter gjorde han sig lystig derover og bristede af Latter[1]).

Altfor tidlig blev hans sygelige Fantasi berørt af Scenens brogede Verden; kun fem Aar gammel sad han en Aften i Holbergs Dødsaar i den kongelige Loge[2]). Omtrent paa samme Tid optraadte den italienske Opera. De fremmede Sangere i Sydens spraglede Dragter bragte Barnets Fantasi i Kog. Flere Aar efter vævede han disse Indtryk sammen med sine Vrangforestillinger og betroede Reverdil, „at han altid havde anset disse Sangere for at være overordnede Væsener, som han engang i Tiden vilde komme til at ligne“[3]).

Man kan deraf slutte, at den sceniske Optræden ikke alene har givet ham Anledning til at modtage personlig Hyldest, men ogsaa haft en hemmelig Mission for ham; dækket af Rollens Ord og store Handlinger troede han selv at „skride fremad“ mod den usaarlige Fuldkommenhedstilstand, som var hans Drømmes Maal[4]).

Valget af Rollen tyder ogsaa derpaa.

Det var Sultan Orosman i Voltaires „Zaïre“, et Værk der aandeligt bærer det attende Aarhundredes franske Stempel, smidigt og elegant af Form, men uden Stedfarve og psykologisk Menneskeskildring. Allerede Rosenstand-Goiske klagede over Heltens Usandsynlighed[5]); han virker mere som en galant Franskmand

[1]) Prince Charles: Mémoires, S. 38.

[2]) 20. Marts 1754. Nov. 1754 begyndte den italienske Opera. I 1760 — Kronprinsen var da 11 Aar — dansede Theatrets Figurantinder for ham paa Frederiksberg Slot. Spectacelkas. Regnskab. Rigsark.

[3]) Reverdil, S. 4.

[4]) Reverdil, S. 3—4, 17. N. Lassen: Den Struensee'ske Proc. Tidsskr. f. Retsv. 1891, S. 247.

[5]) Den dramatiske Journal II, S. 138.

fra Voltaires egen Tid, end som en Østerlandets Sultan fra omkring det tolvte Aarhundrede. Men Tragediens Ry var udbredt over Europa, og ethvert Theaters jeune premier spillede Hovedrollen. Paa det danske Theater havde C. P. Rose kreeret den ti Aar forud[1]).

Handlingen foregaar i Orienten.

Voltaire lader Kampen staa mellem den fangne Slavinde Zaïres Kærlighed til Landets islamitiske Hersker Orosman, og hendes kristne Tro og Hjemvé mod Frankrig. Orosman vil tage hende til Hustru, men da han tror at opdage, at hun elsker en fangen fransk Ridder Nerrestan, dræber han hende i glødende Skinsyge. Da han omsider faar at vide, at Nerrestan var hendes Broder, gør han efter gammel Theaterskik sin Uret god igen — ved at dræbe sig selv.

Orosman er smuk, mandig, han har vist sig som en betydelig Hærfører, og Krigslykken straaler om hans Navn; i elegante Vers udtrykker han sin Kærlighed til Zaïre; bliver han harmfuld, er Motivet Retfærdighed, og han er bestandig højsindig i Brugen af sin uindskrænkede Magt.

Ingen af disse Egenskaber ejede Christian den Syvende i Livet; men destomere tilfredsstillende har det været for ham at fremstille dem paa Scenen, og føle Orosmans Glorie om sin Pande.

Derfor er Valget af denne Rolle karakteristisk for ham.

---

[1]) 13. April 1757. Rose og Jomfru Bøttger, som spillede Titelrollen, fik hver 20 Rdl. for deres i „Zaïre“ „beviste Activité“. Spectacelkassens Regnskab. Tragedien blev opført 25 Gange, i Datiden et meget betydeligt Antal; senest 17. Maj 1784. Aumont og Collin: Nationalteatret II, S. 443.

II.

Efter at her for kort siden, efter Foranstaltning er ankommen en Troup Franske Skuespillere, hvilke skulle opføre Franske Spectacles paa den Kgl. Danske Skueplads, er det allernaadigst befalet, at de denne Aften skulle gjøre første Begyndelse dermed i Deres Kongl. regierende Mayestæters og flere Personers af den Kongl. Familie Aller og Naadigste Overværelse. Af Tilskuerne i Almindelighed betales for Indgangen som for de danske Skuespil.

Berlingske Tid. 22. Dec. 1766.

Ingen dansk Konge har øst saa store Summer ud til Theatervæsenet som Christian den Syvende, men desværre kom kun en ringe Del af Guldet Skuespilkunsten paa det nationale Theater til Gode.

Dette befandt sig i Tiden omkring Frederik den Femtes Død i en af de Kriser, hvor dets Eksistens stod paa Spil; Gælden oversteg hvad Huset og Dekorationerne var værd; Skuespillerne havde hverken Autoritet, social Anseelse eller Penge. I ni Maaneder maatte de „sørge" paa halv Gage for salig Kongen; et Geni som Geert Londemann skulde i den Tid ernære Kone og Børn for tre Rigsdaler om Ugen[1]), og endda bevare sin vis comica! Man forstaar, at han stræbte at komme bort fra al denne Armod ved at søge Pladsen — som Færgemand ved Vordingborg Færgested[2]).

„O Konge! Naadigst se til Danske Skuespil", bad Rose i Prologen, da Christian den Syvende første Gang var i Komediehuset som Konge[3]). Hans Naade gav sig i 1767 et synligt Udslag paa 6,997 Rdl. til Theatret paa

---

[1]) Spectacelkas. Regnsk. 1766.

[2]) Rentekam. Resolutionsprotokol, Rigsark. — L. søgte ogsaa Consumptionskriver Tiensten ved Kbhvs. Toldkammer, men opnaaede intet Embede.

[3]) Prolog af C. D. Biehl, trykt hos Overskou II, S. 363.

Kongens Nytorv — men samme Aar kostede det Landet 30,628 Rdl. at underholde de franske Skuespillere[1]).

Reverdil giver Kammerpagen J. U. Sperling Skylden for „denne Galskab og taabelige Udgift", men Drivfjeren i den kostbare Forlystelse var uden Tvivl Grev Conrad Holck, som i 1769 blev det franske Theaters Direktør.

Da Frederik den Store nylig havde rejst et fransk Hoftheater paa Gendarmenplatz i Berlin[2]), har det sikkert været en af Holcks „fortjenstfulde" Gerninger at faa Kongen bragt i den Tro, at han kom paa Højde med Forbilledet ved at smykke det danske Hof med Actricer fra Versailles' Periferi; og i Efteraaret 1766 fik Professor N. H. Jardin Ordre til at indrette det Theater over Christiansborgs søndre Stald, som henligger øde den Dag i Dag.

Det blev et Hus for Selskabelighed og ikke for Kunst, et Boudoirtheater i karminrøde Farver, oplyst af en matgylden Tone fra Voksflammerne i den bøhmiske Lysekrone. I Balkonens smaa Loger fordelte det fornemme Selskab sig efter Rang; Tæpper og Portièrer dæmpede Samtalen, saa man ret kunde give sig Sladderen og Intrigen i Vold. Paa højre Side, henne ved det rosenrøde Fortæppe, lignede Kongens Loge en hængende Blomsterkurv; den smykkedes af Silkegardiner med indvævede Frugter og Blomster, og to Palmetræer rakte deres forgyldte Blade op mod Randen, som var dækket af et Fløjelstæppe, hvis mørke Farve blev brudt af ægte Guld-

[1]) Particulairkassens Regnskab 1767, Rigsark. I 1768 var Forholdet 5050 Rdl. mod — 39,026 Rdl. En Rigsdaler er i moderne Penge c. 6 Kroner.

[2]) Devrient: Geschichte der deutsch. Schauspielkunst, II, S. 139.

frynser. Inde i Logen mod Væggenes blaa Silketapet stod en højrød Stol, der var større end de øvrige; over dens Ryg havde Billedhuggeren C. F. Stanley slynget gyldne Grene[1]). Der sad Herrens Salvede, „Nordens Uundværligste", og ledte efter de seks moralske Blinde, der var usaarlige og fuldkomne Mennesker i hans mystiske Fantasi, som han kaldte „comme ça", og som han troede at finde blandt Skuespillere eller Sangere[2]). Ved Siden havde han ofte sin store Hund „Gourmand", der lyttede til Komedien og saa paa Balletterne med saadan en Andagt, at Folk var bristefærdige af Latter[3]).

Selve Scenen var dyb og rummelig. Kulisserne (Machinerne) løb paa Skinner, og da der ikke var Snoreloft, sad Bagtæpperne paa Stænger og kunde rulles sammen. Ikke mindre end 117 Blikplader, hver til „to gode og forsvarlige hviide Tallig-Lys"[4]), var anbragte rundt omkring paa Væggene i Skuespillernes „Kamers" eller bag paa Kulisserne, mens 65 Blikæsker hver til tre Vokslys dannede Rampen.

Theatret kostede 11,829 Rdl., men den Sum var kun ringe mod de hundrede Tusinder, som i de følgende seks Aar sporløst rullede bort til dets daglige Drift.

„Der blev skrevet til et fransk Selskab, at det ufor-

---

[1]) Udgiftsbilag til Particulairkassen og Zahlkassen 1767—68, Rigsark. Den 12. Februar 1767 blev Tilskuerpladsen første Gang benyttet til Maskerade, hvori 7 à 800 Personer deltog. Post-Tid. 13. 2. 1767. Ved saadanne Lejligheder blev Etagernes Loger skjulte af lange Gardiner, som var prydede med Blomster og Frugter. Glaskroner ovre fra Slottet oplyste yderligere Salen.

[2]) Struensee'ske Proces. Tidsskr. f. R. S. 250.

[3]) Breve fra Louise Gramm til Fru Løvenskjold, udg. af Aage Friis. Tilskueren 1900, S. 790.

[4]) I Januar Maaned 1767 forbrugtes alene 43 Lispund Talglys foruden 200 Pund Vokslys.

tøvet maatte komme herop", skriver Overskou lakonisk[1]); de nærmere Omstændigheder ved Indkaldelsen fortæller han intet om.

Genferen P. H. Mallet, der tidligere havde været Professor i fransk Litteratur i København, aflagde 1766 et lille Besøg Danmark og blev surnumerær Sekretær ved den danske Legation i Paris med det Hverv, at indberette litterære Nyheder til København. Da hans Rejseudgifter staar opført i Particulairkassen 1766 under Regnskabet „wegen der frantziosischen Comoedien", er det uden Tvivl ham, som har underhandlet med Truppens Direktrice.

I Begyndelsen af December 1766 kom Skipper Dirck Bois' Frugtskude hertil fra Rouen[2]); 50 hollandske Ducater fik han for Fragten og en Ducat om Dagen for Kosten til syv franske Acteurs, som i tre Uger havde døjet Søens Kvaler; i Frost og Sne kom Resten af Truppen, ialt 24 Mennesker[3]), via Korsør hertil henimod Jul.

[1]) Overskou: Theaterhistorie II, S. 375.

[2]) Adresseavisen, Dec. 1766.

[3]) Overskou nævner efter Hoftheaterbestyrelsens Kopibog, Rigsarkivet, det franske Personale som det var i 1769—70 (Theaterhist. II, S. 430). Ved Indkaldelsen i 1766 bestod Personalet af følgende Personer: Herrerne la Tour (Helt og første Elsker; Louise Gramm karakteriserer i et Brev til Fru Løvenskjold (Tilskueren 1900, S. 790) hans Spil med et træffende Ord „den rasende", og skriver, at han kun med Møje kunde faa Ørenlyd, naar Kongens Hund i Logen gav sig til at „tale"); Deschamps, (Truppens Prologskribent, som ved alle festlige Lejligheder hyldede Kongehuset paa Vers; et Divertissement i en Akt „La soirée de Village" med en Dedication til la Tour, udgav han i Kbhvn. 1768); Denezi (Komiker), de Marsy, de Saintval, de la Motte, Lorville, Casimir, Bienfait, Chevallier, du Tillet (Regissør; gift med „den uforlignelige" Danserinde af samme Navn, tidl. ved det keiserlige wienske Hof); Veillas, Mercier (Sufflør) og to Brødre Pételard; Damerne, Madame Belleval

12,400 Livres medgik alene til Direktricen Madame Marianne Bellevals Rejseudgifter, og til „den Truppe zu engagieren und das nöthige mit derselben zu regulieren". Den 21. December underskrev Kongen Kontrakten[1]) „um wochenlich das ganze Jahr durch, 2 Mahl in der Woche, einen Tragoedie oder eine Comoedie und Opera comique oder dergleiche Pièce aufzuführen", men da han var for optaget af denne nye Adspredelse til at kunne vente med at se Truppen til Hoftheatret stod færdigt, gav han Ordre til, at den allerede næste Dag skulde spille paa Theatret paa Kongens Nytorv[2]) — uden at tage Hensyn til Konkurrencen, som derved paaførtes de danske Skuespillere. De maatte tilmed bære den Ydmygelse, at se de Franske føre Prædikatet af „Kongens ordinaire Comoedianter, Hoffet til Ziir og Honneur".

Hvis de endda havde været Kunstnere, hvis Fremstilling næredes af selve Livet!

Men for dem var Skuespilkunstens Væsen ikke at holde et Spejl op for Naturen og vise Dyden dens egne Træk og Skændselen dens eget Billede. I Tragedien deklamerede de hult og søgte at erstatte Følelse og Forstand med stereotype Smil eller Brøl og Balletfagter. „Jeg var med min Kone og Suhms paa Fransk Comoe-

(Direktrice, hun fik 19/9 67, 100 Ducater i Bryllupsgave af Christian VII; hendes Mand var Balletmester ved det danske Theater Jean Baptiste Martin, som kom hertil i Juni 1767); Denezi, de la Motte, Jeanne Veillas, Mercier; Mlle d'Artimon (hun fik 2000 Livres sendt forud til Cambrai i Valenciennes før hun rejste hertil), Mlle le Clerc, Mlle Quinson, Mlle Saintval. Rollebesætninger, Particulairkassen 1767. „Theatre danois" udkommet hos Claude Philibert 1767.

[1]) Kgl. Resolutionsprotokol 1766, Rigsark.

[2]) Theatrets ordinære Forestilling var averteret i Aviserne og paa Plakaterne, men blev efter „høj Ordre" aflyst. Spectacelkassens Regnskab, Rigsark.

die", skriver Luxdorph, „Trouppen er elændig slæt" [1]). Men én klog Mands Dom betød intet. Selskabet havde den Fordel at komme fra Verdens toneangivende Land, allerede dets Sprog „var en stor Behagelighed" for de fornemme Folk, hvoraf Tilskuerne alene bestod [2]).

Maaske agerede Franskmændene mere menneskeligt i Syngestykket og Lystspillet, og det er muligt, at de danske Skuespillere kan have lært noget af deres galliske Lethed og Fart i Replikken; men i Tragediespillet satte de daarlige Spor. Nitten Aar efter skrev Rahbek til Skuespiller Schwartz [3]): „Erindre Dig selv, at vort Sørgespil og Drama har Aar for Aar forbedret sig, siden det Franske Theater kom bort, og dets Unoder glemtes... Vi takke vor gode Skiebne, der tog Franskmændene fra os, før de fik os fordærvet".

Den Gage de fik, tillod dem at leve som ingen dansk Skuespiller formaaede. Medens Christopher Ørsted ydmygst kvitterede for 320 Rdl. om Maaneden til sine Kammerater, hævede Madame Belleval den tredobbelte Sum — 958 Rdl. — til sin Trup i samme Tidsrum. Iøvrigt betalte Kongen ikke alene deres „theatralske" Dragter, Flitter og Stads, men ogsaa Medika-

[1]) Luxdorphs Skrivekalender 17. Jan. 1767. (Kgl. Bibl.)

[2]) For at forbedre Besøget aabnede Direktricen i 1768 et Logeabonnement. De bedste Loger kostede 40 Rigsdaler om Maaneden, „de andre betales efter Proportion". $^{30}/_{9}$ averteres at man spiller 3 Gange om Ugen, men allerede efter $^{7}/_{11}$ giver man kun to Forestillinger ugentlig. „Loger kan stadig faas". Adresseavisen 1768. Om den franske Komedies ringe Betydning for Folket i Frankrig, se Karl Mantzius: Skuespilkunstens Hist. V, S. 192.

[3]) Schwartz: Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 187 og 204. Rosenstand-Goiske skriver om S. ved hans Debut i Marts 1773, „at hans hele Aktion var en Kopie af Hr. Bellecoches, en slet Akteur ved Hoftheatret". Dram. Jour. II, S. 224.

menter og Vognleje. Og de franske Damer satte ikke gerne deres Fødder paa de københavnske Brosten. Maaske netop derfor blev Forbruget af „Laxativ“ saa betydeligt[1]).

De nød Livet ved Hoffet i fulde Drag. Ikke uden Bitterhed skrev Kammerherre Gregers Juel i et Brev fra Marts 1767[2]):

„Det er god Tone nu til Dags at tilbringe seks til otte Timer, ja tidt endog hele Dagen med Skuespillere og Skuespillerinder“. Han kunde have tilføjet: og Natten med; thi paa Vognmandens Regninger findes ofte en Bemærkning om, at Kusken har „haalt ved Slaattet fra 12 til 4 Slæt om Maarningen“. Det var ingen Hemmelighed, at Selskabets Helt i Tragedien og første Elsker i Komedien la Tour stod i Forhold til Caroline Mathildes Kammerfrøken Marie Elisabeth v. Eyben[3]), men det morede Kongen at kalde ham „l'amant de la Reine“. Acteurerne beskæftigede hans syge Fantasi; dersom Folket gjorde Opstand, naar han havde afskaffet Conseillet og regerede despotisk, vilde han gifte sig med en fransk Actrice, samle sig en Hoben Penge og leve med hende en particulier i Frankrig[4]). Han tog dem med til Underholdning paa den holstenske Rejse i Sommeren 1767[5]) og viste dem sin farlige Fortrolighed og Interesse; den var i Reglen efterfulgt af Misundelse og Kulde. Efter kun tre Maaneders Forløb maatte to Skuespillere Chevallier og Bienfait, som begge spillede et betydeligt

[1]) Spectacelkassens og Particulairkassens Regnskab 1767, Rigsark.
[2]) Danske Magasin 5. R. III, S. 15.
[3]) C. D. Biehls Breve om Chr. VII, S. 44—46.
[4]) Johan Bülows Forsøg til Biografier. (Kgl. Bibl.)
[5]) De spillede baade paa Travendahl og Gottorp Slot.

Repertoire, „gøre Springet“ [1]). Frederik Schwartz, der dengang som Balletelev dansede paa Hoftheatret, fortalte Overskou, at Kongen i et Anfald af Lede raabte: „Hölzerne Kerls! Geziertes Zeug! Amüsieren doch die drolligen Dänen weit besser“ ![2]). Og senere kastede han en Dag i Raseri Møbler ned i Hovedet paa dem fra Slottets Altan [3]).

Deres Repertoire var forbausende stort; Tragedier, Lystspil og komiske Syngestykker vekslede efter Kontraktens Ordlyd [4]). I Løbet af den første Maaned gav de ikke mindre end syv forskellige Forestillinger, deriblandt „Misanthropen“ og „Tartuffe“, — men „Zaïre“ spillede de ikke før i Sommeren 1768, mens Kongen var i Udlandet. Man aner derigennem et Forbud.

Alligevel ønskede han at se Tragedien spillet, inden han selv optraadte deri; det maa have været en af hans pludselige Indskydelser, thi den 29. Dec. 1766 fik det danske Theater Ordre til at give Zaïre samme Aften. Stykket var ikke spillet i over tre Aar; en Repetitionsprøve maatte i Hast afholdes i Jomfru Bøttgers Hjem [5]); men da Kongen denne ene Aften havde været en inter-

[1]) De fik Afsked $^5/_4$ 1767, hver med 1000 Livres. Kgl. Resolutionsprotokol.

[2]) Overskou: Theaterhistorie II, S. 340.

[3]) Den Struensee'ske Proces, Forhøret over Brandt. Tidsskr. f. Retsv. 1891, S. 239.

[4]) Selskabets Premiere paa det danske Theater bestod af „Hypermnestre“, Tragedie i 5 Akter af le Mierre og „Annette et Lubin“, Komedie i 1 Akt af Madame Favart. Ved Aabningsforestillingen paa Hoftheatret, 30. Januar 1767, fremsagdes en Prolog af dens Forfatter, Skuespiller Deschamps (derfor fik han 40 Rdl. Gratification), og derefter spilledes „Le Roi et le Fermier“, Komedie i 3 Akter af Sedaine. Musikken af Monsini. Spectac. og Particulairkassens Bilag. 1767. Rigsark.

[5]) Spectacelkas. Regnskab. 1766.

esseret Tilskuer, blev Tragedien atter henlagt. Nu, da han selv var i Færd med at indstudere Orosmans Rolle, har hans Forfængelighed ikke tilladt hverken Rose eller la Tour at spille den samtidig.

I de „Hemmelige Efterretninger“ [1]) skriver Suhm: „Kongen øvede sig den hele Vinter paa at lære Orosmans Rolle i Zaïre, derpaa begyndte han med nogle favoriter at opføre den først alene i nogle faa udvalgtes Nærværelse, men siden blev Conseillet og de fornemste Damer etc. ordentligen hver Gang tilsagde, og tilsidst agerte han offentlig paa Hoftheatret for alle Folk, hvor jeg selv saa ham“.

Geheimeraad Luxdorph har noteret Dagen for denne i Sandhed kongelige Skuespillers private Debut; den 16. Marts 1767 skriver han i Kalenderen:

„Kongen med de andre spiller Zaïre. Grev Holst(ein) og endeel flere tilsiges at være Tilskuere“.

Forestillingen fandt Sted i det forgyldte Spisegemak paa Christiansborgs Slot. Der havde Kongen ladet en transportabel Scene indrette [2]), som fulgte ham til Brug for de franske Skuespillere, naar Residensen blev forlagt til Lystslottene. Af dette intime Theater er nu kun Regningerne tilbage, og gennem dem faar man at vide, at Prosceniet var af perlegraat Lærred, dekoreret med Ornamenter og Zirater, og at to kunstige Palmetræer spredte deres gyldne Blade paa begge Sider af Sceneaabningen. Fortæppet var som paa Hoftheatret rosenrødt og prydet med Snore og Frynser.

En Trappe førte fra Scenen til Gemakket bagved.

Rampen bestod af 28 Blikæsker „hver med tre

[1]) Kgl. Bibl.

[2]) Den kostede 1438 Rdl. Zahlkassen og Particulairkassen. 1767.

Wæger til Flamme", medens en „Blick-Machine med Klapper" formodentlig blev brugt, naar Lyset skulde dæmpes i sidste Akt, hvor Orosman dræber Zaïre.

Dekorationerne og Kulisserne var malet paa begge Sider; de forestillede enten „en Skouw med klibbede Taxestrær mahlet en perspective med Landskab og Hauge-Wesen", eller et tyrkisk Gemak med Udsigt til en Grav.

Men det var ikke alene Dekorationerne, som viste Tragediens Handlingssted, ogsaa Dragterne var østerlandske. Man nøjedes ikke som Marie Antoinette med at agere i Hyrdindedragt med en blomstersmykket Stav i Haanden. Christian den Syvende sværmede for den eksotiske Klædedragt; paa de offentlige Maskerader viste han sig maskeret som Sultan[1]). Til Orosman leverede Hofjøden Wessely ham et Sølvstof til en Dragt „à la Turque" med Pludderbukser og vig Talar. Ovenpaa en spansk Paryk bar han en Turban, rigt prydet med Perler. Hvid og rød, med sin Krumsabel draget til Mandsmodets Pris har han lignet en commedia dell'arte Statuette af Meissenerporcelæn.

Og da han talte udmærket Fransk — den franske Schweitzer Reverdil havde ydermere indøvet Rollen med ham[2]) — har Voltaires Tragediesprog, som Lessing kaldte „Kjærlighedens Kancellistil", uden Tvivl lydt fuldendt fra hans Læber.

Nogle af Orosmans Replikker har en tilfældig Hentydning til Kongens private Liv. Tænker man f. Eks. paa de pinlige Optøjer han deltog i gennem Gaderne om Natten og hans forargelige Samliv med Anna Ca-

[1]) Danske Magasin 5. R. III, S. 12.
[2]) Reverdil, S. 82.

thrine Beuthack[1]) (Støvlet-Kathrine), maa Sætninger som dem der følger, have været af en ejendommelig ironisk Virkning:

„Jeg kan i mit Serail min Elskov frit fornøje
enhver Slavinde vil sig for den Naade bøje.
Jeg rolig paa mit Slot Befaling give kan
og i Vellysters Skjød regere Folk og Land.
Men denne søde Lyst en grusom Ende haver
jeg mange Konger ser, som den har gjort til Slaver“ [2]).

Kongen betalte sine Medspillendes Dragter; gennem Regningerne kan man konstruere Rollebesætningen:

Orosman, Sultan i Jerusalem	Christian VII.
Lusignan, en gammel Prins af de kristne Kongers Slægt, der tidligere har regeret i Jerusalem	Oberstløjtn. C. H. Mushardt.
Zaïre, Fatime: Sultanens Slavinder	Madame de Gabel. / Madame A. S. Bülow.
Nerrestan, Chattillon: franske Riddere	Kabinetssekretær Reverdil. / Kammerjunker Enevold Brandt.
Corasmin, Meledor: Officerer hos Sultanen	Greve Conrad Holck. / Kammerjunker F. E. Krogh.
En Slave	Hofjunker, Løjtn. F. L. Levetzau[3]).

Alle havde Dragter i Rollernes Karakter. Fru Gabel, født Baronesse Rosenkrantz, en indtagende og aandfuld Dame, var i en tyrkisk Dragt prydet med Sølv og Guld, Reverdil bar som den overvundne Kriger et gyldent Harnisk, mens Enevold Brandt til Partikulærkassens

[1]) Jvfr. Suhm: Hemmelige Eftr. (Kgl. Bibl.) Biehls Breve om Chr. VII., S. 28—38.

[2]) B. J. Loddes Oversættelse, som blev brugt paa det danske Theater 1757. Trykt Kbhvn. s. A.

[3]) Oberstløjtn. Hirschs Fortegnelse. (Kgl. Bibl.)

Bilag har specificeret sin hvide Ridderdragt og Skræddérens mange Forandringer helt ud i Mark og Skilling.

Det lykkedes virkelig Christian den Syvende at besejre sine Tilskuere baade denne første Aften og senere, da han — den 8. Maj — efter et Statsraad agerte for sine Ministre[1]). Hoffets unge Lykkejægere følte det som Dagens Parole at udsprede hans Ry som Skuespiller. Hans mesterlige Fremstilling kom i Alles Munde[2]), og i Historien blev det hans Skæbne kun at høste Ros for denne for en Enevoldsherre unægtelig noget begrænsede Gerning. Professor Edv. Holm har samlet Samtidens bevarede Vidnesbyrd til en Højesteretsdom, idet han skriver, at Kongen skal have spillet fortrinligt[3]). Den er bygget paa Kilder, som ikke kom Kongen for Øje, og som derfor ikke har deres Udspring i en overdreven Loyalitet. Johan Bülow fremhæver ham som den bedste Skuespiller blandt de Optrædende[4]), og Luxdorph kalder hans Deklamation meget varm og roser hans kongelige Anstand[5]). Men U. A. Holsteins Kritik er, trods sin Korthed, den mest oplysende. Han skriver, at Kongen spillede Komedie som en god gammel Skuespiller[6]). Det vil med andre Ord sige, at han spillede i Franskmændenes Manér, en Form for Komedie, som ikke taaler, at man opgiver at se med Datidens Øjne. Al Karakteristik var lukket ude, selv Gangen og Plastikken var afmaalt og konventionel. Og netop deri har Kongen haft et Fortrin, fordi han i ydre Forstand beherskede

[1]) Luxdorphs Kalender. (Kgl. Bibl.)
[2]) Rahbeks Erindringer I, S. 74.
[3]) Danmarks og Norges Historie IV, I, S. 48.
[4]) J. Bülows Forsøg. (Kgl. Bibl.)
[5]) Overskou: Theaterhist. II, S. 340.
[6]) U. A. Holsteins utrykte Mémoirer. Rigsarkivet.

sit spinkle Legeme, som gennem Aar var trænet i den ældre Dansemester Pierre Laurents Skole[1]).

Simpelhed og Jævnhed i Tragediespillet kendtes endnu ikke hertillands; den Deklamation, som man kaldte „meget varm", bestod i at lade Ordene flyde ud i en syngende Klage for pludseligt at hæve Stemmen til en krampagtig Svulstighed, som var Spillets fornemste Virkemiddel[2]).

I hine Dage som i vore ikke mindre faar den stærke legemlige Anstrengelse ofte Skuespilleren til at tro, at han føler den Lidenskab han skal tolke, og denne Illusion bibringer atter Tilskueren en Tro paa, at han virkelig ser og hører noget stort og gribende.

Efter alle Samtidens Meddelelser at dømme, ejede Christian den Syvende en betydelig Tilvendelsesevne før Sløvsindet havde lammet hans Vilje; han fattede uden Vanskelighed hvad der blev paatvunget hans Bevidsthed, — men saasnart det drejede sig om en personlig Bearbejdelse af Stoffet, var han ubehjælpsom og uden Dybde. Man forstaar, hvor vigtigt det har været for ham under Opførelsen af „Zaïre" at have Orosmans franske Fremstiller la Tour siddende paa en Skammel bag første Kulisse[3]). Han har uden Tvivl ikke alene suffleret Ordene, men ogsaa Tonefaldet og Overgangene.

To Dage før Frederik den VI's Fødsel — 26. Januar 1768 — spillede Kongen første Gang paa Hoftheatret[4]). I Tiden siden den sidste Opførelse havde

[1]) Biehls Breve om Chr. VII, S. 137. „Han besad en fin Ynde i alt hvad han foretog sig". Prince Charles: Mémoires S. 37.

[2]) Devrient: Geschichte d. Schauspielk. II. Karl Mantzius: Skuespilk. Hist. V, S. 193–201.

[3]) Johan Bülows Forsøg til Biografier. (Kgl. Bibl.)

[4]) Luxdorphs Kalender 1768. (Universitetsbibl.)

Reverdil maattet „gøre Springet". Hans Fjender ved Hoffet — og da navnlig Holck — fik Kongen paa den Tro, at Reverdil ansaa sig for at være en bedre Skuespiller end sin Herre. Reverdil forsikrer, at han ikke havde givet Kongen Anledning til Skinsyge, men Sladderen gjorde den tilsigtede Virkning paa hans Forfængelighed, og bidrog væsenligt til at Reverdil fik Befaling at være ude af Byen med en Frist af 24 Timer[1]). Dette leder Tanken hen paa Nero, der lod en Skuespiller dræbe, fordi Folket tiljublede ham Bifald ved Kejserens Side.

Reverdils Rolle blev overtaget af Generaladjutant F. C. U. Ahlefeldt. Titelrollen havde ogsaa skiftet Fremstiller den Aften. Fru Bülow, født Danneskjold-Laurvig, den tidligere Fatime, var nu selve Zaïre. Ved Hoffet havde hun i Modsætning til Fru Gabel ikke det bedste Ry paa sig[2]). Man har ment, at hun var det „vellystige Bekendtskab", som senere førte Struensee til København[3]). Den kokette Dame vidste at imødegaa alle misundelige Øjne, som hvilede paa hende, da hun som Kongens Elskede paa Scenen stod ved hans Side. Hun hyldede sig i et Sølvflor overstrøet med grønne Stjerner, under det anede man en hvid Silkedragt; Livet var besat med et Sølvstof af grønlig Farve, og smykket af Mosaik Pailletter og dobbelte Kniplinger. 3000 Kr. i moderne Penge kostede dette skønne Syn Landet[4]).

Digteren Klopstock var blandt Tilskuerne ved hin mærkelige Forestilling, da Rigets enevældige Konge optraadte som Skuespiller, og derved gjorde Aftenen til en

[1]) Reverdil, S. 82—86.
[2]) Louis Bobé: Reventlowske Pap. III, S. 398.
[3]) Wasserschlebes Samlinger. (Kgl. Bibl.)
[4]) Particulairkassen 1768.

enestaaende Begivenhed i vor Theaterhistorie. Selvbehageligt fortæller han i et Brev[1]), at Kongen gerne saa ham blandt Tilskuerne, fordi han havde Forstand paa Komedie, og beretter videre hvorledes det hændte sig, at han kom til at sidde i Amphitheatret, „hvor Etatsraaderne vare de sidste", og ikke i Parterret, hvortil hans Billet lød — men om Tilskuernes Stemning er han taus. Dog vilde han forbeholde sig at sige til Kongen, at selv om han spillede smukt, maatte han dog hellere ikke spille. Imidlertid meddeler senere Breve intet om han fik givet Kongen denne tvivlsomme Ros; det er næppe sandsynligt.

Tre, maaske fire Gange ialt[2]), koncentrerede Christian den Syvende sin svigtende Vilje om denne Rolle. Hoffets Kavallerer opførte ud paa Foraaret 1768 „Cæsars Død" af Voltaire, men Kongen var passiv. Den sceniske Optræden havde intet Værd for ham mere; den var vel et Stadium, et gennemgaaet, paa hans tænkte Vej mod Fuldkommenheden.

---

[1]) Briefe von Klopstock, udg. af Lappenberg, Braunschweig 1867. S. 200.

[2]) Suhm fortæller, at Kongen spillede to Gange paa Hoftheatret, men Luxdorphs paalidelige Dagskalender nævner kun én Gang. C. Molbechs Dags- og Aarsangivelser (i Nyt hist. Tidskr. 4. Bd. S. 600) er ganske uoverensstemmende med Luxdorph. Molbech lader Reverdil spille Komedie sammen med Kongen i Marts 1768, skønt han $^{21}/_{11}$ 1767 fik Befaling at forlade Landet.

Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638-43.

Ved

K. C. Rockstroh.

Tidsrummet mellem Christian den Fjerdes tyske Krig og Torstensonfejden var for Danmarks Vedkommende fuld af Usikkerhed og Uro som Følge af, at Krigen i Tyskland gentagne Gange førte de kæmpende til Monarkiets Sydgrænse, saa at en Overskriden af denne Grænse laa ret nær. Kongen selv var i en evindelig Uro. Hans Tanker og Interesser optoges uophørlig af Begivenhederne paa den vidtstrakte Skueplads, og han ventede bestandig paa, at Forhold skulde indtræde, der kunde muliggøre en aktiv Optræden under gunstige Betingelser for ham. Rigsraadet fulgte med spændt Opmærksomhed hans Skridt for at forhindre en ny Krig og søgte at indskrænke Kongens Handlefrihed, navnlig ved at man saa vidt gørligt unddrog Kongen Midlerne til en ny Krig: Penge (til Hvervning af Tropper) og Raadighed over Landets egne Stridskræfter. De hvervede Afdelinger, som Kongen i Aarene forud for den tyske Krig havde opstillet i Holsten, var forlængst opløste, og de udskrevne Fodregimenter havde delvis været ophævede fra Fredsslutningen indtil 1632, da Kongen efterkom Rigsraadets gentagne Henstillinger og lod de nationale Afdelinger

reorganisere og forøge[1]). Samtidig hermed optoges der Forhandlinger med Hertugdømmerne om en Fornyelse af Unionen mellem disse og Kongeriget angaaende den væbnede Hjælp, som de to Lande skulde yde hinanden i Tilfælde af, at saadant skønnedes nødvendigt.

Denne Union, oprindelig stiftet 1533, var i Tidens Løb bleven fornyet gentagne Gange, og nu senest i 1623 var der i Kjøbenhavn bleven vedtaget en „extenderet og fornyet Union", hvorefter „Riget Danmark" skulde hjælpe „Hertugen af Slesvig" og hans Efterkommere med 600 vel rustede Heste (Ryttere) i 2 Kompagnier, medens Hertugdømmerne Slesvig og Holsten skulde hjælpe „Kron Danmark" med en halvt saa stor Styrke. De tidligere Unioner havde fastsat en kun halvt saa stor Rytterstyrke[2]).

I 1634 var der bleven ført langtrukne Forhandlinger om det samme, først mellem Christian den Fjerde og Hertug Friedrich af Gottorp personlig (i Christianspris) og senere mellem fuldmægtige fra begge Sider i Kolding, hvor man endelig enedes om at „nedskrive" bl. a., at foruden den i 1623 fastsatte Rytterstyrke skulde Riget sende 3000 Mand til Fods („vel bevæbnede Knægte") — Hertugdømmerne derimod 1000 Mand. Disse Folk skulde underholdes af den Part, der ydede Hjælpen, hver for sit Vedkommende. Men først i Maj 1637 blev disse Bestemmelser vedtagne af den slesvig-holstenske Landdag. I den Mellemtid synes Kongen at have interesseret sig meget for at faa Unionen endelig fastslaaet, og Rigsraadet stillede sig ret velvillig hertil, skønt det udtalte

[1]) Se Rockstroh: Den nationale Hærs Udvikling I S, 90 ff.

[2]) Gottorper Arkivet (Rigsarkivet) Nr. 51 b—d og Nr. 55 b. Gemeinschaftl. Arch. (Rigsarkivet) XVII Nr. 122. Slange S. 795.

stærk Tvivl om, at Hertugdømmerne vilde efterkomme den dem paahvilende Forpligtelse.

Efter et foreløbigt Møde i Marts 1637 paa Landdagen i Flensborg mellem danske Rigsraader og deputerede af Hertugdømmerne genoptoges Forhandlingerne paa lignende Maade i April samme Aar — altsaa omtrent samtidig med at Landdagen approberede de foreløbige Aftaler af 1634 — i Odense. Det kom dog ikke heller her til en endelig Overenskomst; men de deputerede fra begge Sider gav Indberetning hver til sin Landsfyrste, og paa samme Dag, den 1. Maj 1637, udstedtes der i Kjøbenhavn og paa Gottorp omtrent ens lydende Bestemmelser om Unionen, og hermed kan denne siges at være endelig fastslaaet [1]).

Det var bl. a. bleven bestemt, at det fornødne Mandskab inden 6 Uger efter sket Rekvisition skulde uddtages blandt „Landfolket eller Ausschusz" (d. v. s. af det udskrevne, nationale Folk); men inden 8 Ugers Forløb skulde den ene Halvdel af dette — om ønsket — afløses af hvervet Folk og den anden Halvdel inden yderligere 4 Ugers Forløb; men for at Hvervningen kunde nyde hurtig Fremme, skulde hver af de kontraherende Parter til enhver Tid have de fornødne Pengemidler liggende parat.

[1]) Vestervig Klosters Lensregnsk. 1637—38. Gottorper Arkivet Nr. 164. Gemeinschaftl. Arch. XVII Nr. 122. Erslev, Rigsraad og Stændermøder II S. 415, 457. Danmarks Riges Hist. IV S. 224. — Det i Kjøbenhavn den 1. Maj 1637 udfærdigede Dokument forefindes i Original, underskrevet af Kongen og 9 Rigsraader (Christian Friis, Jørgen Urne, Claus Daae, Albret Skeel, Mogens Kaas, Tage Tott, Christen Thomesen, Christoffer Ulfeldt og Corfitz Ulfeldt), og er meget udførligt. Det paa Gottorp udstedte er underskrevet af de 5 Hertuger og det gottorpske Raad.

Nogle Dage senere samledes fem af Rigsraaderne[1]) med Chefen for Jyske Regiment til Fods, Oberst Jesper Friis til Ørbæklunde, for at forhandle med ham om, hvorledes Lønningerne skulde ansættes for alle til Regimentet hørende, fra den menige til Chefen selv, og som Grundlag ved Fastsættelsen benyttede man „den gamle svenske Bestalling“ [2]). — Herefter indkaldtes Jyske Regiments 9 Kompagnier, omtr. 1500 Mand, samt et sjællandsk Kompagni paa omtrent 400 Mand. Den 23. Maj marcherede Regimentet over Kolding Aa mod syd, og i Juni mønstredes det i Glückstadt af Knud Ulfeldt (Christoffersen), Hans Ulrik Gyldenløve, Hans Lindenov og Markvard Rantzau. Men iøvrigt havde baade Dele af Jyske Regiment og af Rostjenesten i de nærmest foregaaende Aar gentagne Gange været ude paa Grænsevagt i Hertugdømmerne.

Rigsraadet har dog næppe syntes om den stadige Uro med disse frem og tilbage marcherende Folk, og heri har Kongen funden et yderligere Middel til at skaffe sig Penge til hvervede Tropper. Den 2. Oktober 1637 rejste han fra Glückstadt mod nord og synes først i Flensborg at have forhandlet med deputerede af Hertugdømmerne samt de jyske Raader om Unionens yderligere Udførelse, hvorefter han foreslog det i Odense forsamlede Rigsraad ved Hvervning af Fodfolk „at komplettere det Tal paa den pligtige Assistens og Hjælp,

[1]) Det var Christian Friis, Jørgen Urne, Christen Thomesen, Tage Tott og Corfitz Ulfeldt (Glückstadtske Elb-Toldregnskab 1636—40, særlig Bilagene 20, 21 og 23).

[2]) Jyske Registre $^{6}/_{5}$ 1637. Erslev II. Ligprædiken over Jesp. Friis.

som Riget efter Unionen Fyrstendømmerne skyldig er". Rigsraadet indrømmede, at Kongen, som dernede ved Grænsen var Begivenhedernes Brændpunkt nærmest, bedst kendte Forholdene der og sikrest kunde skønne om Hvervningens Nødvendighed. Det bevilgede derfor Penge til Hvervningen, men henstillede samtidig til Kongen, at denne holdt „Holstenerne" til ogsaa at opfylde deres Forpligtelser, at han underrettede de fjendtlige Generaler om, at de trufne Anstalter alene skulde tjene til de egne Grænsers Sikring mod Strejfpartier, samt endelig at Kongen atter vilde afskedige de hvervede Folk, saasnart de kunde undværes[1]).

Efterat Rigsraadet, der længe opholdt sig i Odense, i November yderligere havde givet Luft til sin Misstemning overfor „Holstenerne", foreslog det, at der til de 1500 Mand udskrevne Folk føjedes 1500 Mand hvervet Fodfolk, og at Løbepladser anvistes i Holsten, hvor Mandskabet vilde være lettest at faa.

Den Instruktion, som Kongen i Oktober gav Kommissarien ved det danske Kontingent, Tønne Friis, Lensmand i Stjernholm Len, er ret oplysende m. H. t. Forholdene ved Grænsen og var meget vel egnet til at berolige Rigsraadet m. H. t. Kongens Hensigter, idet det bl. a. hedder, at „Du iagt haver, at saafremt sig nogen lader befinde at røve eller i andre Maader Undersaatterne med Gewalt at overile, Du det Officererne sligt at afskaffe i det bedste foreholder saavelsom paaminder dem, om slig Midler ej kan hjælpe, at sligt ved det hoshavende Rytteri vorder afskaffet". Tønne Friis var dog paa det rene med, at Kongens Instruktion ikke var tilstrækkelig,

[1]) Jyske Tegn. $^{10}/_{9}$ og $^{28}/_{9}$ 1637. Tønne Friis' Regnsk. i Holsten November 1637—Juni 1638. Erslev II S. 446.

og han drog derfor til Haderslev for „at hente Ordinans hos hans Majestæt, hvorledes det skulde gaa til, om de Kejserlige endeligen vilde ind i Landteholstein". Hertil erklærede Kongen: „ . . . . om der kommer nogen Partier, saa ville Vi, at Du med det holstenske Folk, saavel Rytteriet som Fodfolket, hvorom de holstenske Kommissarier skal adviseres, det skal afværge saavidt muligt er; men dersom de kommer for stærke, har Du Os ufortøvet det at tilkendegive". Hertil føjedes nogle Bestemmelser om Bevogtningstjenesten i Grænsedistrikterne i Vintertiden, og kort efter føjede Kongen nogle yderligere Bestemmelser til om det samme ved Ordre til Rigsmarsken Jørgen Urne samt nogle af de jyske Rigsraader og Lensmænd.

Ved Nytaarstid 1638 bestemte Kongen, at foruden de 300 Ryttere af den jyske og fynske Rostjeneste, der stod i Holsten, skulde andre 300 snarest støde til; men pludselig tilbagekaldte han sin herom udstedte Ordre og besluttede sig til at ville hverve nogle Kompagnier Ryttere[1]).

Allerede i Maj 1637 havde Kongen forhandlet med Ebbe Ulfeldt om Hvervning af et Fodregiment[2]). Det blev dog ikke til ham, Kongen henvendte sig, efter at den kejserlige General Gallas i Februar havde sendt Underretning om, at han vilde indkvartere nogle Regimenter i Grevskabet Pinneberg; men han valgte en

---

[1]) Jyske Tegn. $^{17}/_{10}$, $^{19}/_{12}$, $^{26}/_{12}$, $^{28}/_{12}$ og $^{31}/_{12}$ 1637, $^{1}/_{1}$, $^{19}/_{1}$ og $^{2}/_{2}$ 1638. Tønne Friis' Regnskabsbog. Ligprædiken over Jesper Friis. Erslev anf. Skrift.

[2]) Sjæll. Reg. $^{22}/_{5}$ 1637.

ældre og mere erfaren Kriger nemlig Markvard Rantzau, som allerede i Christian den Fjerdes tyske Krig havde ført Regiment. Noget egentligt Hvervepatent er ikke forefundet, og det vides kun, at Kongen den 4. April i Glückstadt gav Rantzau „Befaling og Bestalling til straks at hverve Livkompagniet", og at herved Lønningssatserne blev bestemte[1]). Det aftaltes samtidig, at der straks skulde opstilles 7 Kompagnier à 200 Mand, og med Cheferne for de øvrige (6) Kompagnier blev der truffen tilsvarende Aftale. Rantzau fik nævnte Dag udbetalt „Laufgeld" (Hververpenge, Haandpenge) til alle 7 Kompagnier — 3618 Rigsdaler, idet der var beregnet 2 Rdl. (en halv Maaneds Sold) pr. menig til Haandpenge. Efter den Maade at dømme, hvorpaa Regimentets enkelte Kompagnier blev opstillede, er det muligt, at Rantzau ikke er bleven betragtet som egentlig Regiments-Indehaver, som den der har opstillet Regimentet, men at Kongen har haft Kontrakter direkte med Kompagnicheferne — altsaa at Regimentet var Kongens eget, ikke Rantzaus.

Omtrent samtidig gav Kongen Oberstløjtnant Friedrich von Buchwaldt det Hverv „i Hast" at opstille 3 Kompagnier „lette" Ryttere (altsaa ikke Kyrasserer) à 100 Heste, og den 9. April fik Buchwaldt i Rendsborg udbetalt 1000 Rdl. pr. Kompagni eller 10 Rdl. pr. Rytter som „Anrittgeld" (Haandpenge). En Maaned senere fik Ritmester Niels Lykke til Elvedgaard en tilsvarende Sum til Oprettelse af et fjerde Rytterkompagni, og kort Tid efter befalede Kongen Buchwaldt, at Kompagnierne skulde forøges fra 100 til 150 Heste[2]). Det ses altsaa,

[1]) Tønne Friis' Regnskab i Holsten 1637—38.
[2]) Sjæll. Reg. $^{20}/_{5}$ 1638.

at paa dette Tidspunkt var det Kongens Mening, at Kongerigets Sikringsstyrke i Holsten for Rytteriets Vedkommende helt skulde bestaa af hvervede, medens Fodfolket halvt skulde bestaa af nationalt, udskrevet Mandskab, halvt af hvervet. Samtidig begyndte ogsaa Fællesregeringen sine Anstalter til Opstilling af hvervede Kompagnier men i betydelig langsommere Tempo end Kongen.

Vi skal nu — væsentligst paa Grundlag af de bevarede vidtløftige Regnskaber — betragte de Forhold, under hvilke Hvervningen af en Afdeling foregik i Trediveaarskrigens Periode, en Periode til hvilken Kilderne samt det almindelige og specielle Kendskab ellers er ret ringe.

Skønt Hvervningerne som nævnt først begyndte i April Maaned, har Kongen dog sikkert allerede noget tidligere truffen foreløbig Aftale derom baade med Markv. Rantzau og Friedr. v. Buchwaldt, thi Rantzau havde allerede den første Dag en Del af Befalingsmændene til sit Livkompagni til Raadighed og havde ogsaa samlet en Del Vaaben dertil, og yderligere var de øvrige Kompagnichefer med en Del af deres Befalingsmænd straks parat. Der udstedtes straks en kongelig Befaling, hvori nævnedes hvilke Byer og Landskaber der skulde være „Laufplads“ (Samlingsplads) for de forskellige Kompagnier: Befaler derfor Vore Land- og Sognefogder, Borgmestre og Raad m. fl. alvorligst, at de og alle taaler dette, og at de giver de efterhaanden hvervede sædvanlig Servis, Ild og Lys og Lejested; men Forplejningspengene vil Vi naadigst betale efter Vor Forordning og

Takst[1]). Den Betaling, der saaledes ydedes Værterne, varierer fra 8 Skilling daglig for en menig til 20 Skilling for en Underofficer og forholdsvis højere for Officererne — for en Oberst 3½ Rdl.; men iøvrigt fik de hvervede ingen Lønning — bortset fra de alt udbetalte Haandpenge — før den første Mønstring havde funden Sted. Denne afholdtes som Regel inden Forløbet af et fastsat Antal Uger (4 à 6) efter Hvervepengenes Udbetaling, og da skulde som Regel mindst Halvdelen af Mandskabet være bragt til Stede. For de forskudte Hvervepenge og i det hele for Kontraktens Opfyldelse maatte Cheferne for Regimenter og Kompagnier stille Borgen, Kaution, saa at ikke enhver Æventyrer og løs Fugl kunde faa Hververpatent.

Som Regel forblev Kompagnichefen selv paa Løbepladsen, medens derimod samtlige Officerer og Underofficerer, der alle havde deres særlige Kontrakt med Kompagnichefen om det Antal Folk, de skulde hverve, sendtes ud i Landet eller endog udover Landegrænsen, forsynet med Bevis for, at de hvervede til deres Konge, for at samle Mandskab, og fra de første Dage efter Hvervningens Begyndelse strømmede nu mindre og større Troppe af nyhvervede under Anførsel af Hverveofficererne og Underofficererne ind i Laufpladsen, hvor de hvervede Folk underkastedes et foreløbigt Eftersyn af en kongelig militær eller civil Embedsmand eller af Kompagnichefen.

Det var altid bestemt i Hververkontrakten, i hvilken Udstrækning det hvervede Mandskab paa Mønstrings-

[1]) Tønne Friis' og Mogens Sehesteds Regnskaber, særlig Afregningen med Kaptajn Arendt Lückemann. Inländ. Registranten 13/4 1640. Byarkivet i Wilster Acta Nr. 199: 9/5 og 11/5 1638.

dagen skulde være forsynet med Vaaben, Lædertøj og Mundering, og i Forhold hertil var naturligvis Hvervesummens Størrelse fastsat; men det almindelige var dog, at Krigsherren eller Regimentschefen forsynede Mandskabet med „langt" Vaaben (Musket, Pike), Frakke, Hat, Bryst- og Rygharnisk, Benskinner og Jernhat samt Hest til Rytterne. Dog var det ikke sjældent — og det var Tilfældet her — at den menige Rytter selv mødte med Hest og fuld Udrustning, og navnlig var dette Tilfældet med unge Mænd af god Familie, der slog ind paa Krigerbanen og tjente sig op fra Geledet, og disse bragte derhos som oftest en eller flere „Tjenere" d. v. s. Ryttere med sig og var derfor særlig velkomne. Disse unge Herrer benævnes undertiden i Rullerne for „Fanejunkere". Det er klart, at en Rytter, der selv ejede Hest og Udrustning til en Værdi af 70—100 Rdl., ikke maa betragtes som en Landstryger men snarere som en lille Kapitalist.

Hvad Mandskabet selv angaar, da var langt Størsteparten af de her hvervede Holstenere eller Tyskere, nogle faa var Franskmænd eller Englændere, og ikke ganske faa, særlig ved Niels Lykkes Kompagni, var Danske. Baade blandt de menige, Officerer og Underofficerer finder man Folk, som man træffer igen i de nationale eller geworbne Afdelinger lige indtil og med den Skaanske Krig 1675—79. Hverken Alder, Udseende, Legemshøjde, skarpt Syn o. l. spillede nogen større Rolle; men Folkene maatte dog almindeligt ikke være under 16 Aar og ikke over 40—50. Der saas navnlig paa, at de var „sunde og havde gode Lemmer", og det var særlig velkommen, om de havde tjent før og var krigsvante. —

Man var jo midt i Trediveaarskrigen, og Soldater var en dyr Vare at anskaffe og underholde; thi vel var Udbudet af Varen stort paa Grund af de urolige Tider og de uhyre Skattetryk, men ogsaa Efterspørgslen var overordenlig. Selvfølgelig var der mange løse Fugle og daarlige Subjekter blandt saa mange nyhvervede, men langt Størsteparten af de hvervede Soldater var lige saa agtværdige og hæderlige som Gennemsnittet af de Folkeklasser, hvorfra de var udgaaede. Iøvrigt bliver der senere Lejlighed til nærmere at omtale Retsforholdene og Mandstugten ved disse Afdelinger.

Saa længe Mandskabet kun havde faaet Haandpengene men ikke Mønstermaaned, d. v. s. den første Maanedssold, behøvede man som Regel ikke at frygte for, at det nyhvervede Mandskab skulde løbe bort — idet der bør skælnes skarpt imellem „Bortløben" før Mønstringen og aflagt Faneed og „Desertion" efter disse højtidelige og bindende Handlinger. Saa længe den nyantagne Soldat, han være hvervet eller udskreven, ikke var mønstret, havde faaet Krigsartiklerne forelæst og havde svoret, saa længe kunde han ikke straffes efter militære Love, efter Krigsartiklerne.

Til „Mønsterherre" udnævnte Krigsherren, her altsaa Kongen, altid høje Officerer eller adelige militære Embedsmænd, der kunde optræde med fornøden Myndighed overfor de fremstillende Officerer; deres Kendelser maatte falde prompte, og de var inappelable. Ved Rantzaus Regiment og Buchwaldts Eskadron besørgede Kommissarius Gregers Krabbe, Christian Ulrik Gyldenløve, Grev Pentz, Mogens Sehested og Kay Ahlefeldt Mønstringerne. Men foruden denne første Mønstring afholdtes der jævn-

lig Mønstringer for at kontrollere Kompagniernes Styrke og hele Tilstand [1]).

Paa Mønsterpladsen fik Mønsterherren overrakt „Mønsterrullen", nu altid et Hefte i Folio, der var udfærdiget af Kompagniets Mønsterskriver, en Underofficer, med dennes smukkeste Skrift og underskrevet af Kompagnichefen. Paa forreste Side i Rullen („Das erste Blatt", „Prima Plana") var opført Kompagniets Befalingsmænd undtagen Gefrejterne — og undertiden Korporalerne — samt Kompagnistaben: Stöckenknecht, Trommeslagere, Pibere, Furerskytter eller Livskytter, og derefter kom de menige, sædvanlig opførte korporalskabsvis og rodevis med Gefrejterne, event. ogsaa Korporalerne i Spidsen. Saa passerede en for en samtlige Befalingsmænd og menige forbi Mønsterherren, der nøje synede Mand, Hest, Vaaben og anden Udrustning og Beklædningen. Mønsterherren selv eller hans Assistent (Skriver) krydsede af i Listen, efterhaanden som Folkene passerede forbi; han noterede hvor der fandtes Mangler, som kunde afhjælpes, og „udmønstrede" saadanne Folk og Heste, som han skønnede var utjenstdygtige. Var nogen fraværende paa Grund af Sygdom, ude paa Hvervning, med Orlov eller bortløben, skulde Rullen give Oplysning derom, og det overholdtes strængt, at der kun udbetaltes Mønstermaaned til dem, som virkelig var paa Stedet og var „duelige" [2]).

[1]) Der findes i Unionsstyrkens Regnskaber en Rulle, hvorefter Corfitz Ulfeldt har mønstret sin senere Dødsfjende Jørgen Walters Kompagni. Paa Foden af Rullen har Ulfeldt efter Skik og Brug sat sit Navn ved Siden af Walters og har bemærket: „Dette Kompagnie befinder sig nu stærkt „thow" Hundrede syv og halvfemsindstyve Mand".

[2]) Ved Mønstringen af Ritmester Deberens Kompagni anføres: „Afkortet Ritmester Deberen formedelst nogen Svin, hans

En ejendommelig Fremtoning ved Mønstringer i denne Periode var de saakaldte „Passevolanter", d. v. s. blinde Numre i et af Krigsherren fastsat Antal, for hvilke Kompagnicheferne nogle Maaneder oppebar Lønning. Som oftest bevilgedes saadanne „Passevolanter" kun i de første Maaneder efter Kompagniets Oprettelse, og deres Antal kunde stige til 7—8 ved et Kompagni. Et tilsvarende Forhold var det, at det undertiden bevilgedes, at Regimentets Auditør eller en Læge — ikke Feltskærerne, af hvilke der altid var normeret et bestemt Antal ved Regimentet — i Stedet for egentlig Lønning fik Tilladelse til at oppebære f. Eks. en Soldaterlønning ved hvert Kompagni, og at altsaa et tilsvarende Antal Soldaternumre var „vacant". Ved hvert Kompagni fandtes der 4 „Livskytter" hos Kaptajnen, medens Løjtnanten havde „einen Jungen und einen Knecht", der alle oppebar menigs Lønning, og endvidere var der ved Kom-

---

Ryttere har nederskudt — Penge 6 Rdl.", og umiddelbart efter: „Desligeste er ham afkortet, formedelst hans Mønsterskriver har givet Usandfærdighed an paa Mønsterpladsen — Penge 25 Rdl." — Ved en Mønstring, som Frederik Urne, Lensmand paa Kronborg, afholdt over et af Rantzaus Kompagnier, bemærker han — paa ikke dadelfrit Tysk —: „... hat auch selbige Kompagnie allemahl aufgewartet unter die predigt, wan ihre Königl. Maytt. hier sein gewesen, und alszdan auch die mitgerechnet so die Wacht haben gehabt...". Altsaa har han dog anset det for nødvendigt at gøre Bemærkning i Rullen om det ved kongelig Vagttjeneste fraværende Mandskab. — Tønne Friis bemærker paa en Mønsterrulle: „Profossen er intet regnet med" [ved Mønstringen og altsaa til Lønning bagefter] „for han er kasseret". Ved Mønstringen af Abel Spiess' Kompagni havde Kongens Skriver, Henrik Müller, udbetalt Mønstermaaned til 8 Befalingsmænd, der var fraværende paa Hverving, men Kay Ahlefeldt vilde ikke lade dette passere, og Kaptajnen maatte ved næste Maaneds Lønning betale Pengene tilbage igen osv.

pagniet 3—4 Pibere og Trommeslagere samt en Stöckenknecht (militær Politibetjent, Retsvidne). Da hvert Kompagni havde sin Fane, havde det ogsaa Fænrik. Underofficererne var Sergenter — sædvanlig 3 — og en Furer. Det hed sig, at den „gamle svenske Kapitulation" skulde være gældende ved denne Hvervning; men Kongen gik dog ind paa, at der alligevel ved hvert Kompagni maatte være en Kaptajn d'Armes (Vaabenmester, Underofficer) og en Gefrejterkorporal. Denne sidste var altid Officersaspirant og rangerede ikke alene over de andre Korporaler men ogsaa over de ældre Underofficerer og havde højere Lønning end disse. De nævnte „Livskytter" var ofte Officerssønner, Drenge i 14—16 Aars Alderen, der under denne Form begyndte deres militære Uddannelse — som Regel den eneste de fik i hele deres militære Løbebane, da saa godt som alle Datidens subalterne Officerer fik deres Uddannelse ad praktisk Vej. Ved et Rytterkompagni var der 3 Officerer, 1 Kvartermester, 1 Mønsterskriver, 3 Korporaler og 2 Trompetere men ingen Sergenter eller Gefrejtere.

Til Regimentsstaben henregnedes, foruden Obersten, Oberstløjtnant, Major, Regimentskvartermester (Oberstens tekniske Medhjælper ved Ingeniørarbejder i Lejre, Befæstninger osv.), Regimentssekretær og Auditør i een Person, Adjutant, Feltpræst, Profossen (Politimester og Arrestforvarer) med sine „Drabanter", Skarpretter og Stöckenknecht. Saavel Oberst som Oberstløjtnant og Major havde Kompagni, hvad der forøgede deres Lønning omtrent til det dobbelte af den, de fik efter deres Charge. Ved Oberstens Kompagni, „Livkompagniet", var en ældre Løjtnant næstkommanderende og havde Titel af Kaptajnløjtnant.

Den første Mønsterrulle opbevaredes med særlig Omhyggelighed, og ved de senere Mønstringer refereredes der til den i Anledning af manglende eller ny tilgaaede Folk o. l., og ved Desertørernes Navne satte man den karakteristiske Tegning af en Mand hængende i Galgen. Efter endt Mønstring stilledes Kompagnierne hver under sin Fane, Krigsartiklerne oplæstes, Kommissarien, Mønsterherren „tog Æden (Ed) af dem", af samtlige til Kompagniet hørende, og hermed var Kompagniet endelig „formeret". Umiddelbart efter fik Kompagniet udbetalt „Mønstermaaned", d. v. s. Lønning for den første Maaned, fuldtud og forud.

Efter at Mønstringen var afholdt og Mønstermaaned udbetalt, blev Kompagnierne ofte forlagt fra de aabne Byer ind i Fæstningerne, hvor man lettere kunde holde paa Mandskabet, indtil dette var bragt under stram Disciplin og fast sammenarbejdet [1]). Kompagniernes Styrke ved Fodregimenterne var midt i Maj bleven forøget til 300 Mand (Hoveder), og samtidig var Opstillingen af yderligere 3 Kompagnier til de tidligere 7 bleven fastslaaet.

Efter Kompagniernes Afmarch fra Laufplatz til Standkvarteret indgav Magistraten i Laufplatz sin specificerede Regning over de hafte Udgifter — til Krigskommissarius. Det kunde vel hænde, at de indkvarterede og deres Værter ikke havde holdt sig de fastsatte Takster efterrettelig, men i Forventning om snarlig Be-

[1]) Kay Ahlefeldt skal forlægge et nyhvervet og nymønstret Kompagni ind i Rendsborg, „da det til Vedligeholdelsen af god Disciplin er bedre, at dette Kompagni lægges i en med Mure omgiven Plads, hvor den egenmægtige Bortløben kan afværges og derved mange Klager forebygges". (Inländ. Registr. $^{1}/_{7}$ 1640).

taling af Mønstermaaned har levet for muntert[1]). Dette gav da Anledning for Kommissarius til at trække Betalingen i Langdrag — ofte i aarevis — og saa maatte der, efter vedholdende skriftlige og mundtlige Reklamationer fra Magistraten, en kongelig Ordre til for at faa Ende paa Sagen[2]). Men at Kongen betragtede de forefaldne „Excesser", altsaa Overskridelser af den almindelige Takst, som sig ganske uvedkommende, ses bl. a. af en Ordre til Generalkrigskommissarius i disse Aar, Knud Ulfeldt til Svenstrup. Indbyggerne i Flensborg Amt og Svabsted Amt vilde nemlig ikke nøjes med de fastsatte 8 Skilling daglig, som Ulfeldt omsider ifølge Ordre vilde udbetale, og da dette berettedes til Kongen, beordrede han, at de bevilgede Penge uden videre skulde hensættes paa Raadhuset i Flensborg mod Amtmandens Kvittering — saa kunde, som det udtales i Ordren, Indbyggerne tage dem, om de vilde[3]).

Lønningerne ved Militsen varierede selvfølgelig noget fra Tid til anden, men var for nærværende Tid, som rimeligt var, meget høj. Til at begynde med var Lønningen for en menig Infanterist 4 Rdl. maanedlig, Maaneden regnet til 30 Dage, dernæst 1 Rdl. om Ugen,

---

[1]) I 1640 indgav Amt og By Rendsborg en Beregning over 2750 Mark lybsk for Laufplatz til kun 50 Mand. „Vi kan ikke forstaa, hvorledes saa stor Sum fremkommer, da Knægtene straks efter Mønstringen gik i sædvanlig Maanedslønning. Vi vil vide, hvorledes man kommer til saadan overmaade stor servis". (Inländ. Registr. $^{3}/_{12}$ 1640). — Kaptajn Balzer Lüderwalt havde i 1638 i Rendsborg beregnet sig 91 Mark 8 Skill. lybsk pr. Dag til en Styrke af 139 Mand; men dette var ifølge Gregers Krabbes Revision 25 Rdl. „formøged", der altsaa blev „decourteret" osv. osv.

[2]) Bl. a. se Inländ. Registr. $^{1}/_{2}$ og $^{20}/_{8}$ 1640.

[3]) Jyske Tegn. $^{20}/_{12}$ 1640.

Ugen regnet til 8 (!) Dage; men senere gik Kongen paa Officerernes indstændige Anmodning med til at sætte Lønningsmaaneden til 31, senere igen til 30 Dage. Ved Rytteriet var Lønningen til en menig 10 Rdl. maanedlig; men heraf skulde Rytteren selv afholde Udgiften til Foder og Beslag m. m. Paafaldende var til enhver Tid den meget lave Lønning til Underofficererne, den meget høje til Officererne, og navnlig var de høje Officerers Lønning ganske uforholdsmæssig stor. Men hertil kom for Rytterofficererne, undertiden ogsaa for Underofficererne, et efter Chargen større eller mindre Antal Rideheste med tilhørende Knægte, der lønnedes ligesom en menig Rytter. Fodfolksofficererne var paa tilsvarende Maade hver normeret med et Antal Vognheste (og Vogne) til deres Bagage, til Brød til Kompagniet, til Befordring af Familie og Tjenerskab osv. I Lønningerne indeholdtes der Afdrag for Vaaben, „Liberierne“ (Uniform) — sædvanlig kun Frakker — Sko osv. fra 2 Ort til en halv, ja endog til en hel Rigsdaler maanedlig, alt eftersom Lønningen udbetaltes mere eller mindre prompte.

Vel bekendte er de mangfoldige Klager fra militære over manglende Lønning for Maaneder, ja Aar; men man maa ikke tage disse Klager altfor bogstaveligt. Det kunde vel ske, at Befalingsmænd og menige i lange Perioder under en Krig ikke fik udbetalt egentlig Lønning, men til Gengæld fik de Forplejning, Beklædning og Kvarter osv. in natura — om end ofte maadeligt og utilstrækkeligt — og man maa da forstaa Klagerne saaledes, at der i længere Tid ikke er bleven gjort Afregning, at der ikke var bleven udbetalt rede Penge. Man maa ogsaa erindre, at det overfor geworbne Afdelinger, ligesom i vore Dage af og til overfor Matroser, til en vis

Grad var en Fordel, at Personellet lige ned til de menige havde forholdsvis meget betydelige Summer tilgode, da man derved havde det sikreste Tag i dem, var bedst sikret imod Desertioner, mod Efternølere, Marodører, Simulanter osv.: det gjaldt for alle ved Afdelingen om at holde ud, at følge med til det yderste; thi den, der var fraværende ved Mønstring, eller naar Afregning endelig udbetaltes, løb en stor Risiko. Det er i saa Henseende i høj Grad betegnende, naar Kongen kort efter den første Mønstring i 1638 beordrer Krigskommissarius Mogens Sehested: „.... vil Vi naadigst (!), at Du skal dem [1]) en 8 Dage tilbage af hver (!) deres Maaneds Sold uformærkt eller ved Undskyldning entholde, paa det de ikke, naar de Pengene ganske har [faaet], bort skal udrejse, men altid noget resterer“ [2]). Meningen hermed er tydelig nok: af hver Maaneds Sold skal der holdes en Fjerdedel tilbage. Kongen havde i de samme Dage, for at fremme hurtig Hvervning, beordret Kommissarien til at udbetale Mønstermaaned til de nyhvervede, straks naar de blev præsenteret, hvilket jo var en usædvanlig Begunstigelse; og for den Maaneds Sold vilde Kongen hurtigst muligt have Dækning.

Paa den anden Side maa det fremhæves, at Kongen holdt fast ved, at den med Mandskabet m. fl. sluttede Hvervningsoverenskomst var en gensidig Forpligtelse, gældende saavel for Krigsherren som for den menige i Geledet. Saaledes da Kongen i December 1639 efter Aftale med Hertugen af Gottorp foretog en Reduktion af en Del af Lønningerne, befalede han, at de, der ikke var tilfredse med den skete Forandring, skulde have

[1]) D. v. s. de hvervede Soldater.
[2]) Jyske Tegn. $^{20}/_{6}$ 1638.

deres Tilgodehavende udbetalt og straks aftakkes[1]). Tilsvarende skete ved den forsøgsvise Udlægning af geworbne Ryttere paa Kronens Bøndergaarde i 1646.

Forvaltningen af de store Pengemidler, som de hvervede Afdelinger krævede, var overdragen til en Generalkrigskommissarius, valgt blandt Højadelen. Efter at flere Adelsmænd kort efter hverandre havde varetaget denne Bestilling, overdroges den til Knud Ulfeldt til Svenstrup[2]), som bestred den i en Aarrække i Krig og Fred. Det var baade en ansvarsfuld og en anstrængende Stilling, og naar man ser, hvor ringe Medhjælp Kommissarierne havde, forbauses man over, at de var i Stand til tilfredsstillende at forvalte et saa omfattende Embede, der dog maa have ligget udenfor det for dem tilvante, og det er ikke at undres over, at Kommissarierne, navnlig i Begyndelsen af deres Embedsvirksomhed, kunde vise nogen Usikkerhed. Om disse Kommissarieanliggender skriver Kongens Rejsesekretær Oluf Brockenhuus den 24. Sept. 1638[3]) i Glückstadt til daværende Generalkrigskommissarius Mogens Sehested til Holmgaard, Lensmand paa Skivehus:

Efter Din Begæring og Memorials Lydelse til Rendsborg har jeg underdanigst talt Hans Maj. til; først om en Missiv til Dig [om] at betale det danske Folk, som laa i Krempe, paa det Du kunde have den at lægge hos Dit Regnskab. Hvortil Hans Maj. naadigst svarede mig, at det ikke gjordes fornøden, anseende man vel vidste, at hvor Folket var og Dig angik at betale dem, naar Tiden var omme, eller det Dig blev befalet: da skulde Du som en bestalter Commissarius det

[1]) Jyske Tegn. $^{26}/_{12}$ 1639.

[2]) Om ham og nærmere om Kommissariestillingen se Forfs. Afhandl. Hist. Tidsskr. 8. R. I, S. 405 ff.

[3]) Krigskommissarieregnskaberne 1638.

efterkomme og derfor foruden nogen saadan videre Missiv noksom stod til troende, naar Du med Regnskabet klarerede og beviste, Folket at være efter Din Charge og af Dig betalt — hvorfor, kære Broder, intet videre i den Post kunde denne Gang forrettes.

Ellers desforuden maatte Du venligen vide, at det er mig befalet af Hans Kgl. Maj. at lade Dig forstaa Hans Maj.s Villie at være, at Du eller den Commissarius, [som] efter Dig kommer, skulde ligge her til Glückstadt eller Krempe (dog mente helst Hans Maj. her til Glückstadt) med Pengene, som udi en velforvaret Sted, og lade Folket, som skulde have Penge, paa sine visse Terminer forføje sig til Dig, her at annamme sine Penge, eftersom der og, ved visse forordnede Pengene at annamme, bedst kunde omgaas, saa at Commissarien ikke havde fornøden selv at rejse til dem om Pengene (som dog forstaar sig selv). Hvilket, kære Broder, jeg saa venligen efter naadigst Befaling vil lade Dig og Dine Efterkommere vide. — Angaaende de Bestallinger Du begærede, har jeg talt med Reventlow om. Han har lovet, at Du skal faa dem. Han er for 2 Dage siden kommen hid. Imorgen, vil Gud, rejser vi med Hans Maj. til Flensborg — kommer dog snart hid igen. Faar Du dem ikke før, saa skal Du nok faa dem da. Kære Broder! Jeg har for faa Dage siden skrevet til Dig efter Hans Maj.s Befaling og aviseret Dig om en 9000 Rdl., her staar til Dig, som Du skal lade affordre, naar fornøden gøres — det Du vel ikke forsømmer.

Bevæbningen ved Fodfolket bestod for de to Trediedele af Musket, en Trediedel Pike. Christian den Fjerde havde under sin Krig i Tyskland næret den skæbnesvangre Tro at kunne undvære Stødvaabnet for alene at bevæbne Fodfolket med Skydevaaben; men han havde høstet sørgelige Erfaringer i den Henseende, og Piken forblev endnu i mere end et halvt Aarhundrede uundværlig for Fodfolket, indtil „Schweinsfeder“ og Bajonet afløste den. Underofficererne førte

som sædvanlig Hellebard, Officererne Partisan. Til Musketten hørte endnu Fourquetstok (Gaffelstok) til Anlæg under Ildafgivelsen samt Bandoler til Krudt og Kugler m. m. Pikenererne var endnu udstyrede med Bryst- og Rygharnisk, Benskinner og Jærnhat („Potte") — undertiden ogsaa Ringkrave (om Halsen). Disse Dækvaaben benævnedes almindeligt „Pikenierwappen" og forskreves som oftest fra Nederlandene. Musketererne bar Filthat. Den almindelige Pris for en Musket var 4 Rdl., for en Degen 1—2 Rdl.; Piken kostede det samme som Musketten. Samtlige Soldatervaaben indkøbtes i Udlandet, da man herhjemme før Anders Bildes Tid kun kunde tilvirke de allersimpleste Sorter af Spyd.

Det hed sig, at Rytteriet var „let Rytteri", og det har derfor formentlig været bevæbnet med Musket og Kaarde. Dette Rytteri var dog i Virkeligheden ikke lettere, end at Svenskerne i Torstensonfejden karakteriserede det som tungt og ubehjælpsomt, og navnlig var Hestene for fede og utrænede i Sammenligning med det svenske Rytteris.

Uniformen, „Liberiet", bestod af Frakke, Knæbenklæder, lange Strømper og Sko. Frakken skulde være blaa, men om Farven af Benklæderne m. m. synes der ikke at have været bestemt noget. Til Uniformen udleveredes undertiden Hætter, „Caputzer", „Capuser", til at trække over Hovedet. Nogle Aar tidligere havde Kongen indført et blaat Felttegn for det danske Rytteri, og det er sandsynligt, at den samme Farve brugtes endnu. I 1641 befalede han, at det slesvigske Infanteri skulde have et „Aftegn", vistnok en Roset eller lign., af rød og gul Farve, det holstenske af rød og hvid Farve,

medens Rytteriet efterhaanden skulde anskaffe Skulderskærf i de samme Farver. Rytteriets Faner, Estandarterne, var som oftest meget kostbare, af svært Damask eller Silke og med Deviser og Symboler broderede i Guld samt forsynede med Guldfrynser osv. Fodfolkets Faner var vel ogsaa af Silke (Taft), men Devise og Symbol var som oftest kun paamalede. Baade Faner og Estandarter havde en Krone øverst paa Stangen.

Efterhaanden som Hvervningen af Fodfolk og Rytteri skred frem, hjemsendtes større og mindre Dele af det nationale Mandskab, idet Begyndelsen skete med Rostjenesten ved Midten af Maj, med Størstedelen af Fodfolket sidst i samme Maaned[1]). Først i Juni var Rantzaus Regiment atter bleven mønstret men var ikke saa stærkt, som Kongen havde ventet det, hvorfor han tillod et af Kompagnierne at hverve i Danmark og beordrede to andre Kompagnier til at marchere til Kolding — vistnok i samme Øjemed. Nogle Kompagnier af udskrevet dansk Mandskab, som en Tid lang under Kommando af Chr. Ulrik Gyldenløve havde staaet som Besætning i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, beordredes ved samme Tid tilbage til Holsten, hvor Mandskabet, efter at være mønstret, skulde stikkes ind i det hvervede Regiment. Men ikke nok hermed: Kongen lod yderligere udskrive 600 Rekrutter i Jylland — af det bedste Mandskab der var at faa, ingen under 17—18 Aar, hedder det i Ordren — hvilke straks skulde afmarchere til Holsten[2]).

[1]) Jyske Tegn. $^{17}/_{5}$ og $^{31}/_{5}$ 1638. Sjæll. Reg. $^{20}/_{5}$ 1638.

[2]) Jyske Tegn. $^{17}/_{7}$ 1638. Vestervig Kloster Lens Regnsk. 1638—39.

Om Forsommeren 1638 stod man aabenbart overfor en Krise: den kejserlige General Gallas havde indkvarteret sig i de Bremenske Lande, hvor Kongen jo havde faaet Prins Frederik (den Tredie) anbragt; Kongen havde maattet trække de egentlig danske Tropper bort fra Grevskabet Oldenburg m. m. og havde for en Sum af 160,000 Rdl. maattet købe Holsten fri for Indkvartering. Rigsmarsken, der sad som Lensmand i Vestervig Kloster, beordredes til hurtigst at afgaa til Holsten for at overtage Kommandoen over det danske Rytteri, og det synes at være bleven overdraget Axel Urup i Hast at hverve et Regiment til Fods[1]). Personlig var Kongen gunstig stemt for Tanken om i Forbund med Kejseren at gribe ind i Krigen i Tyskland, men Rigsraadet vilde ikke gaa med hertil, og fra August Maaned synes der igen at være indtraadt forholdsvis Ro ved Grænsen. I September var Rigsraadet samlet i Odense, hvor man enedes om at henstille til Kongen, at det hvervede Fodregiment reduceredes til 2000 Md., Rytteriet til 400 Heste, og at det udskrevne danske Mandskab i de hvervede Kompagnier hjemsendtes, i ethvert Fald dog foreløbig, medens det geworbne Folk lagdes i Vinterkvarter i Slesvig og i Riget. Kongen har dog ikke paa dette Tidspunkt villet gaa med til en Reduktion men kompletterede tværtimod Fodregimentet til fulde 3000 Md. ved yderligere Indstikning af udskrevet jysk Mandskab. I Begyndelsen af 1639 traf Fællesregeringen Anstalter til at forøge sine geworbne Kompagnier. Samtidig ses Kongen at have bearbejdet Rigsraadet for at opnaa Forøgelse af de geworbne Tropper, og Corfitz Ulfeldt søgte meget

[1]) Vestervig Kl. L. Regnsk. 1638—39. Schäfer, Gesch. v. Dänem. V. S. 588. Ligprædiken over Axel Urup.

energisk at støtte ham heri. Det var ved samme Tid, at Kongen gjorde Skridt for at skaffe sig 3000 Md. aftakkede hessiske Tropper ind i Landet[1]).

I Februar 1639 blev Størstedelen af det geworbne Fodfolk og Rytteri forlagt til Købstæderne i Jylland, og hermed gjordes Begyndelsen til de hvervede Troppers Vandringer omkring i Riget fra øst til vest, hvorved i de næste 10—12 Aar Befolkningen overalt kom til at gøre grundigt Bekendtskab med Datidens Militærvæsen. I Hovedsagen forblev de geworbne Tropper i Jylland indtil Foraaret 1640, da de spredtes mere over Riget og delvis forlagdes i Hyttelejre i mindre dyrkede Egne — saaledes ved Stribsodde, paa Østerøen ved Nyborg osv. — om Sommeren, men om Vinteren atter gik til Byerne, hvor de forblev, indtil Kongen om Vinteren 1641—42 samlede alle geworbne Afdelinger i den store Lejr ved Fühlsbüttel i Nærheden af Hamburg. Atter vendte de tilbage til Riget, særlig Jylland, og forblev her indtil Foraaret 1643, da de en kort Tid droges til Holsten, hvorefter de paany vendte tilbage til Riget, hvor de forblev, indtil Torstenson i December 1643 faldt ind i Landet. Under det sidste Ophold i Holsten brugte Kongen de hvervede Tropper ved sine Stridigheder med Hamburg.

Om Sommeren 1639 blev der aftakket 200 af de geworbne Ryttere, hvorved Kongen jo imødekom et af Rigsraadets Ønsker[2]).

---

[1]) Ausländ. Regist. $^{20}/_{4}$ 1638. Gemeinschaftl. Archiv XVII, Plakat $^{31}/_{1}$ 1639 og senere. Indlæg fra Corf. Ulfeldt, se Fridericia, Danm. ydre polit. Hist. II, S. 114 og Erslev anf. Skr. Februar 1639.

[2]) Jyske Tegn. $^{26}/_{5}$ 1639. Henning Walckendorfs Regnskabsbog $^{9}/_{3}$—$^{13}/_{6}$ 1639: Den 5. Juni rejste jeg efter Rigens Marsks Ordre fra Haderslev til Kolding og Ribe for at aftakke 200 Ryttere, og den 7. Juni sendte jeg min Skriver til Kjøbenhavn til Kongl.

I Anledning af den første Indkvartering af de geworbne Tropper i de jyske Købstæder udstedte Kongen en Ordinans om disse Troppers Forhold i Kvartererne. Det paalagdes herved Lensmændene, at de skulde føre Opsigt med, at de geworbne Tropper „ingen Gewalt udøver eller Mutvillie driver", men at de betalte for, hvad de fik af Undersaatterne, og nøjedes med den „servis", som var gjort for dem, nemlig: en gemen Rytter en Seng, Stald til hans Hest, Lys og Ild saavidt Værten bruger — „som er at forstaa" at se ved Værtens Lys og koge ved Værtens Ild og ikke videre; en Officer til Hest et Kammer med Seng og med nødtørftig Ild og Lys. Alt andet skal betales, med Drik og andet, eftersom de kan forliges om, for Hø og Strøelse hver Dag og Nat 4 Skilling dansk. For Fodfolkets Indkvartering gjaldt ganske de samme Bestemmelser — Hesten naturligvis fraregnet. — Dersom nogen tages noget fra uden Bevilgning, „det være sig en Høne", da skal saadant antegnes, paa det det kan kortes Regimentet eller Kompagniet; med mindre de vil udlægge dem, der har gjort det.

I Ribe indkvarteredes paa denne Maade 2 Kompagnier Ryttere, og Kolding fik 2 andre Kompagnier, medens der af Fodfolk lagdes 2 Kompagnier i Horsens, 1 i Vejle, 1 i Aarhus, 1 i Randers, 1 i Middelfart — Resten i Hertugdømmerne [1]).

Inden vi gaar over til at omtale Forholdet mellem de hvervede Tropper og den civile Befolkning, skal det kortelig nævnes, hvorledes de øvrige hvervede Afdelin-

---

Maj. og Rigens Raad for at forstændige dem om disse Rytteres Aftakning, og hvorledes dermed skulde forholdes.

[1]) Jyske Tegn. $^{19}/_{2}$ 1639.

ger opstod i Hertugdømmerne i Aarene før Torstensonfejden.

Det er omtalt foran, at samtidig med Kongens Hvervninger paa Rigets Vegne paabegyndtes Opstillingen af Hertugdømmernes Andel af Unionen, der jo skulde udgøre 1500 Md. til Fods og 300 Ryttere; men medens det gennem de danske Krigskommissariers Regnskaber er let at følge Rigskontingentet gennem Aarene, er det for Hertugdømmernes Styrke ret vanskeligt, da de holstenske Kommissariers Regnskaber synes at være forsvundne. Fodregimentet, „Holstenske Regiment", ogsaa kaldet „Kongens Leibguardie", talte i Foraaret 1640 mindst 1500 Md. under Kommando af Oberstløjtnant Henrik v. Buchwaldt og havde en Tid 6, en anden Tid 8 Kompagnier. Det afgav jævnlig enkelte Kompagnier som Besætning i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst men indkvarteredes iøvrigt omkring i Hertugdømmerne[1]). Det synes, som om disse 1500 Md. særlig er opstillede paa Bekostning af de kongelige Dele af Hertugdømmerne, eftersom de indkvarteredes alene i disse, og det synes, at Hertugen af Gottorp har nøjedes med at opstille sit Kontingent dels af „Ausschusz" af Byer og Landskaber, dels af enkelte hvervede Kompagnier.

I April 1640 overdrog Kongen sin Svigersøn Grev Christian Pentz at hverve et Regiment Fodfolk, et „Livregiment", paa 3000 Md. i 10 Kompagnier. Det skulde have Løbeplads i det sydlige Holsten, og Pentz fik straks udbetalt 4000 Rdl. i Hvervepenge, hvilke foreløbig toges af Rigets Penge[2]). I Juni mønstredes Regimentet første Gang; men det havde endnu ikke naaet Halvdelen af

[1]) Inländ. Registr. $^{10}/_{4}$ 1640 og $^{13}/_{9}$ 1641. Jyske Tegn. $^{20}/_{12}$ 1639.
[2]) Inländ. Registr. $^{13}/_{4}$ 1640. Knud Ulfeldts Regnsk.

den projekterede Styrke, og det gik i det hele smaat med Hvervningen, hvilket vistnok hovedsagelig laa i, at Kongen personlig skulde udrede Midlerne dertil. I September maatte han beordre, at 2 Kompagnier skulde understikkes, og at Regimentet kun skulde tælle 1200 Mand, og det blev først godt, da han i December fik udvirket, at Regimentet skulde lønnes af Rigets Midler, altsaa af Unionsskatterne, ligesom de først hvervede Afdelinger [1]).

I August 1641 begyndte Kongen at træffe Forberedelser til Afgørelse af en af de mange Stridigheder med Hamburg og til Ordningen af det Pinnebergske Spørgsmaal, hvorfor han beordrede Grev Pentz („Holstenske Leibregiment") og Henr. v. Buchwaldt („Leibguardien") til at avertere deres Officerer om at holde sig parat til Opbrud, da Kongen agtede at „campere paa et vist Sted", og kort efter sendtes der 300 Md. jyske Soldater til Holsten, hvorhen ogsaa „Det Gamle Danske Regiment" beordredes [2]). Dette Navn blev fra nu af almindeligt for Markvard Rantzaus Regiment til Forskel fra de andre hvervede Regimenter. Rantzau var iøvrigt død i August 1640, og Regimentet førtes midlertidig af Oberstløjtnanten, Paul Sehested, der ogsaa var en af Kongens Vaabenfæller fra den tyske Krig.

Omtrent samtidig med Opbrudsordrerne fik Pentz Befaling til ved Hvervning at komplettere sit Regiment, der hurtigt bragtes op paa en Styrke af omtrent 2000 Md. Men desuden har Axel Urup en kort Tid kommanderet et saakaldet hvervet Regiment i det sydlige Hol-

[1]) Jyske Tegn. $^{15}/_{12}$ 1640. Inländ. Registr. $^{20}/_{9}$ 1640.

[2]) For at „slage Lejren" (Knud Ulfeldts Regnskabsbog $^{29}/_{7}$ 1641). Inländ. Registr. $^{9}/_{8}$ 1641.

sten i denne Tid. Hvor stærkt dette Regiment var, kan ikke opgives, ligesaalidt som det nærmere ved dets Sammensætning; men det er sandsynligt, at det for en stor Del har faaet sit Mandskab fra de Styrker af udskrevet Folk, som i dette Efteraar stod i det sydlige Holsten — blandt andet de nylig nævnte 300 Jyder samt 300 Md. af Skaanske Regiment[1]).

Hermed havde Christian den Fjerdes hvervede Fredshær omtrent naaet sit Maksimum, men dette var ogsaa efter Datidens Forhold meget betydeligt. „Det Gamle Danske Regiment" talte 3000 Md., Pentz' Regiment 2000, Henrik v. Buchwaldts 1500, hvortil kommer det af Axel Urup samlede Regiment, der maa sættes til mindst 1000 Md., saa at man kommer op til en Styrke af 7500 Md. Fodfolk. Rytteskadronen var atter bleven forøget til den oprindelige Styrke af 600 Heste, men var ikke bleven yderligere forøget. Aaret efter sendtes hele Pentz' Regiment over i Stift Bremen og forøgedes ved Hvervning til omtrent 3000 Md. Fra Efteraaret 1642 til Foraaret 1643 laa hele dette Regiment paa Sjælland[2]).

Den 14. September 1641 beordrede Kongen fra Glücksburg (i Glückstadt) Regimenterne Pentz, Sehested og Buchwaldt til den næste Dag at afmarchere „auf die Horst" (omtr. 15 Kil. øst for Glückstadt) til den derværende

[1]) Den $^{24}/_{11}$ 1641 i Lejren ved Fuhlsbüttel udtaler Kongen om Ax. Urup: Vi vil forunde ham det Regiment, som han har hvervet selv, fremfor nogen anden Oberst at maatte føre, naar Vi nogen Tid tilsinds bliver igen at ville forestille en Oberst derfor, og saafremt det skal forblive her i Holsten (Jyske Tegn.).

[2]) Glückstadtske Proviantregnskaber 1639—42. „Krigssager 1642": Mønstringer foretagne ved „Hs. højgrevelige Durchlauchtighed" med Christoffer Gabel som Skriver.

Skov[1]), hvor man synes at have fældet Tømmer til de meget betydelige Lejrarbejder ved Fuhlsbüttel. Dette Sted ligger 10 Kil. nord for Hamburg og indenfor selve Fristatens Omraade. Lejren blev befæstet med Palissader, formentlig ogsaa Grave; Hovedvejen spærredes med Slagbom og Spanske Ryttere, og der byggedes flere Corps de Garder (Hovedvagter ved Indgangene til Lejren) — ja selv en „Justitz" (Arrestbygning) „neben dem Holzern Pferde" savnedes ikke. Kongen opholdt sig Vinteren 1641—42 hyppig i Lejren; men til nogen egentlig krigersk Virksomhed kom det jo ikke.

Det skal anføres, at Kongen ogsaa i disse Aar søgte at sikre sig Medhjælp ved Kommandoføringen i Tilfælde af Krig, idet han engagerede den senere saa bekendte Oberst Jens v. Hadersleben, Generaladjutant Oberst Schierbou (Schurboy, Schierboy) og Oberst, senere General, Friedr. v. Bawür, der fik overdraget Markvard Rantzaus Regiment. Fra 1642 afskaffede Kongen af Sparsommelighedshensyn Obersterne ved Regimenterne og lod Oberstløjtnanterne føre disse[2]).

De hvervede Afdelingers Forhold til den civile Befolkning kan i det væsentlige henføres under to Omraader: det økonomiske og det justitielle.

Foran er anført den kongelige Ordre, der regulerede den „Servis", det indkvarterede Militær kunde fordre, og det ses, at Forplejningen til Mand og Hest her forsaavidt var Borgerskabet uvedkommende, som Militæret selv havde at sørge for denne ved Haandkøb. Denne

[1]) Inländ. Registr. $^{14}/_{9}$ 1641.
[2]) Jyske Tegn. $^{26}/_{4}$ 1642.

Form for Indkvartering var den for Borgerskabet mest lidelige og mest „profitable, men den kunde naturligvis ikke udøves, naar Staten var ude af Stand til at betale Soldaterne Lønning, eller den ansaa det for klogest ikke at gøre dette, altsaa navnlig i Krigstid. I Fredsaarene var Regelen næsten uden Undtagelse den, at Soldaterne — Befalingsmænd som menige — hos Beværtningsmænd og Husværter selv købte Mad og Drikke og selv betalte derfor. Naar Kompagniet efter kortere eller længere Tids Ophold skulde forlade det hidtil hafte Kvarter[1]), indgav Magistraten paa Borgerskabets Vegne detailleret Opgørelse over, hvad den enkelte Soldat skyldte Borgerne, lige fra nogle faa Skilling til 10—15 Rdl. Kompagnichefen paa Mandskabets Vegne attesterede Beregningens Rigtighed og enten afgjorde Gælden inden Afmarchen eller opbevarede Genpart af Opgørelsen for ved første Lejlighed at aflevere den til Krigskommissarien, der da — event. efter Paamindelse af Kancelliet — betalte Beløbet og trak det fra i Soldaternes Tilgodehavende, naar der gjordes Afregning med Kompagniet. I den første Tid beordrede Kancelliet Byerne til saaledes at opgive Mellemværendet med Soldaterne — senere gik dette af sig selv. Det ses tillige, at naar Afdelingerne var paa de lange Marcher fra Grænserne ind i Riget eller omvendt, brugtes den Form, at Kompagniet betalte for Fortæringen — ikke den enkelte Mand. Der foreligger en Mængde saadanne Ordrer fra Kancelliet til Kommissarierne om „efter rigtig Haandskrift og anden retfærdig Fordring" at betale Byernes Tilgodehavende, ligesom der haves et Antal Beregninger over saadanne

[1]) Vi undgaar at bruge Betegnelsen „Standkvarter", da dette i Datiden betegnede Kvarter med Bespisning.

fra forskellige Byer, medens kendte Eksempler paa, at Borgerne ikke har faaet deres Penge, er sjældne[1]).

Noget andet er det, at det kunde trække ud, inden Kreditorerne fik deres Penge; men det var jo, som alt berørt, noget, som man var vant til i'hin Tid. Iøvrigt bør det erindres, at Soldaterne selv var interesserede i, at Borgerskabet m. fl. nærede den Overbevisning, at deres Fordringer paa Soldaterne eller rettere paa Kompagniet var sikre nok; thi Kreditten hos Kvarterværterne m. fl. var jo ikke sjælden deres eneste Ressource.

Saavidt vides er der først i Vinteren 1642—43 sket Indkvartering med Bespisning hos Kvarterværterne, og ogsaa da drog Kancelliet Omsorg for Betalingen[2]). I Krigstid derimod var Indkvartering med Bespisning det almindelige. Saaledes anordner Tage Tott og Knud Ulfeldt i December 1644 paa Malmøhus, at Borgerskabet i Malmø skal give deres Soldater af „Det Gamle Danske Regiment" enten Mad og Øl eller en halv Rigsdaler om

[1]) Inländ. Registr. 1/2 1640 m. fl. St. Jyske Tegn. 23/5 1640 og 1/3 1641 (4 forskellige Ordrer). Mange Steder i Knud Ulfeldts Regnskaber. „Vort Rytteri paa March til de gamle Kvarterer angiver for Os, at de har ringe eller ingen Middel at leve for der, da de paa Marchen har fortæret, hvad de havde — med mindre de faar deres Tilgodehavende. — Ulfeldt skal derfor snarest gøre Afregning med Rytterne og gøre op, hvad de har tilgode, naar det er trukket fra, som de skylder i deres Kvarterer. Forskellen skal U. snarest udbetale Rytterne (Jyske Tegn. 23/6 1643). Derimod vides det ikke, om Karen sal. Træbens, der synes at have holdt en Smugkro i Helsingør, fik, hvad hun havde borget Soldaterne (Indk. Breve til Danske Kanc. 20/10 1641).

[2]) Den 29/1 1643 i Viborg modtager Fr. Reedtz til Tygestrup, Lensmand paa Vordingborg, 1384 1/2 Rdl., der skal leveres til Oberstvagtmester Paul Bentfeldt i Kjøge, og skal Bentfeldt hermed kontentere og betale Borgerskabet i Næstved og Kjøge for, hvad de hos Soldaterne har tilgode, „saavidt de kan tilstrække" (Knud Ulfeldts Regnsk. 1642—43).

Ugen; men „huisz officeren[s] trachtament belanger, da huisz di forterer nødtørftigligen hosz derisz Verter, schall di[1]) icke paatuiffle, ded denn[em] io aff deris besoldung schall igiengiffes; och er best at en huer medt sin officerer om alting accorderer“[2]). Men ogsaa for dette Forhold gjaldt den sædvanlige Fremgangsmaade: attesterede Regnskaber og forlods Betaling ved Afregningen efter Krigen.

Chefen for det geworbne Rytteri, Friedr. v. Buchwaldt, voldte til enhver Tid meget Besvær, og han synes at have været en Kværulant og Procesmager om en Hals. Overalt hvor han kom frem, kom han i Strid med sine Omgivelser, og Tallet paa Klager og Kontraklager ham vedrørende og Kancelliordrer i den Anledning er meget stort. Snart klager han over, at Borgerskabet i Ribe og Kolding „med Ubillighed behandler Rytterne saavel med Mad og Øl som med Hestefoder“, saa at Lensmændene beordres til at sætte en „billig“ Takst for disse Artikler, snart anmoder han om, at Borgerne i Kolding maa faa Tilhold om, „att de dennom noget discret holder imod Rytteriett“ med Kedler, Fade o. l. at laane, da Rytterne ikke ret vel kan føre saadant med sig; og i det hele skal Lensmændene føre Tilsyn med, at der er rimelige Priser paa de Ting, som Soldaterne behøver. Dernæst er han misfornøjet med de ham selv anviste Kvarterer i Vejle og Aarhus osv. osv. Saa er det Borgerskabet, der beklager sig over de store Fordringer m. H. t. Staldrum til Rytterhestene, eller over at Officererne ikke fører Tilsyn nok med deres Ryttere osv.[3]).

[1]) Det er Værterne.

[2]) Knud Ulfeldts Regnsk. (Skaanske Handl. Nr. 876.)

[3]) Jyske Tegn. $^{25}/_{3}$, $^{13}/_{4}$, $^{29}/_{7}$ og $^{17}/_{8}$ 1639. Indk. Breve t. Danske Kanc. $^{22}/_{12}$ 1640. $^{20}/_{5}$ og $^{13}/_{11}$ 1643.

For øvrigt var Soldaterne m. H. t. deres Forplejning i Freds- og Krigstid ikke henvist til den civile Befolkning alene, idet der under særlig vanskelige Forhold oprettedes Magasiner, hvorfra Soldaterne forsynedes. Men desuden var Kompagnierne til forskellige Tider udstyrede med en „Marquetender", hos hvem Folkene kunde forsyne sig, idet Kompagniet, for hvem Marketenderen kunde være absolut uundværlig, ogsaa her indestod for Betalingen af, hvad der maatte betragtes som Nødvendighedsartikler. Adskillige af Marketendernes Regnskaber er endnu bevarede og giver ikke-uinteressante Oplysninger om Af- og Tilgangen af Mandskabet m. fl. ved de hvervede Afdelinger i Krig og Fred.

Hvad Justitsen angaar skal først bemærkes, at trods det at den almindelige Respekt for Love og Anordninger samt for andres Ret var temmelig ringe, blev den militære Disciplin forholdsvis strængt gennemført, og dette var ret vel kendt blandt Lejesoldaterne: i Danmark betales Soldaterne daarligt, men de straffes strængt, hed det sig. Dertil kommer for det betragtede Tidspunkt, at hvorvel Christian den Fjerde i Praksis sejrrigt hævdede, at han stod over Lovene, var han til Tider striks nok overfor Undersaatterne men navnlig overfor Militæret, idet han erkendte og udtalte, at skarp Disciplin intet Sted var nødvendigere end „overfor saadant Folk" (Militæret).

Den menige Soldat var jo nærmest henvist til at omgaas de laveste Klasser i Bybefolkningen; men Bybefolkningen i Danmark stod uden Tvivl tilbage i Kundskab, Verdenserfaring, ydre Optræden — „Kultur" kan man vel sige — for vore sydlige Naboer, og det er

næppe uberettiget at antage, at den hvervede, tysk fødte Soldat i „kulturel" Henseende stod over de Folk af Arbejder- og Haandværkerklassen, hos hvem han boede, ved hvis Ild han søgte Varme, hvis Lys han benyttede, hvis Køkkenredskaber han eller hans Kone brugte, med hvem han traf sammen paa Værtshuset osv. Disse hvervede Tropper kan saaledes vistnok siges at have tilført Landet nogle „Kulturværdier". Derimod kan man maaske tvivle om, hvorvidt den offentlige Ro og Orden har vunden ved disse fremmedes Ophold i Landet. Den menige Soldat var jo berettiget til udenfor Tjenesten at afgøre Stridigheder med Kammerater med Vaaben i Haand (dog kun Kaarden og kun til at hugge med), medens vi ved, at Stridigheder mellem de lavere Klasser indbyrdes, naar Øllet eller Brændevinen var stegen dem til Hovedet, ikke sjælden endte med Slagsmaal og Knivstik — hvad Under da, om der engang imellem kunde forekomme saadanne Sammenstød mellem civile og militære? Og dog maa det siges, at hvad der aktmæssig foreligger om „Soldatesquens" Voldsomhed o. l. i denne Periode er forholdsvis lidt og i ethvert Fald ikke tilstrækkeligt til, at man i den Henseende kan fælde nogen nedsættende Dom om den hvervede Soldat.

Oplysende i saa Henseende er en Ordre, som Christian den Fjerde udstedte 1639 til Rigsmarsken Jørgen Urne: Os berettes, hvorledes den skarpe Disciplin, som under Rytteriet, der er omlagt i Købstæderne og paa Landsbyerne paa en Del Steder(ne) i Vort Rige Danmark, er befalet at holdes, meget skal ægge Undersaatterne til at bruge adskillige Ubilligheder, ikke alene mod de gemene Ryttere men ogsaa [mod] Officererne; hvilket uanset, naar det Øvrigheden, som er sat til

saadant at forekomme, bliver klaget, da bifalder de Undersaatterne, og tit i det, som Uret er, visende herhos Officererne med Rytterne derhos hen til Lov og Ret — da efterdi det er ikke Officerernes Middel, ejheller Maner i saadan Tilfald at give sig i nogen Proces, tilmed naar Rytterne for noget af Undersaatterne anklages, da naar de straks af deres Officerer lider den Straf, som dennem for deres Forseelse bliver paalagt: Bede Vi Eder og naadigst ville, at I hertil finder Middel, at saadant anderledes ordineres, saa at Lensmændene tilholder deres Borgmestre eller anden Underøvrighed, hvor Rytteriet er omlagt, at de deres Borgerskab samt andre paa Landsbyerne dennem de raader (?), for hvad de kan beskyldes og overbevises, straks ligesaavelsom Rytterne, eftersom deres Forseelse kan være, lader straffe, hvilket Officererne i lige Maade imod deres Ryttere skal øve, for at der god Orden paa begge Sider kan holdes[1]). Efter dette at dømme synes det ikke, at Officererne har undladt at bruge deres Myndighed overfor de undergivne, medens derimod den civile Øvrighed har været for slap.

Et andet Indtryk faar man dog af en kongelig Ordre 1641 til Oberstløjtnant Paul Sehested („Det Gamle Danske Regiment") i Anledning af, at Kongen har erfaret, at nogle af Sehesteds Officerer eller Soldater, der er indkvarteret i Varde, i stor Mutvil har slaaet Folkene og jaget dem ud af Huset, „og Du alligevel søger at trække det ud med at straffe dem. Da Vi aldeles ikke er til Sinds at ville se igennem Fingre med saadan Frevel, er Vor alvorlige Befaling, at Du i sikker Forvaring lader Os Forbryderne overbringe samt deres medskyldige

[1]) Jyske Tegn. $^{17}/_{9}$ 1639.

og selv kommer med herover, da Vi agter Selv at statuere et Eksempel for andre til bedre Comportement og Afsky" [1]). Nærmere Oplysning om Sammenhængen findes ikke umiddelbart som Indlæg til denne Ordre; men Sagen ser jo ikke godt ud for Soldaterne, og man skønner tydelig, at Kongen ikke vil lægge Fingrene imellem men agter at slaa haardt til, da en passende Lejlighed er der. Men nogle Dage senere — vel sagtens efter at Sehested har givet Beretning [2]) — underrettes Rigsmarsken om, at en Borgers Hustru i Varde beklager sig haardt over, at Soldater af Paul Sehesteds imod Borgmesters og Raads Samtykke selv har taget Kvarter i hendes Hus og Gaard i hendes og hendes Mands Fraværelse og sig uskikkelig i adskillige Maader forholder; hvorimod Paul Sehested højlig beklager sig, at Borgmester og Raad ikke har givet ham ordenligt Kvarter, og ingen skal kunne bevise, at hvad Borgerens Kone siger er Sandhed. Urne skal nu undersøge, forlige eller dømme Parterne imellem. — At det er den samme Sag, der omhandles i de to Ordrer, kan der næppe være Tvivl om. Men Kongen har dog efter Sehesteds Oplysninger skønnet, at Sagen var mindre kriminel end først antaget, da han jo giver Afkald paa at faa Ugærningsmændene overskikket [3]).

Saa gaar Tiden hen til i Juli Maaned samme Aar, da Sehested har indberettet til Kongen om Sagens Afslutning — og atter skifter Sagen Udseende, men denne Gang i Soldaternes Disfavør. Kongen har modtaget Sehe-

[1]) Inländ. Registr. $^{24}/_{2}$ 1641.

[2]) Det fremgaar af Ordren til Paul Sehested, at Kongen kun kender den ene Parts, Borgerens, Indlæg i Sagen.

[3]) Jyske Tegn. $^{6}/_{3}$ 1641. Kongen var dengang paa Koldinghus.

steds Skrivelse angaaende Straffen over de Soldater af hans, som i Varde har øvet Vold mod en Mand og Kone; men da det ved Tærningspillet let kan ske, at den uskyldige kan blive truffen, „hvad Vi nødig vil se", saa vil Vi, at Du igen skal tage de fem Rädelsführer for og undersøge, hvem der har begyndt, og hvem der var den værste. Sehested kan true dem med Tortur og i Nødsfald anvende denne[1]). Hvorledes Sagen omsider endte vides ikke.

Dette at lade de anklagede — som her — eller skyldige „kaste" om, hvem der skulde lide Straffen, kendes ikke i Christian den Fjerdes danske Krigsartikler og „Gerichtsordnung" men er vel bleven praktiseret ind af de hvervede Afdelingers Officerer, der kan have set Fremgangsmaaden anvendt i Trediveaarskrigens Hære — og den var unægtelig bekvem. Metoden var kort i Forvejen bleven anvendt ved det af Oberstløjtnant Henrik v. Buchwaldt kommanderede Regiment kongelig Leibguardie, der dengang laa spredt i Byerne i Hertugdømmerne. Kongen lader Buchwaldt tilskrive følgende: Vi har erfaret, at der for nylig i Flensborg er sket et „Niederschlag" blandt Soldaterne paa Vagten, hvorefter i den Anledning „das Spiel" er bleven tilladt nogle, som var beskyldt derfor, og dog er maaske den uskyldigste bleven truffen. Men vi hører ogsaa, at der ikke er bleven holdt nogen ordentlig Krigsret ved hele Regimentet, men — imod Krigsbrug — alene ved dette Kompagni er Retten bleven besat og Dommen afsagt. „Du skal derfor endnu en Gang nedsætte „ein gemeines, förmliches

[1]) Inländ. Registr. $^{20}/_{7}$ 1641. At det er den samme Sag synes utvivlsomt, men Indlægene til Registranten er formentlig gaaede tabt.

Kriegsgericht", straffe den skyldige og i saadan bekendt Sag ikke tillade noget Spil samt tilbørlig inkvirere, hvorledes det er gaaet til i den første Krigsret, og procedere imod de paagældende Officerer" [1]).

Af væsentlig anden Art er det Ulykkestilfælde, eller hvad det nu har været, der skete i Vilstrup ved Kolding, hvorved en Bonde blev dødelig saaret, og hvorom nogle Dokumenter beretter følgende: Staffen Hansen i Vilstrup med Slægt og Venner har sluttet venligt Forlig med Wilhelm Brun, Feltskær ved Ritmester Henrik Rantzaus Kompagni [2]), som af Uagtsomhed har saaret Staffen Hansen i Armen. Der er vedlagt en Erklæring fra to Barberer i Kolding om, at dersom ikke Alderdom eller Sygdom støder til, kan de Staffen Hansen tilføjede Saar ikke medføre Døden; men 3 Dage efter udsteder to andre Mænd Erklæring om, at Staffen Hansen før sin Død udtalte, at han intet Fjendskab nærede mod Brun, som ikke med Villie havde skudt ham i Armen [3]).

Hertil skal føjes, at i 1641 beordres General-Krigskommissarius til at udbetale til de fattige i Kolding og Viborg Pengebøder, som en Løjtnant og en „Balberer" (Feltskær), der havde ligget indkvarteret i de to Byer, var idømte, og at i 1642 en Mand i Aarhus ansøgte Kancelliet om Fritagelse for Indkvartering af Soldater, da nogle af disse tragtede ham efter Livet [4]). Og hermed er anført, hvad der af den Art er Forfatteren bekendt fra det her betragtede Tidsrum.

---

[1]) Inländ. Registr. $^{7}/_{9}$ 1641.

[2]) Det var Friedr. v. Buchwaldts Eskadron.

[3]) Indkomne Breve til Danske Kanc. $^{6}/_{4}$ 1640.

[4]) Indkomne Breve til Danske Kanc. $^{8}/_{11}$ 1642. Jyske Tegn. $^{25}/_{9}$ 1641.

Om Nationalitetsforholdene i disse hvervede Afdelinger skal bemærkes, at der jo ved forskellige Lejligheder var bleven afgivet udskrevet dansk Mandskab til „Det Gamle Danske Regiment". I den første Tid var disse Folk af og til bleven ombyttede med nyudskrevet Mandskab og de gamle hjemsendte; men de i 1641 afgivne forblev fast ved Regimentet indtil Krigens Slutning 1645, saa at dette Regiments Mandskab for en Fjerdedels Vedkommende bestod af udskrevne Bønderkarle. Det skal særlig bemærkes, at for disse Folk godtgjorde Kongen ingen Haandpenge. I Pentz' Regiment fandtes der ved enkelte Kompagnier adskillige danske Folk, men Regimentet var iøvrigt helt igennem tysk (holstensk). Forholdene ved Kongens Leibguardie (Henrik v. Buchwaldt) er ikke bekendte. I Rytteregskadronen bestod Ritmester Niels Lykkes Kompagni halvt af Danske, men de andre Kompagnier var fuldstændig tyske. Som Regel var det danske Mandskab samlet i Roder og Korporalskaber for sig selv, og der kendes ikke noget Eksempel paa, at Danske og Tyske indenfor samme Kompagni osv. ikke enedes godt.

Ikke faa af Soldaterne, og da navnlig blandt Tyskerne, var gifte — ved et af Fodfolkskompagnierne paa 275 Hoveder saaledes 9 Underofficerer og 51 Gefrejtere og menige — og Familien fulgte som Regel Manden, hvor denne færdedes i Krig og Fred.

Afgangen i Løbet af Krigen 1643—45, $2^1/_2$ Aar, var ikke saa stor, som man kunde vente det, og synes i Gennemsnit at have udgjort omtrent en Trediedel af den hele Styrke; men heraf er omtrent Halvdelen død af Sygdom, omtrent en Femtedel deserteret, en Sjettedel „vorm Feinde geblieben" og en Femtedel aftakket, for-

mentlig paa Grund af Saar o. l. — Forholdet m. H. t. Tjensttidens Længde for de geworbne var ret stabilt. I 1647 havde saaledes mange af Folkene tjent ved deres Kompagni uafbrudt siden Oprettelsen i 1638 og kun forholdsvis faa i kortere Tid end 3½ Aar, altsaa fra Krigens Begyndelse.

Som alt tidligere bemærket var hvervede Soldater en dyr Vare, og Christian den Fjerdes hvervede Hær kostede Riget uhyre Summer. De første Udgifter til Opstillingen af et Fodregiment paa 3000 Mand var 12,000 Rdl. til Laufgeld, Forplejning i Laufplatz o. l. Den maanedlige Lønning, saalænge den meniges Lønning var 4 Rdl., beløb sig til 15—16,000 Rdl., altsaa 180—190,000 Rdl. aarlig. Med Udgifterne til Erstatning for døde, bortløbne, utjenstdygtige osv., til Krudt, Bly og Lunte m. m. kommer man let op paa 200,000 Rdl. aarlig til „Det Gamle Danske Regiment". Pentz' Regiment kan anslaas til i Gennemsnit at have kostet 140,000 Rdl., de 4 Rytterkompagnier 80,000 Rdl. aarlig, saa at en hvervet Styrke af godt 5000 Md. til Fods og 600 Ryttere kostede Riget over 400,000 Rdl. aarlig.

Hvem byggede „forbindelsesvolden" mellem Haddeby nor og Danevirke sø?

Af

Vilh. la Cour.

Studiet af Danevirkes historie har gennem lange tider sysselsat danske videnskabsmænd. Den mægtige voldlinie viser sig på mange måder at bestå af ret uensartede led og røber således, at den er fremvoxet til forskellig tid. Kilderne omtaler også tydelig nok tre byggeperioder: den første under kong Godfred, den anden under dronning Thyre og den sidste under kong Valdemar den store. Endelig knytter traditionen forskellige navne til enkelte dele af virket, og af disse klinger nogle ret oprindelige, mens andre viser senere tiders forsøg på tilknytninger til kendte forhold eller personligheder.

Studiet kan dog først siges at have fået fast grund at bygge på ved den store undersøgelse, som Nationalmuseets I afdl. lod foretage i 1901 ved sin direktør, dr. phil. Sophus Müller, og sin inspektør, cand. phil. C. Neergaard. Ved denne undersøgelse lagdes hovedvægten på den arkæologiske forståelse af virket, og det må da også indrømmes, at selv den nøjeste værdsættelse af de skrevne kilders beretninger intet rigtigt resultat kan føre til, når ikke først voldenes indbyrdes tidsforhold er fastsat ad

arkæologisk vej. Museets undersøgelse foreligger i det smukke arbejde: „Danevirke, archæologisk undersøgt, beskrevet og tydet", som fremkom i slutningsheftet af „Nordiske Fortidsminder", bd. I, s. 197—302.

For alle, som vil forstå Danevirkes historie, er dette arbejde af den største betydning. Med stor skarpsindighed og ofte med et fortræffeligt blik er monumenterne undersøgt og beskrevet. Forfatternes tidsfæstelser har for så vidt værdi, som de hviler på et grundigt kendskab både til selve Danevirke, til andre (om end langt mindre) danske langvolde fra oldtidens slutning og til udenlandske forhold af lignende art.

Men på mange punkter har det været nødvendigt til den arkæologiske undersøgelse at knytte en historisk. Forfatterne har da opnået at sætte en mere bestemt grænse for de tidsrum, inden for hvilke de enkelte voldstykker må være rejst. „Årstallet hører hjemme i Historien; paa forhistorisk [eller overhovedet arkæologisk] Omraade kan der kun angives Tidsrum, mere eller mindre rummelige efter Forholdene — og dertil med usikre og forskydelige Grænser" [1]).

Herved er der imidlertid fremsat gisninger af overraskende indhold, helt nye tanker er prøvede og nye navne er knyttede til virket. Såfremt disse gisninger holder stik overfor en rent historisk kritik, må forfatternes resultater siges at være endnu betydningsfuldere. Men det vil rigtignok vise sig, at en svag mulighed i deres afhandling er fremsat med meget stor sikkerhed, mens andre, langt mere tilfredsstillende løsninger ikke er prøvede. Således er bl. a. en dansk konge, Ha-

[1]) Sophus Müller i Verdenskulturen II, 37.

rald Blåtand, for første gang sat i forbindelse med virket, skønt en nøjere betragtning vil vise, at vi ikke har synderlig stor grund til at antage, at netop han har bygget her.

Vi skal i det følgende se helt bort fra forfatternes arkæologiske undersøgelse, idet vi går ud fra, at den tidsfæstelse, som ad denne vej er vundet, så noget nær er rigtig. Men vi skal prøve, hvorledes den nævnte, nye gisning kan stå for en historisk kritik, og — såfremt den ikke holder stik — forsøge, om ikke en anden løsning vil vise sig at være mere sandsynlig.

Undersøgelsen gælder i særlig grad afhandlingens VIII kapitel: „Forbindelsesvolden, Kong Harald Blaatands Værk" (skrevet af dir. Sophus Müller)[1]).

For bedre at forstå de slutninger, som drages vedrørende dette voldlegeme, skal hovedtrækkene i redegørelsen fremsættes:

Forbindelsesvolden strækker sig fra den kendte halvkredsvold vestover til Danevirke sø og ender omtrent der, hvor Thyres virke begynder.

Dens bygningsmåde er imidlertid ikke ens på hele strækningen. I øst har den et langt mere storladent præg, i vest derimod nærmest karakteren af et ufærdigt arbejde, som senere hen i tiden er forstærket ved et nyanlæg („dobbeltvolden"). Trods dette må volden dog være opført efter een plan, der må have stået klar fra begyndelsen af[2]).

---

[1]) A. st. s. 251—60.

[2]) Smst., s. 253.

Voldlinien overskærer Bustrupslugten, men nede i engbunden har den præg af en gammel dæmning. Det følgende stykke vest for slugten skærmes i syd af en langstrakt sænkning, og omtrent hvor denne hører op, er det, at volden som ovenfor fremsat skifter karakter.

Hvad der her har særlig betydning er, at sænkningen ikke kan opfattes som rester af en kunstig grav[1]). Hvor en sådan træder frem (foran „dobbeltvolden"), må den endvidere tydes som en senere udbedring af virket. Hvis volden ikke fra en begyndelse af var lagt lige fra halvkredsvolden til Danevirke sø, vilde dens strategiske betydning have været meget ringe. Men da den i hovedsagen velbevarede østdel af volden ikke viser ringeste spor af nogen grav, er der heller ingen sandsynlighed for, at den oprindelige vestdel har været skærmet af en sådan.

Derfor må man sætte opførelsestiden til et ret tidligt tidspunkt. „Alle de Volde ved Danevirke, der kunne antages uforandrede at gaa tilbage til den ældste Tid, er høist støttede til naturlige Vandleier og Lavninger, men have ikke nogen egentlig Grav; saaledes ogsaa enkelte andre Monumenter, der kunne henføres til de ældste Tider, som overhovedet kjendte Jordværker til Forsvar". Graven er derimod et almindeligt led i middelalderens forsvarsvirker[2]).

Dette er i store træk resultatet af den smukke arkæologiske undersøgelse. Men nu den historiske:

For de ældste forskere, som ikke kendte det omtrent udjævnede voldstykke fra Danevirke sø til Slien (en del

[1]) A. st., s. 258.

[2]) Smst., s. 276, sammenl. s. 235 og Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 644 f.

af Godfreds vestervold), måtte forbindelsesvolden stå som et led i det ældste anlæg. Senere blev man opmærksom på begge voldlegemer, men først efter forskellige misforståelser slog Lempfert 1864 fast, at forbindelsesvolden var den yngste — uden dog derfor at træffe det rette tidspunkt for dens opførelse[1]). Fire år efter kom A. D. Jørgensen den rigtige løsning endnu et skridt nærmere, men manglede alligevel for stærkt arkæologisk forståelse til at nå den fuldt ud[2]).

Dir. Sophus Müller hævder nu, at anlægget for det første er yngre end Godfreds virke. Endvidere slutter det sig så nøje både i størrelse og præg til Thyres Danevirke og til halvkredsvolden, „at det skulde antages at stå dem meget nær i Tid. . . . . Dog er denne Vold ikke samtidig opført i eet med Thyres Virke, idet Kampestensmuren her mangler. Den skulde da antages at være reist snart derefter“ [3]).

Direktøren fortsætter: „Og her falder just den historiske Begivenhed, som betinger Voldens Opførelse: Hedebys Erobring af den danske Konge. . . . . Endnu 943 levede den sidste Konge, Sigtryg, og Asfrid hævdede sig derefter i alt Fald en kort Tid. Men da „vandt Kong Harald sig hele Danmark“, som det hedder paa Jellinge Stenen. Han fik Hedeby i sin Magt. . . . . Høist sandsynligt er det da, at det straks, efterat Hedeby var vundet omkring Midten af det 10. Aarh., paabegyndtes at forene Byen med Danevirke ved den her omhandlede Forbindelsesvold. De danske maatte fremtidig være belavede paa at forsvare Byen; den kunde da ikke blive

[1]) Jahrbücher für Landeskunde, VII, Kiel 1864, s. 120.
[2]) Bidrag til Nordens historie, s. 32 f.
[3]) A. st., s. 252.

liggende isoleret. Dens høje Vold var et prægtigt Forsvarsværk. Forenet med Danevirke blev der skabt en helt ny Forsvarslinie, og Forbindelsen med Byen var sikret" [1]).

Denne tolkning må siges at være af den største interesse. Her knyttes altså et fuldstændig nyt navn til Danevirke, kong Harald Blåtands. Ingen skreven kilde sætter ham i forbindelse dermed, ingen tradition, intet stedsnavn. Til støtte for gisningen står udelukkende forbindelsesvoldens gamle karakter, der giver den et næsten samtidigt præg med halvkredsvolden og Thyres virke. I klar forståelse af, at der dog trænges til yderligere underbyggelse, fortsætter dir. Müller:

„Dog, de historiske Forhold ikke blot tillade, som det her er vist, at Forbindelsesvolden antages opført af Harald, de næsten kræve det [!] — og ikke mindre de archæologiske. Skulde virkelig Foreningen mellem Hedeby og Danevirke først være foregået under Kong Niels' Dronning Margrethe — som A. D. Jørgensen vilde — naar den havde kunnet iværksættes straks efter Hedebys Fald? Skulde Kong Harald ikke ligesaa vel som Dronning Margrete have kunnet se, at der ved Forbindelsen af de ældre Volde kunde dannes en ny og tilfredsstillende Forsvarslinie og saaledes, at Hedeby sikredes? Skulde Byvolden snarere være inddragen i Voldlinien i det 12. Aarh., efterat Byen havde mistet sin Betydning, end i det 10. Aarh., medens den endnu stod ved Magt? Skulde det Danevirke, der af Eftertiden mindedes som rejst i Gorms og Haralds [!] Tid, kun have været en Forstærkning af en vis Del af Godfreds Vold, medens Resten

[1]) A. st.. s. 252.

blev efterladt med den oprindelige ringe Høide og den nyvundne By blev liggende overladt til Fjenderne? Skulde, først og sidst, Overensstemmelsen i Bygningsmaade med de ældre Volde ikke indeholde en bestemt Tilkendegivelse og ligesaa meget Forskellen fra Kovirket, der er af yngre Bygning, og som nedenfor skal vises at være senere opført?"

Man vil let se, at disse betragtninger ikke har en sådan vægt, at muligheden for den fremsatte gisning derved kan blive til sandsynlighed. Selv om de historiske forhold kan tænkes at „tillade" den, så er det dog endnu langt fra, at de kræver den. Det må derfor være opgaven at underkaste den en historisk kritik og undersøge, om den da ikke svinder ind til en højst tvivlsom mulighed.

Hos Adam af Bremen omtales det, at en høvding Olaph kom fra Sverige og vandt sig dansk land ved våbenmagt. Han havde flere sønner, af hvilke Chnob og Gurd fik kongedømmet efter ham[1]). Men efter disse fulgte Sigerich, som imidlertid kun regerede i kortere tid, idet Hardegon, Sueins søn kom „a Northmannia" og fordrev ham[2]).

Det vil være kendt, hvorledes prof. Wimmer har øget disse sparsomme oplysninger ved hjælp af Vedelspangrunestenene I og II[3]). Wimmer når til det resultat, at Svenskeren Olaf i begyndelsen af det 10. årh. kom til Slesvig, hvor han tog råde. Hans søn Gnupa ægtede

[1]) Pertz: Mon. Germaniæ hist. Scriptores VII, s. 301.
[2]) Smst., s. 303.
[3]) L. F. A. Wimmer: De danske Runemindesmærker I, s. 48—72.

den mægtige Odinkars datter Asfrid og fulgte faderen som „konge". 934 blev han overvundet af Henrik I[1]), blev gjort skatskyldig og tvunget til dåben. Senere „sætter endelig den danske kong Gorm sig i bevægelse for at værge landets sydgrænse og sender sin søn Harald med en hær mod Svenskerne". Så dræbes Gnupa. Prof. Wimmer antager, at toget er sket efter dronning Thyres tilskyndelse, og at „Danevirkes fornyelse" snarest er en følge af de begivenheder, der fremkaldte det[2]).

Efter Gnupa har hans enke Asfrid og søn Sigtrygg „i et længere tidsrum" styret riget i fred. „Men da Sigtrygg flere år efter faderens død med hjælp både fra Sverige og fra sin moders mægtige slægt i Sønderjylland gør forsøg på atter at tilbagevinde Gnupas forrige magt og angribe de Danske, fældes han o. 950 af Harald Blåtand". Endvidere hedder det, at „sejrene over Gnupa og senere over 'kong' Sigtrygg, hører til de bedrifter, som Harald på den større Jællinge-sten forevigede i de ord, at han vandt sig h e l e Danmark".

Hvad denne tolkning angår, må det imidlertid først fastholdes, at vi intet vidnesbyrd har om, at kong Gorm „sendte sin søn Harald med en hær mod Svenskerne". Den kilde som fyldigst fortæller om denne kamp, nemlig Olav Tryggvesøns større saga[3]), siger udtrykkeligt: „G o r m r konungr fór með her sinn i þat riki i Danmǫrk, er kallat er Reiðgotaland, en nú er kallat Jótland,

[1]) Sml. B i e r e y e: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 24 f.

[2]) De danske Runemindesmærker I, s. 71.

[3]) Fms. I, s, 116. — Sagaens oplysninger om Gnupa støtter sig dels til Adam af Bremen, dels til en anden, ukendt kilde (se B i e r e y e: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 165 f.).

á hendr þeim konungi, er þá reð þar fyr, sá var nefndr Gnúpa“. Videre: „Gormr feldi þann konung“ o. s. v. Því næst fór Gormr á hendr þeim konungi, er Silfraskalli var kallaðr“ . . . . „hafði Gormr konungr jafnan sigr, ok um síðir feldi hann þann konung. Eptir þat gekk hann upp á Jótland ok fór svá herskildi, at hann eyddi ǫllum konungum alt suðr til Slés“.

At det skulde være sket ved Haralds hjælp, siges saaledes ikke.

Og dette gør Adam af Bremen ikke heller. I det ovennævnte stykke [1]) hedder det, at Sigerich (der naturligvis er en skrivefejl for Sigtrich, Sigtrygg) forjoges af Sveins søn Hardegon, der kom „a Northmannia“.

Nu har prof. Joh. Steenstrup vist, at „Hardegon“ sikkert er en fejlskrift for Gorms andet navn: „Hardeknud“ [2]). Og selv om Adam af Bremens beretning gør et ret uklart indtryk, bygger han dog her på tradition i den danske kongeslægt og fortæller heller intet, som har usandsynlighedens præg over sig. Går man da ud fra, at „Hardegon“ er den samme som kong Gorm, ser man, at Gorm fordrev Gnupas søn Sigtrygg. Om Harald hører man intet.

Gnupas drab og Sigtryggs fordrivelse må imidlertid lægges nær op ad hinanden [3]). Den første begivenhed må være indtruffen efter 934; men ikke engang 10 år senere hører vi, at den hedenske kong Sigtrygg (som rimeligvis er den samme som Gnupas søn) [4]), indkaldt

[1]) Mon. Germ.-hist. VII, s. 303.

[2]) Joh. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse, s. 37 ff.

[3]) Adam siger selv, da han har fortalt, at Sigerich er fulgt efter Olaphs sønner: „Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegon . . . privavit regno“.

[4]) Se G. Storm: (norsk) Historisk Tidsskrift 3. III, 360 f.

af de Danske i Normandiet til hjælp mod kong Ludvig, bliver dræbt. Når direktør Müller bemærker, at „endnu 943 levede den sidste Konge, Sigtryg", er dette vel sandt; men der er ingen sandsynlighed for, at han endnu havde magten dernede ved grænsen, og for den følgende sætning — „Asfrid hævdede sig derefter i alt Fald en kort Tid" — savner man alle brugbare støttepunkter. Enken efter en overvunden fjende måtte vel kunne rejse sin mands og søns mindestene — højbyrdig dansk, som hun var[1]).

Skal man følge kilderne, må man derfor gå ud fra, at både Gnupas drab og Sigtryggs fordrivelse falder i kong Gorms tid og skyldes ham.

Når man har været så tilbøjelig til at tilskrive Harald Blåtand æren for Gnupas og Sigtryggs ødelæggelse, har det særlig været, fordi den store Jællingesten lader ham selv rose sig af at have samlet hele Danmark. Prof. Wimmer gør[2]) med fuld ret opmærksom på betydningen af ordet „ala" foran

---

[1]) Dir. Müller støtter sig her til G. Storms betragtninger (norsk Hist. tidsskr. 3. III, 362). Jeg kan dog ikke indse, at det af Storm fremførte kan afkræfte de vidnesbyrd, som kilderne fremkommer med. Storms udtryk, at „Mindesmærker om ham rejses paa forskjellige Steder i hans Hjemland" er overhovedet ret misvisende, og at moderen giver sønnen hædersnavnet „konge", som han havde båret til sin fordrivelse, kan ikke bevise, at hans kongedømme bestod endnu. Wimmer (De danske runemindesmærker I, s. 72) siger, at „indskrifterne på disse stene skulle dog blive det sidste udslag af hendes trods over for de Danske". Denne opfattelse er i virkeligheden langt rimeligere; mere end trods kan der ikke lægges i ordet „konge".

[2]) De danske Runemindesmærker I, s. 28.

Danmark. „Det må antages, at indskriften ved det blotte „Norge“ lige over for „hele“ Danmark forsætlig har villet udtrykke en gradsforskel i Haralds herredømme over de to lande“. Der kan vistnok heller ikke være tvivl om, at meningen er den, at Harald har knyttet en del af det danske rige, som i kortere eller længere tid havde været løsnet, til det øvrige. Således kom „hele Danmark“ i hans hånd. Og ligeledes vandt han sig Norge. Men hvor findes beviserne for, at den af Harald vundne del netop lå ved sydgrænsen?

Det er let at se, hvad der har fristet forskerne til ubetinget at lægge hans erobring her. Det er det enestående heldige tilfælde at have 3 omtrent samtidige runestene, der kaster lys over dette tidlige afsnit af vort fædrelands historie. Men er der nogen tvingende grund til at antage, at en ytring på den ene sten nødvendigvis hentyder til de forhold, som findes omtalte på de to andre?

Man kan med ligeså god ret minde om det danske riges forhold til Vestfold. Allerede o. 800 må danske konger have regeret her. Ved omtalen af Haralds og Regnfreds togt herop i 813 siger en samtidig frankisk rigsannal: „Denne egn er den yderste af deres rige og ligger mellem nord og vest og vender mod nordspidsen af Britannien. Dens fyrster og folk nægtede at vise dem lydighed. Efter at have undertvunget dem, vendte de (ɔ: kongerne) hjem“ [1]).

Hvorledes sagen har stået i det følgende hundredår, ved vi ikke. Den danske rigshistorie er jo kun sparsomt oplyst i denne periode. Men Harald Blåtand gør atter de gamle højhedskrav gældende, drager derop og har snart hele Viken i sin magt. Og denne del beholder han for sig selv (Vingulmørk, Vestfold og Agder, helt ned til Lindandesnæs), medens Håkon jarl bliver hans mand i resten af Norge. Tager man hensyn til dette og tillige til, at de danske konger helt frem til Valdemar den store hævder en højhedsret over disse egne, er der dog en mulighed for, at det kan være med Vestfolds erobring, Harald har tænkt sig hele Danmark samlet.

---

[1]) Sml. Norges historie I bd. 2. halvbd., s. 60.

Men forøvrigt må det atter betones, hvor usikker vor viden egentlig er. Sakse fortæller f. ex. i Harald Blåtands historie (X bog), at dronning Thyre — som han jo lader overleve Gorm — „friede også Skåne, som kuedes af Svenskernes herredømme, for den byrde at betale skat“ [1]). Er dette nu rigtigt? Hører denne begivenhed i så fald hjemme under kong Gorm eller kong Harald? Det er umuligt at sige. Men betydningen ligger deri, at fortællingen viser, hvorledes flere landsdele var røvet fra moderlandet og atter blev vundet tilbage. Om alt var samlet af Gorm, om denne havde overvundet alle „næskonger“ o. lg., som sagaerne fortæller, er vel tvivlsomt. Men vi ved ikke noget sikkert om, at Harald Blåtand netop skulde have vendt sig mod sydgrænsen og gennem sin runeindskrift minder om en sådan kamp. Det er muligt — men ikke mere muligt end så meget andet. I alt fald kan der intet bygges på denne antagelse.

Der er også god grund til at huske på, at kong Haralds erobring af Vestfold må sættes til o. 965. Den store Jællingesten stammer imidlertid fra o. 980, altså fra et tidspunkt, da hans herredømme i Viken endnu ikke var svækket. Er der da nogen grund til at antage, at han på runestenen skulde mindes, at han for over en menneskealder siden havde overvundet en småkonge ved sydgrænsen? Det forekommer mig usandsynligt, at de to ting har noget med hinanden at gøre.

Der foreligger dog en anden mulighed, som må tages i betragtning.

Efter alt at dømme har Gorm i sine sidste år kun været lidet handledygtig. Ikke des mindre er det netop på denne tid, at Gnupa og Sigtrygg må være overvundne. Traditionen lader imidlertid Harald være Gorms med-

[1]) Eadem quoque . . . Scaniam Svetica dominatione compressam præstandi tributi onere liberavit. (Saxo ed. Velschow, s. 482.)

regent i disse sidste åringer[1]). Der er da en mulighed for, at det var som sådan, han gjorde ende på fremmedvælden ved Slien, men at sagaen og Adam har nævnt Gorm, fordi han var rigets virkelige regent. Hvis dette er tilfældet, er det måske tænkeligt, at det er Harald, der har rejst forbindelsesvolden.

Her vil det være nødvendigt at se på den af dir. Müller opstillede tidsfølge[2]).

Opførelsen af kampestensmuren mellem Danevirke sø og Kurborg tillægges dronning Thyre. „Efter hvad der er fremsat i de tidligere Afsnit, må Situationen, som Dronningen forefandt den, have været følgende. Ved Haddeby Nor laa Halvkredsvolden med tilhørende Borghøide . . . Men paa Thyras Tid og endnu noget senere herskede en fremmed svensk-dansk Kongeæt i Byen ved Haddeby Nor“. Hvornår hun opførte virket angives dog ikke nøjere, men hendes død sættes til ca. 935.

Bag halvkredsvolden sidder altså stadig den fremmede magt. Uden rod i egnen kan den vel ikke tænkes at være, siden Gnupa er gift med en mægtig dansk høvdings datter. Året før Thyres død er han blevet døbt. Nogle år efter bryder der hårde kampe ud mellem ham og danekongen, og Gnupa dræbes. Endnu 943 regerer kong Sigtrygg, men kampene er næppe stilnet af, og dette år må han være fordrevet. Endnu „en kort tid“ trodser Asfrid de danskes magt, derpå bukker hun under for Harald Blåtand, og halvkredsvolden kommer i hans magt. — Sigtryggs død sættes imidlertid af prof. Wimmer til o. 950. Følger man dir. Müllers gisning og

[1]) Danmarks Riges Historie I, s. 316.

[2]) Det citerede afsnit er ganske vist skrevet af inspekt. Neergård, men er i overensstemmelse med dir. Müllers opfattelse.

antager ham fordrevet 943, kan man vel sætte Asfrids underkastelse til o. 950. Først nu er det da, at forbindelsesvolden rejses.

Naturligvis kan man intet sikkert sige — også det her fremførte hviler jo på gisninger; men det forekommer mig ikke at være sandsynligt.

Jeg er enig med dir. Müller i, at forbindelsesvolden er yngre end Thyrevirket. Endvidere i, at den først kan være rejst på et tidspunkt, da halvkredsvolden var i den danske konges magt. Men det er mig ufatteligt, at dronning Thyres store arbejde skulde være udført med fjenderne liggende lige udenfor porten!

Her må tages to ting i betragtning. For det første er der ikke mere end c. 4000 meter fra halvkredsvolden hen til Kalegat. For det andet er Thyres virke ikke en ringe forskansning, der i hast er kastet op, en vejspærring som Rammedige eller lignende. Det er en forsvarlig stenmur, støttet af jordvirker og måske med plankevirker langs kronen. Uden at tage Sven Ågessøns ord[1]) efter bogstaven, viser de noksom, hvorledes man har set på det arbejde i hans tid. Alene navnet sagde, at det var en fællessag for hele riget. Mægtige arbejdsskarer må have været i gang, og lang tid må det have taget. Hos Sven Ågessøn siges hun at bygge i to år.

Hvor er det muligt at tænke sig et sådant arbejde udført med en bitter fjende på 4000 meters afstand? Her er jo ikke tale om en fjendtlig hær, der for en stund havde slået lejr udenfor Danevirke. Her er tale om en koloni, et „kongedømme", hvad man nu vil kalde det, hvor magten gik i arv fra fader til søn. Og

[1]) S. R. D. I, s. 49 f.

„kongen" var tilstrækkelig mægtig til, at Henrik I med vold kristnede ham. Siden måtte danekongen drage med en hær imod ham og fælde ham. Men sønnen fulgte efter. Også han måtte fjernes. Dir. Müller anser det endogså for rimeligt, at det fremmede herredømme har holdt sig endnu en stund, inden det blev endelig kuldkastet. Kan man da tænke sig, at dette herredømme roligt skulde have set på, at en enestående kraftig fæstning byggedes 4000 meter udenfor dets hovedsæde?

Vi ved intet om, hvilket omfang kong Gnupas magt havde, men vi kan vistnok roligt gå ud fra, at han har budt over noget mere end den allersnævreste omegn[1]).

Og hvor vil man overhovedet kunne nævne exempler på, at to fjendtlige magter i oldtiden i den grad har forskanset sig inde på livet af hinanden? Det kan vistnok siges at være et gennemgående træk, at den enes magt brydes fuldstændig — eller også får han lov til at være i fred, eller han er selv den overlegne. Men i årevis at stå truende overfor hinanden på 4000 meters afstand, vilde være en ret uforståelig situation for den tids folk.

Hertil kan lægges, hvad prof. Steenstrup bemærker[2]), at al tradition peger hen på, at Danevirke er anlagt som værn mod Tyskerne — ikke som beskyttelse mod en fjendtlig „svensk" magt[3]). Da der nu faktisk

---

[1]) Sml. Storm i (norsk) Hist. Tidsskr. 3. III, 362. — W. Biereye: Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 15 f.

[2]) Danmarks Sydgrænse, s. 82.

[3]) Sml. Storm (norsk Hist. tidsskr. 3. III, 370): „På den anden Side synes det klart, at Danevirke ikke er bygget for at forsvare det lille Grænserige ved Slesvig; det må, som Navnet siger, være Danernes (d. e. hele Danmarks) Forsvarsværk".

har været fremmede høvdinger eller konger hernede, vil det eneste rimelige være at antage, at disse var fordrevne, inden dronning Thyre begyndte sit arbejde[1]).

Endnu en omstændighed skal fremhæves.

Som bekendt lader både den danske tradition og sagaerne Thyre overleve Gorm. Sakse lægger da dronningens opførelse af volden helt hen til Harald Blåtands tid[2]). At der herved ikke er givet dronningen æren for noget, som strengt taget tilkom hendes søn, eller med andre ord, at man ikke heraf kan slutte, at kong Harald har bygget på Danevirke, vil være let at indse. Vi ved jo, at traditionen tager fejl. Den lille Jællingesten fortæller både, at Thyre døde før Gorm, og (gennem tilnavnet) at det var hende der rejste virket.

Men hele traditionen om, at dronningen skulde have været den handlekraftige, Gorm den sløve, at hun skulde have overlevet Gorm og først i sin søns regeringstid have bygget Danevirke, gør det i høj grad sandsynligt, at hendes dåd først skriver sig fra hendes seneste år, fra tiden efter 934. Vi har ingen tvingende grund til at sætte hendes død til 935; den kan godt være indtrådt nogle år senere, ligesom Gorm også godt kan have levet til henimod 940[3]).

---

[1]) Sml. Storm (l. c.): „Først efter at de svenske Konger var fordrevne fra Sønderjylland, kan Virket været bygget". Da han imidlertid lægger ophøret af kong Sigtryggs herredømme til 943, antager han også først Danevirke opført af Harald Blåtand og kaster helt vrag på traditionens stærke vidnesbyrd om dronning Thyre. Dette turde dog være altfor dristigt og — som vist — ganske unødvendigt.

[2]) Saxo ed. Velschow, s. 481.

[3]) Om Gorms dødsår se Biereye: Beitr. zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 167 f. — Biereye kommer her til året 936 som det sandsynlige. Dette angiver også

Al rimelighed taler for, at Thyre først har bygget Danevirke efter Gnupas drab og Sigtryggs flugt. Og da var det ikke imod en svensk-dansk høvdingedom ved Slien, men mod al den fare, der kunde true vort fædreland fra dets sydlige nabo.

Dermed må muligheden for, at Harald Blåtand kan have bygget forbindelsesvolden, rigtignok siges at være svundet stærkt ind. Er det overhovedet ham som Gorms medregent og ikke Gorm selv, der har jaget de fremmede bort, må det være sket umiddelbart før kampestensmurens rejsning. Og da er det ganske utænkeligt, at ikke også forbindelsesvolden havde fået sit stenværn. Som dir. Müller selv hævder: forbindelsesvolden må afgjort anses for yngre end Thyres virke.

I stedet for den af dir. Müller opstillede kronologi, må man da formode:

O. 935 Gnupas drab, snart efter Sigtryggs fordrivelse, derpå Thyres Danevirkeanlæg — og først en rum tid efter forbindelsesvolden.

Skal man søge at besvare det spørgsmål, fra hvilket tidspunkt forbindelsesvolden da må stamme, er man nødt til at spørge de historiske efterretninger om grænseforholdene til råds. Ad arkæologisk vej kommer man ikke videre end til at fastslå, at den må stamme fra en

---

Lundeårbogen (M. H. G. SS XXIX. s. 198 [21] f. 396), som endvidere lader Harald regere 50 år. Den samme regeringstid tildeles ham i Roskildeårbogen (M. H. G. SS XXIX, s. 23). Men kilden til dem begge er Adam af Bremen (II kap. 26): „Regnavit autem annos quinquaginta". Det forekommer mig imidlertid usandsynligt, at man heri kan se andet end en tilnærmelsesvis nøjagtig angivelse.

tidlig middelalder. Når dir. Müller sætter den til o. 950, er det i og for sig ikke, fordi et virke af denne bygning og størrelse ikke lige så vel kunde tænkes at stamme fra o. 900 eller o. 1000. Vor viden om den tids befæstningsanlæg er endnu så ringe, at vi ikke kan bestemme deres alder nøjere. Det karakteristiske ved dem — størrelsen, profilen, manglende grav — henviser dem til den meget tidlige middelalder, men nærmere vil det ad arkæologisk vej være umuligt at komme.

Hvad lærer historien os da om grænseegnene i sidste halvdel af det 10. årh.?

Noget før århundredets midte må Harald Blåtand have taget kongearven, og i det store og hele har der vistnok hersket ro dernede på dette tidspunkt. At selve strækningen mellem Ejderen og Danevirke ikke var truet, hang vel forøvrigt sammen med, at Harald — som allerede hans fader Gorm — havde herredømmet over dele af Holsten[1]). Forøvrigt er vor viden på disse felter ret sparsom.

Vi hører om Sachseren Wichmans oprør mod sin farbroder og hans flugt til Danmark, hvor Harald Gormssøn dog ikke ydede ham hjælp. Derpå kom hans nye oprør, hans færd til Jomsborg, hans kamp og hans fald (967). I den følgende tid meldtes det i Tyskland, at de danske tænkte på angreb; men ved mødet i Quedlinburg 973 bragte danske udsendinge gaver til kejser Otto fra kong Harald, og striden syntes således at blive bilagt.

Så døde Otto I 973, og strax efter brød de åbne fjendtligheder ud, idet Otto II foretog sit hærgningstog

[1]) Danmarks Riges Historie I, 337 f.

op i Jylland[1]). Danevirke modstod ikke angrebet. Men næppe ti år efter lykkedes det os at indtage den borg, han havde lagt truende ved grænsen, og dermed var det gamle virke atter i vor magt. Imidlertid må kong Harald være død ganske få år senere — o. 986.

Såvidt jeg kan skønne, er der ingen lejlighed i denne konges regering, som kan have affødt svære forsvarsforanstaltninger imod syd. Dengang kampen kom, viste det sig netop, at virket ikke var sat i tilstrækkelig kraftig forsvarsstand.

Men under sønnen Sven Tveskæg hænder det, som kan forklare anlægget af forbindelsesvolden. Da står der strid hernede.

De to kendte runestene fra Hedeby og Danevirke[2]) (hvortil også kan regnes Århusstenen I[3])) taler om disse kampe. Hvornår har de da fundet sted?

Herpå findes sikkert kun ett rimeligt svar, som også prof. Wimmer klart fremsætter i sin smukke tolkning: „Da Eckehard år 1000 på et bispeting i Gandersheim mødte som repræsentant for biskop Bernward af Hildesheim, og erkebiskoppen af Mainz bebrejdede ham, at han blandede sig i fremmed strid i steden for at passe sin egen kirke, svarede Eckehard ifølge en samtidig kilde: „Mit bispedømmes område er hærget ved barbarisk vildskab, staden er forladt, kirken øde; jeg har intet sæde“. Om Hedebys ødelæggelse kort før år 1000 kan der således ikke være tvivl“[4]).

Løsningen er efter prof. Wimmers mening den, at

[1]) Om tidspunktet se Biereye: Beitr. z. Gesch. Nordalb. im 10. Jahrh., s. 101.

[2]) Wimmer: De danske Runemindesmærker I, s. 108—20.

[3]) Smsts., s. 121—24.

[4]) Smsts., s. 118.

den svenske kong Erik Sejrsæl havde benyttet sig af kong Svens fravær i vesterviking til at overfalde Danmark og sætte sig fast hernede: „Jeg antager derfor, at Erik Sejrsæls erobring af Hedeby netop har været den barbariske voldsgerning, der tvang biskop Eckehard til flugt. Kong Sven vender tilbage og rykker med en hær mod Hedeby, som Svenskerne har befæstet, så at det først efter en længere belejring og et stort mandefald lykkes Sven at tilbageerobre byen".

Til denne tydning slutter i hovedsagen prof. Joh. Steenstrup sig. Selv om kildernes beretninger om Erik Sejrsæls herredømme på enkelte punkter er urigtige, og selv om de ikke nævner Hedeby som det sted, hvor den svenske konge havde sit hovedtilhold, taler dog meget for, at han netop sad her[1]). „Et varigere svensk Vælde i Danmark" har dog ikke bestået[2]). Hvad tidspunktet angår må det vel sættes til o. 993—94.

Det er altså en kendsgerning, at kong Sven Tveskæg i slutningen af det 10. årh. førte kampe hernede ved Slien — og da rimeligvis mod Erik Sejrsæl. Dels runestenene, dels de svage spor af en „belejringsvold", som dir. Müller finder sydvest for halvkredsvolden[3]), tyder på, at de fjender, han trængte ud, havde deres tilhold bag denne. Er der da ikke rimelighed for at antage, at han kan have styrket Danevirkelinien?

[1]) Danmarks Riges Historie I, s. 371.

[2]) Danmarks Sydgrænse, s. 78.

[3]) Nordiske Fortidsminder, s. 279—83. Når dr. Biereye (Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 12) i belejringsvolden ser „eine Art Ravelin, das das dahinter gelegene Ausfallstor „das Stormhull" im Hauptwalle, gedeckt hat", er det kun med ringe ret. Den Pl. I. som følger med hans arbejde, er da også, hvad „das Stormhull" angår, i meget høj grad misvisende.

Meget synes at tale for det. Svens hyppige fravær fra riget måtte naturligt kræve, at grænseværnet sikredes. Erfaringerne var dyre nok.

Allerede Worsaae var inde på denne tanke[1]). Kong Sven turde „næppe fortsætte sine Erobringstog til England uden paany at have sikret Danmarks sydlige Grændse ved Danevirke og Eideren". Grundet på den mangelfulde arkæologiske undersøgelse af voldlinien, som på det tidspunkt (1863), da Worsaae skrev dette, havde fundet sted, lededes han dog til den fejlagtige slutning, at Sven Tveskæg havde opført kampestensmuren[2]). Men efter ham tog A. D. Jørgensen tanken op[3]).

Han fremhæver, at i „Knuds levned" eller „Emmas lovtale", som forfattedes o. 1040—42 af en flandersk munk, der nøje kendte den danske kongeslægt, og som i det hele må siges at bygge på pålidelige oplysninger, findes følgende beretning om kong Sven: „Denique cum nullo hostium incursu trepidus, pacem in securitate ageret, periculi semper ac velut instantis metuens, in castris muniebat, quod hostibus si adessent nullatenus fortasse resisteret, nihilque suis quæ bello necessaria forent præparando patiebatur remissi, scilicet ne per otium, ut assolet, viriles emollirentur animi"[4]). Jørgensen siger med rette herom: „Der kan neppe være nogen tvivl om, at der jo herved først og fremmest sigtes til Danevirke, landets store skjoldborg"[5]). Hertil føjer han imidlertid: „Men kongen har vistnok

[1]) Den danske Erobring af England og Normandiet, s. 279.
[2]) Endnu kraftigere fremsat i Trap: Slesvig I, s. 590 (Worsaaes afsnit „Om Danevirke").
[3]) Den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 405 f.
[4]) Pertz. Mon. Germ. hist. Scrip. XIX, s. 512.
[5]) Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 406.

også på andre punkter søgt at sikre grænserne og da særlig de mest udsatte landgangssteder for Østersøens vikinger".

Vi ved dog intet om, at der fandtes sådanne forsvarsvirker andre steder. Når Jørgensen henviser til „ældgamle jordvirker og vældige borgpladse", der endnu i vore dage findes ved åløb og fjorde, må dertil siges, at vi vistnok kun eengang hører, at en egns befolkning tyer ind bag et sådant fællesværn [1]). Der findes ganske vist en række „bondeborge", der findes „langvolde" osv., men det er tvivlsomt, om disse har noget med denne tids landsforsvar at gøre. Kongelige borge har de ikke været.

Nej, når den flanderske munks meddelelse sikkert står til troende, når man husker på, hvor truet vor sydgrænse havde været i det 10. århundredes sidste tiår, og når man dertil lægger visheden for, at kong Sven netop hernede havde bestået en kamp med en fremmed erobrer og efter dyrt mandefald drevet ham ud af landet, må der siges at være al rimelighed for, at kongen har bygget på Danevirke, og det eneste naturlige vil da være at henføre forbindelsesvolden til Sven Tveskæg. Dette passer langt bedre med de historiske forhold, det skimtes ligefrem i en omtrent samtidig og velunderrettet kilde, og det kan ikke i mindste måde modbevises ad arkæologisk vej, da vi ad denne ikke kan bestemme opførelsestiden nærmere end til det 10. århundrede.

---

[1]) Saxo ed. Velschow, s. 739, sml. Jørgen Olrik i Hist. tidsskr. 8. I, 372. Jeg skylder prof. Joh. Steenstrup tak for at være gjort opmærksom herpå.

Taler således alt for, at man må opgive at fastholde dir. Müllers gisning, må vi dog endnu et øjeblik dvæle ved, hvad traditionen har at berette om dette voldstykke.

I længere tid har navnet Margrete været knyttet til det. Dog har det ikke særlig stor hævd. Første gang det træffes er i 1708, hvor der i en forordning tales om „der sogenannte Margarethenwall", og fjorten år efter møder man det i literaturen [1]).

Men forud herfor går en række forsøg på at sætte dronning Margrete Sprænghest i forbindelse med Danevirke. Det siges allerede hos Thraziger (1583) [2]), at hun istandsatte Danevirke, og A. D. Jørgensen har vist, at kilden til denne meddelelse er den holstenske krønike fra 1448 [3]). Måske vil det da være rimeligt at antage, at navnet „Margrethevold" o. 1700 er dannet ad ren literær vej.

Imidlertid førte den forholdsvis tidlige omtale af dronning Margrete som voldens opbygger A. D. Jørgensen til at antage, at der her var tale om kong Niels's dronning, Margrete Fredkulla [4]). Dette forkastes rent ud af dir. Müller [5]), og vistnok med gode grunde; men spørgsmålet er ikke dermed helt løst.

Som nævnt i begyndelsen af denne afhandling har forbindelsesvoldens vestende et noget andet præg end det øvrige. Her træder et tydeligt dobbeltanlæg frem. Den ældre vold synes ubrudt fortsat, men parallelt med

---

[1]) Nordiske Fortidsminder I, s. 268.
[2]) Westphalen: Monumenta III, s. 324.
[3]) Bidrag til Nordens historie i middelalderen, s. 7.
[4]) Smsts., s. 28 ff.
[5]) Nordiske Fortidsminder I, s. 269.

den (og på dens sydside) er der lagt endnu en vold, som atter skærmes ved en grav.

Dir. Müller forklarer dette således, at det ældre anlæg på denne strækning ikke har været fuldført og derfor — engang i middelalderen — har trængt til en forstærkning. „Det lader sig antage", siger han, „at dette Arbejde er udført snart, efter at den fjendtlige Borg [ɔ: Otto II's borg] var bleven forstyrret 983". Fra tiden deromkring regner han også Kovirket, og han finder, at „de to Værker ligne hinanden ganske i Bygningsmaaden med Vold og Grav". Imidlertid hedder det videre: „Men at Tilføjelsen kunde hidrøre fra en noget senere Tid, skal ikke benægtes. Kun maatte det være før Valdemar d. Store, idet Kongen vel først og fremmest vilde have bødet paa dette Punkt, om det endnu havde sin oprindelige Svaghed, og dette vilde da vel være gjort med Murværk" [1]).

Af det foregående vil det være fremgået, at dobbeltvolden under alle omstændigheder må være yngre end år 1000 — sikkert langt yngre. Dens hele bygningsmåde, som nok kan have visse træk fælles med Kovirkets, taler absolut ikke imod, at den endda kan skrive sig fra det 12. århundredes første halvdel.

Er der nu historisk årsag til at antage den opført så sent?

Da A. D. Jørgensen gik ud fra, at dronning Margrete Fredkulla havde bygget hele forbindelsesvolden, afvejede han netop de historiske grunde, som kunde tale derfor.

I 1043 hærgede Venderne helt op til Ribe. Så kom der et par menneskealdres ro, men derpå brød ufreden

[1]) A. st., s. 267 f.

ud igen, og den standsede først henved Valdemarstiden. Egnen omkring Slien var usikker. Sakse fortæller gentagende, hvor utryg kong Nils var i Slesvig[1]). Overalt mellem Slesvig og Ejderen hærgedes der.

Men så sker der ganske pludseligt et omslag. Nils og Magnus trodser kejser Lothar „på det Danevirke, som før var til spot for Venderne". Mange, siger Jørgensen, har tilskrevet Knud Lavard den afgørende betydning for virkets foryngelse, og tanken ligger nær. Alligevel må den sikkert opgives, da det ellers vilde have været omtalt i hans levned. „Derimod henledes opmærksomheden på kong Nils's dronning Margrethe". Og så søger han at sandsynliggøre, at volden er rejst på denne kvindes initiativ.

Det kan ikke nægtes, at denne betragtning virker noget overraskende. Man må dog siges at have en langt naturligere løsning ved at holde sig til Sakses ord: „For at mødes med ham [ɔ: kejser Lothar] stævnede Erik med en flåde til Slesvig. Men Magnus havde før begge fjendernes komme nået at sætte volden i god forsvarsstand og lagt mandsstærk vagt ved alle porte; efter nogle dages forløb kom Nils til med en

[1]) Saxo, ed. Velschow, s. 618: „Henricus vero, Guthiskalci ex Siritha filius, maternis a Nicolao bonis indigne spoliatus, tam acrem eorum repetitorem agere cæpit, ut, Danis infatigabiliter imminens, ipsum intra Slesvici fines ad tuendam salutem suam statione et excubiis uti cogeret. Interjectam Albiæ Slesvicoque provinciam cultore vacuefecit. — S. 621: At Henricus, ob superioris pugnæ successum audaciæ incrementis evectus, littorales Danos piratica lacessendo non solum Eidoræ finitima, sed etiam cuncta Slesvico valloque, quod Danorum opus vocamus, interjecta vastabat. — S. 634: Et, si veri confessorem agere non erubescis, ipse jampridem, Slesvici consistens, salutem tuam adversum Saxonum excursationes jugibus excubiis vallare necesse habuisti".

mægtig hær af Jyder, der lejrede sig på denne side af volden" o. s. v.[1]).

I denne skildring har man ikke lov til at se bort fra Sakses udsagn, at „volden blev sat i god forsvarsstand". Det gamle virke, som i lange tider var „spottet" af fjenderne, viste sig nu pludselig mægtigt nok til at holde dem stangen. Der må sikkert have været arbejdet endog meget stærkt på dets forbedring. Om der er gjort noget ved hovedvolden og den østlige del af forbindelsesvolden, kan man intet sige om. Men at forstærkningen af den virkelig svage del af forbindelsesvolden — de nærmeste 600—700 meter øst for Danevirke sø — skyldes Magnus's arbejde, har ikke ringe sandsynlighed for sig. Det er så let forståeligt, at hans dåd blev glemt. Han var såvist ingen folkets ven hernede, hans fader ikke heller. Ikke langt fra stedet lå den by, hvor Nils måtte lade sit liv for skindere og skomagere. Mindet om dem har ikke været fredet.

Når spørgsmålet om forbindelsesvoldens historie her er taget op til nærmere undersøgelse, er det sket, fordi det i sig selv har betydelig interesse, men tillige, fordi den af dir. Müller fremsatte gisning har fået en så bestemt form, at den for mange må komme til at stå som en kendsgerning. Den er da også allerede vandret over i mindre historiske lærebøger. Dette må nødvendigvis

[1]) Saxo, ed. Velschow, s. 645; „Cui se Ericus apud Slesvicum classe obvium dedit. At Magnus utriusque hostis adventum accurata valli munitione præcurrens, validum portis præsidium applicuerat. Interjectis diebus, Nicolaus citeriora valli immenso Jutorum agmine circumfudit".

mane til prøvelse, og prøven vil da vise, at den fremsatte gisning mister en stor del af sandsynligheden, medens en helt anden løsning synes langt rimeligere.

Som spørgsmålet om forbindelsesvolden ikke har fået sin endelige besvarelse i Nationalmuseets forøvrigt så smukke og dygtige undersøgelse, således er der også andre punkter i denne, som i tidens løb vil vise sig at trænge til fornyet behandling. Men dette gør jo intet. Hovedsagen er, at det arkæologiske stof nu så noget nær er lagt til rette. Det må da blive historikernes sag at fastsætte de nærmere tidspunkter for de enkelte voldeles opførelse.

Anmeldelser.

Joh. H. Gebauer: Christian August Herzog von Schleswig-Holstein. Ein Beitrag zur Geschichte der Befreiung Schleswig-Holsteins. Stuttgart und Leipzig. 1910.

Der har længe været Stilhed i den historiske Literatur om de to augustenborgske Brødre, om hvilke der omkring Midten af forrige Aarhundrede stod saa megen Strid. Thi medens disse i Kampens Tid droges frem i forreste Række og man fra dansk Side koncentrerede de literære Angreb om dem, ligesom fra tysk Side om Christian d. 8de og det danske Regeringssystem, har man senere fra begge Sider tilstræbt at paavise, hvor forgrenede de politiske og nationale Bevægelser vare og hvilken Indflydelse denne eller hin af de politiske eller nationale Førere havde paa Begivenhedernes Udvikling. Fra dansk Side har alene A. D. Jørgensen taget Spørgsmaalet Augustenborgerne op til ny Behandling, først i Biografisk Lexikon og derefter i „Danmarks Riges Historie", i Forbindelse med Studierne over Christian d. 8de. Og fra tysk Side, hvor Augustenborgerne jo forlængst ere ude af Kurs, udenfor specielt interesserede Kredse, er Tavsheden først nu bleven brudt med det Værk om Christian August som Overlærer Dr. Gebauer i Hildesheim har udgivet paa Foranledning af Hertug Ernst Günther, og hvori Augustenborgerne atter gøres til Midtpunktet i en samlet Fremstilling af den slesvigholstenske Bevægelses Historie.

Bogen fremtræder som Led i en Række af Arbejder om den augustenborgske Slægt, af hvilke den af Dr. Hans

Schulz[1]) udgivne Brevvexling mellem Hertug Frederik Christian og Kong Frederik den Sjette m. fl. udkom for to Aar siden.

Det er et særdeles fortjenstfuldt Arbejde Hertug Ernst Günther her har sat igang, men hvor stort Udbyttet deraf vil blive for dansk Historieforskning, er dog endnu et Spørgsmaal. laltfald bringer den foreliggende Bog, som behandler den mest skæbnesvangre Periode af Slægtens Historie, ikke noget Bidrag af afgørende Betydning, hvormed ikke er sagt, at Bogen ikke paa forskellige Punkter øger vor Kundskab om Hertugen og hans Kreds. Forfatteren har da ogsaa haft særdeles gode Forudsætninger for at kunne bringe noget nyt. Mindst heldig har han været med at faa opspurgt Breve fra Christian August til bekendte Slesvigholstenere, idet, som han siger, de fleste, der havde en saa kompromitterende Brevvexling, tilintetgjorde den efter Treaarskrigen. Udover den lille Hegewischske Brevsamling i Kiel og det Samwerske Arkiv i Gotha naaede Forfatteren derfor kun lidt ad den Vej. Men dermed er jo heller ikke alt udtømt. Ogsaa Breve vexlede mellem andre kan jo direkte eller indirekte give Bidrag til Bedømmelsen af Hertugen og hans Politik, og af saadanne Breve maa endnu en Del kunne fremdrages saavel fra dansk som fra tysk Side. Saaledes omtaler f. Ex. Tiedemann[2]) i sine Erindringer, at der om Faderens Deltagelse i Bevægelsen efter det aabne Brevs Udstedelse findes talrige Breve, af hvilke kun faa ere offentliggjorte. Saadant Stof synes Forf. kun i ringe Grad at have benyttet, idet han har begrænset sig til hvad der mere direkte vedrører Hertugen. Forf.s Hovedkilde har da ogsaa været det hertugelige Husarkiv paa Primkenau, hvortil han har haft uindskrænket Adgang; og endvidere har han benyttet Geheimestatsarkivet i Berlin samt Statsarkiverne i Hannover og Slesvig. Endelig omtaler han at have mod-

[1]) Hans Schulz: Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark. Leipzig 1908.

[2]) Christoph von Tiedemann: Aus sieben Jahrzehnten. I. Leipzig 1905. S. 74.

taget mundtlige og skriftlige Meddelelser fra talrige Slesvig-holstenere og bl. a. ogsaa fra Prins Christian og Prinsesse Henriette af Slesvig-Holsten-Augustenborg. Derimod har Forf. intet Øjeblik forlagt sine Studier til Danmark. Han beklager ikke at have faaet Adgang til de augustenborgske Sager i Rigsarkivet, og har overhovedet intet utrykt dansk Materiale benyttet. Og medens han i stor Udstrækning har betjent sig af hvad der er fremkommen i Trykken fra tysk Side, synes hans Kendskab til saavel ældre som nyere dansk Literatur at være endog meget begrænset. Derfor er Bogen heller ikke kommen til at rumme en saadan uhildet kritisk Vurdering, som man med Rette maatte forlange. Sagen er udelukkende set fra den ene Side, og det mærkes ikke at Forf. har gjort selv det ringeste Forsøg paa at sætte sig ind i den danske Opfattelse. At al Ret er paa slesvigholstensk og al Uret paa dansk Side er den Grundplan, som han aldrig fraviger.

Trods Korrigeren paa enkelte Punkter, og en betydelig mere afdæmpet Fremstilling, er det i det hele og store den samme Tankegang, der gjorde sig gældende i det Droysen-Samwerske Skrift[1]), der gaar igen her, og selve det nævnte Arbejde er da ogsaa en af Forfatterens Hovedkilder. At det er en Bog, som man ikke kan gaa udenom, naar man vil skrive Hertugens Historie, er en Selvfølge. Det var jo Hertugens Modtræk overfor det Wegenerske Angreb, og det var ham der forsynede Udgiverne med det væsentligste af deres Bevismateriale. Det er derfor ikke blot at betragte som et velskrevet Indlæg i Dagens Strid, men det er tillige af stor Interesse til Belysning af, hvorledes Hertugen selv ønskede sin Sag fremstillet for Offentligheden. Men som historisk Kildeskrift kan det kun bruges med Anvendelse af den skarpeste Kritik, saavel af Bogens Plan som af dens enkelte Punkter, og til en saadan Kritik, til hvilken Paludan-Müller i sin Tid gav et saa vægtigt Bidrag, kender Forfatteren aldeles intet. Mens han ganske bryder Staven over Wegener og gaar helt

[1]) (Droysen og Samwer): Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark. Hamburg 1850.

udenom hans Skrifter, er han lutter Lovord over „Droysen og Samwer". Overalt fik man det Indtryk, siger han, at Stræben efter Sandheden havde ført Pennen her[1]). Han tager til Indtægt for sig den Kritik der fra dansk Side er rettet mod Wegeners Skrifter, men hvad der fra dansk Side siges om „Droysen og Samwer" nævnes ikke med en eneste Linie, og selv at anlægge samme Maalestok for Bedømmelsen af begge Parter, synes ikke at være faldet ham ind med en Tanke. Saaledes bliver da hans Tilslutning til „Droysen og Samwer" ubetinget, og der er ikke paa noget afgørende Punkt taget Afstand fra eller øvet Kritik overfor den af Hertugen godkendte Opfattelse.

Et Bidrag til Slesvig-Holstens Befrielseshistorie har Dr. Gebauer kaldet sin Bog, og som han begynder med at sige, at det blev Hertugens Lod at være et af de virksomste Redskaber til det danske Fællesmonarkis Omstødelse, thi uden Christian August vilde Slesvig-Holsten ikke nu været tysk Land[2]), saaledes ender han med at vende sig til det nulevende Slægtled i Tyskland, for at indskærpe det, hvorledes Hertugens utrættelige Virksomhed havde bidraget til at det tyske Folk kunde „tilbagevinde" Slesvig-Holstenerne, og dermed lægge Grundstenen for den stolte Genrejsning af dets folkelige Enhed[3]).

Ingen vil bestride Hertugens Andel i den Bevægelse, der endte med Hertugdømmernes Tab, men skal han opstilles som en af det tyske Riges Genskabere, saa maa først det Spørgsmaal fyldestgørende besvares: Hvad vilde egentlig Hertugen af Augustenborg?

Som for „Droysen og Samwer" saaledes er ogsaa for Dr. Gebauer 1665 det kritiske Aar, ret egentlig det slesvigholstenske Virvars Fødselsaar. Fra da af havde Tvedragt holdt sit Indtog i det tidligere saa enige oldenborgske Hus. Thi da de „tyske" Hertugdømmer holdt fast ved Mandsliniens

[1]) Gebauer S. 291.
[2]) Gebauer S. 14.
[3]) Gebauer S. 351.

Arvefølge, saa var dermed aabnet en Mulighed for at Slesvig-Holsten, i Kraft af den forskellige Succession, kunde løsrives fra Danmark og danne et selvstændigt Statslegeme under en oldenborgsk Sidelinie. Men for Kongehuset maatte denne Udsigt være højst ubehagelig, og ikke længe efter Udstedelsen af den danske Tronfølgeakt begyndte man derfor systematisk at gaa frem mod de slesvig-holstenske Sidelinier. Disse, der ved Lex regia saa sig saa godt som berøvet Haabet om den danske Krone, holdt da kun saa meget desto fastere ved deres Krav paa Hertugdømmerne, og saaledes sluttedes et stiltiende Forbund mellem Slesvig-Holsten og de arveberettigede Agnater. Men fra da af var de slesvigholstenske Hertugers Historie mere eller mindre en Lidelseshistorie. Det var i første Række Gottorperne det gik ud over, og da de i Midten af det 18de Aarhundrede fik en saa glimrende Skæbne, løste de derfor ikke ugærne de Baand, der knyttede dem til Hertugdømmerne, og overdrog deres Ret til disse til den kongelige Linie. Hermed havde man i Kjøbenhavn gjort et mægtigt Skridt frem mod Maalet, men for Hertugdømmerne var Faren truende. Paa begge Sider af Kongeaaen traadte derfor nu det Spørgsmaal i Forgrunden, om det augustenborgske Hus, der var næstberettiget efter den kongelige Mandslinies Uddøen, vilde overtage Gottorpernes Rolle og forene deres og Hertugdømmernes Krav. I saa Fald kunde nemlig Mageskiftet blive en kortvarig Glæde, thi den kongelige Mandslinie havde kun tre Repræsentanter, der alle snart kunde dø, og saa stod man ligesom før overfor Udsigten til at maatte give Afkald paa Hertugdømmerne. Dette maatte forebygges, og derfor foreslog Bernstorff, gennem Svogerskab med den kongelige Linie at gøre det augustenborgske Hus arveberettiget paa Spindesiden. Tanken gennemførtes 1786, da Arveprinsen Frederik Christian af Augustenborg ægtede Christian den Syvendes Datter Louise Augusta, i hvilket Ægteskab Sønnen Christian August fødtes 1798 og Sønnen Frederik to Aar senere. Hermed var efter menneskelig Beregning den „yngre kongelige" Linies Fremtid sikret, og dermed efter Bernstorffs Plan tillige Danmarks, naar engang den kongelige Mandslinie var uddød. Da var nemlig

Arveprins Christian August, eller Christian som han kun hed som Dreng, kaldet til den store Opgave, at sikre den varige Forbindelse mellem Slesvig-Holsten og Kongeriget [1]).

Saaledes er i Hovedtrækkene Forfatterens Tilrettelægning af Situationen for Christian Augusts Fremtræden. Det er interessant at se, hvorledes han, netop fordi han saa ensidigt støtter sig til „Droysen og Samwer" og det øvrige augustenborgske Materiale, føres hen til saa stærkt at fremhæve den Chance for at arve hele Monarkiet, der frembød sig for Augustenborgerne ved Frederik Christians Ægteskab, uden samtidig at gøre rede for, hvor rent forbigaaende denne Chance maatte være ifølge Kongelovens Arvegangsorden. Og skønt han omtaler [2]), at Bernstorff betragtede Kongelovens Arvefølge som gældende i Sønderjylland, har han ikke et Ord om hvormed dette begrundes eller overhovedet om at der, bortset fra den nævnte Undtagelse, fandtes nogen Tvivl om Agnaternes Arveret til begge Hertugdømmer. Det er tvertimod det modsatte der betones. Og det er først langt senere, ved Omtalen af Professor Chr. Paulsens Skrift: „Für Holstein und für Dänemark", at Forfatteren kommer ind paa dansk Opfattelse af Arvefølgen i Sønderjylland, men saavel dette som efterfølgende danske Skrifter afvises uden videre med en Udtalelse om, at det umuligt kunde være Forfatterens Opgave at komme ind paa den Strid, der i det følgende Tiaar udspandt sig om Akterne fra 1721, saa meget mere som det nu maatte fastslaas som den rolige Forsknings Dom, (med Henvisning til Volquardsens og Erslevs Afhandlinger), at de augustenborgske Arverettigheder lige saa lidt som Slesvigs Særstilling vare ophævede ved Begivenhederne 1720—21.

Der er selvfølgelig Grænser for hvad der kan tages med og hvad ikke, men jeg kan absolut ikke være enig med Forfatteren i, at det ganske maatte falde udenfor hans Opgave at komme ind paa Brydningen mellem de forskellige Opfattelser af Arvefølgen i Sønderjylland, saa meget mere som det jo

[1]) Gebauer S. 10—14.
[2]) Gebauer S. 13 Fn.

netop var en dertil knyttet Paastand, der dannede Grundlaget for Hertugens hele politiske Virksomhed. Var der noget Punkt hvor det galdt for en Skildrer af Hertugens Historie at søge til Bunds, skulde man synes det maatte være her.

Henved 100 Aar, siger Forfatteren i Tilslutning til sin forannævnte Udvikling, havde man kun taget ringe Notits af Arvehyldingen 1721. Først da de slesvig-holstenske Stænder i 1815 begyndte deres Forfatningskamp, havde Modstanderne engang forsøgt at skabe en Inkorporation af Slesvig af Begivenhederne 1721, og igen 20 Aar havde man behøvet før Paulsen opdagede, hvilket Vaaben mod den augustenborgske Arvefølge der fandtes her[1]).

Hvilket Indtryk maa ikke en med Forholdene ukendt Læser faa af en Fremstilling som denne, og hvor lidet stemmende er ikke en saadan Skildring med det rent faktiske, at Tanken at Kongelovens Arvefølge var gældende i Slesvig eller ialtfald i den ene Halvdel af dette, indtil da havde været saa godt som ubestridt. Forfatteren har jo endog selv foran omtalt, ganske vist uden at tage de fulde Konsekvenser deraf, at Bernstorff holdt paa Kongelovens Arvefølge i Slesvig, og Bernstorffs Indstilling til Christian den Syvende af 19. Februar 1779[2]) viser da ogsaa med al ønskelig Tydelighed, at det ikke i nogen Henseende var Frygt for at miste Slesvig[3]) ved den kgl. Mandlinies Uddøen men ene og alene Hensynet til Holsten, der laa til Grund for Planen om det augustenborgske Ægteskab. At de samme Tanker ogsaa senere var raadende i danske Regeringskredse, derom vil Hr. Gebauer ikke kunne være i nogen Tvivl efter at have læst Dr. Aage Friis' Afhandling om „Holstens Indlemmelse i Danmark i Aaret 1806“[4]), der er blandt de danske Skrifter, som han opgiver at have

[1]) Gebauer S. 80.

[2]) „Niemand kann die erblichen Rechte Ihro Königl. Hoheit der Printzessin Louise Augusta auf Dännemark und Norwegen und auf das Herzogthum Schleswig verkennen.“ Schulz: Briefwechsel. S. 1.

[3]) Gebauer 12.

[4]) Historisk Tidsskrift. 7. VI.

benyttet. Ogsaa af Schulz' Brevsamling kunde han have overbevist sig om, hvad man mente om den Ting i Danmark, gennem de Svar som Hertug Frederik Christian modtog fra de danske Venner, hvem han havde tilsendt sin Memoire om Arvefølgen. Kancellipræsident Møsting[1]) henviste udtrykkelig til, at Arvefølgen i Kongeriget og Slesvig var den samme, og Professor Engelstoft[2]) udtalte, at de historiske Resultater som Hertugen var kommen til, vare ganske afvigende fra danske Historikeres og Publicisters Fremstilling. Og nu 1815! Dr. Gebauer nævner „Stændernes" Forfatningskamp, og det maa vel antages, at det er Schleidens Skrift han hentyder til. Det var jo nemlig om Forfatningen og ikke om Arvefølgen at Striden dengang drejede sig, og det var da ogsaa den Paastand af Schleiden[3]), at selve Kongeloven og ikke blot dens Arvefølge var bleven indført ved Arvehyldingen 1721, som Falck[4]) gendrev, idet han samtidig, ligesom Dahlmann[5]), udlagde Edens: secundum tenorem legis regiæ som gældende Kongelovens Arvefølge, hvorimod han adskilte sig fra den danske Opfattelse ved at fremsætte Tvivl om, at samme galdt i Kongedelen, hvor Eden ikke kunde paavises at være aflagt. Og for den følgende Tid kan mindes om, hvorledes saavel Professor Schlegel[6]) som Historikeren Estrup[7]), idet de gendrev Paastandene om Slesvigs Souverænitet og Slesvigs og og Holstens Udskillelighed, for Arvefølgens Vedkommende toge deres Udgangspunkt i 1721. Som Forfatteren meget rigtigt bemærker[8]), er det kun strejfvis at Arvefølgespørgsmaalet berøres i den første Tids literære Fejde, men overalt hvor det

[1]) Schulz: Briefwechsel. S. 575.
[2]) Schulz: Briefwechsel. S. 568.
[3]) (Schleiden): Das wahre Verhältnisz des Herzogthums Schleswig zum Kõnigreiche Dännemark. 1815. S. 66—73.
[4]) Falck: Das Herzogthum Slesvig. Kiel. 1816. S. 94—96.
[5]) Kieler Blätter. Bd. I. 1815. S. 294 Fn.
[6]) Schlegel: Aperçu sur la liaison politique entre les Duchés de Slesvig et de Holstein. Copenhague 1816. S. 13—15.
[7]) Estrup: Om Slesvigs og Holstens Uadskillelighed. Kjbh. 1832. S. 20—21.
[8]) Gebauer S. 75.

sker, vil han finde, at der med faa Undtagelser ingen Tvivl er om, at det var A. P. Bernstorffs Mening om Arvefølgen i Slesvig, der var den rette.

Det er kun faa og vel kendte Exempler, her ere sammenstillede, men Dr. Gebauer vil let selv kunne supplere dem med mange andre, og de belyse tilstrækkeligt, hvor urigtigt det er, naar han fremstiller det, som om det først er med Paulsens Skrift at den augustenborgske Arvefølge for Alvor droges i Tvivl. Det var snarere omvendt. Det var den fra tysk Side[1]) fremsatte Paastand, at „Slesvig-Holstens« Forhold til Danmark var som Hannovers til England, altsaa blot Personalunion, der drev Paulsen frem, ikke til Angreb men til Forsvar[2]).

Naar netop dette Skrift maatte ægge Hertugen frem, var var Grunden da ogsaa en ganske særlig. Professor Paulsen havde i et tidligere Skrift om Sprogforholdene[3]) nærmest sluttet sig til Falcks Opfattelse med Hensyn til Arvefølgen, men nu da han selv havde undersøgt Sagen, var han kommen til et andet Resultat. Nu tvivlede han ikke mere om, at Kongelovens Arvefølge var gældende ogsaa i Kongedelen af Slesvig, idet han betragtede Stændernes Arvehylding som gældende for hele Hertugdømmet, og endelig henviste han til, at Agnaternes Godkendelse af det skete forelaa gennem den daværende Hertug Christian Augusts for sig og sine Arvinger aflagte Arvehyldingsed. Hertil kom yderligere, at Paulsen nu ogsaa bragte Arvefølgen i Holsten paa Bane, idet han hævdede, at Holsten ikke vilde gaa samlet i Arv, hvorfor det var i Indbyggernes egen Interesse at faa Kongelovens Arvefølge indført over det hele[4]), og endelig at Opløsningen af Prins Frederiks og Prinsesse Wilhelmines barnløse Ægteskab havde øget Muligheden for at Spørgsmaalet snart kunde faa praktisk Betydning. Det var dog navnlig Paulsens to sidste Paastande der bragte Hertugen

[1]) (Hegewisch): Für Holstein nicht gegen Dänemark. Leipzig 1835. S. 6. H. Albinger: Für Holstein gegen Imanuel. Leipzig 1835. S. 18.

[2]) Antislesvigholstenske Fragmenter. XIII. S. 3.

[3]) Paulsen: Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht. Kiel 1832. S. 56.

[4]) Christian Paulsens samlede mindre Skrifter. II. 465—468, 472.

til at tage til Genmæle og i 1837 anonymt at udsende Skriftet: „Die Erbfolge in Schleswig-Holstein" (Halle 1837)[1]), hvori han hævdede Augustenborgernes fulde Arveret til saavel Slesvig som Holsten ved den kgl. Mandslinies Uddøen.

Dette var Hertugens første Skridt i Arvefølgesagen, og hermed ere vi da komne til Spørgsmaalet, hvad var det egentlig han tilstræbte. To Opfattelser staa her overfor hinanden, en tysk eller rettere slesvig-holstensk og en dansk. Den første[2]) har sit naturlige Udgangspunkt i Hertugens forannævnte Skrift, hvor han første Gang træder i Skranken for Augustenborgernes Ret til begge Hertugdømmer, og i Traad hvormed falder hans hele offentlige Virksomhed, hans Agitation gennem Pressen og hans Deltagelse i Stænderforhandlingerne. Hertugens store Fortjeneste ser man deri, at han altid opfattede sin og sit Hus' Ret tillige som en Pligt overfor Hertugdømmerne. Idet han forsvarede sin Arveret kæmpede han tillige for Hertugdømmernes statsretslige Selvstændighed, for deres uadskillelige Forbindelse og for deres Tilknytning til Tyskland. Han var uden personlig Ærgærrighed, men han sad inde med en ukuelig Retsfølelse. Derfor afviste han ogsaa den Tanke, som navnlig Professor Peder Hjort udviklede for ham, at han skulde vinde de Danske for sig for derved at vinde den danske Krone, med den Udtalelse, at Spørgsmaalet kun var om hvad der var Ret og hvad der var Uret, og ifølge Kongelovens Bestemmelse var det Hesserne der havde Arveret til den danske Trone efter den daværende Kongeslægts Uddøen, „og Uret vilde det være, naar nogen anden tragtede efter at sætte sig paa denne ham uvedkommende Trone"[3]). Paa dansk Side var, som nævnt, A. D. Jørgensen[4]) den første, der tog Spørgsmaalet

[1]) Det fremgaar af Dr. Gebauers Skildring (S. 81) at Hertugen selv maa betegnes som Skriftets Forfatter (jvf. Wegener i Antisl. Fragm. XI. S. 20) medens Forfatterskabet tidligere ogsaa har været tillagt dels Cartheuser (Erslev: „Frederik IV og Slesvig" S. 42) og dels Barth (Sybel III. S. 18).

[2]) K. Lorentzen i „Allg. deutsche Biographie" Bd. IV, S. 205—11.

[3]) Jfr. Udvalg af Breve til P. Hjort. Ny Samling. Kjbh. 1869. S. 491—92.

[4]) Dansk biografisk Lexikon. Bd. III, S. 546—56.

Augustenborgerne op til kritisk Behandling, og det var da ogsaa ham, der gav den danske Opfattelse i dens klareste Form. Skriftet fra 1837 udtømte ikke Hertugens Program, sagde han. Thi naar Hertugen ikke bragte Arvefølgen i Kongeriget paa Bane, saaledes som hans Fader havde gjort det i 1813, saa viste det kun hans praktiske Sans for det begrænsede, men ikke at han havde opgivet Tanken derom; langt mere stolede han paa Tingenes naturlige Udvikling. Det var jo den danske Regerings Maal at bevare Helstaten, men idet Hertugen fastholdt sine Krav, var dette efter hans Opfattelse kun muligt derved, at man i Kongeriget ændrede Arvefølgen til Fordel for Christian III's mandlige Efterkommere, hvorved Augustenborgerne kunde succedere i hele Monarkiet. I sine Breve til Hjort vender Hertugen stadig tilbage til denne Tanke, der navnlig udvikles i det foran nævnte Brev af 2den April 1835, et Brev der er som en hel Afhandling og sikkert ogsaa har haft en videre Adresse end til Peder Hjort, og som i al sin Dobbelttydighed har kunnet tages til Indtægt fra begge Sider[1]).

Det er af største Betydning for Opfattelsen af Hertugens Personlighed, at søge Klarhed over hvilken Rolle Tanken om den danske Krone har spillet for ham, thi i Forbindelse dermed maa hans politiske Holdning bedømmes. Dr. Gebauer har da ogsaa ret indgaaende behandlet dette Spørgsmaal, og han har paa flere Punkter øget det tidligere kendte med ikke uvigtige Bidrag. Alt nyt der er kommet frem, bekræfter dog kun den gamle danske Opfattelse, og ganske træffende siger Forfatteren da ogsaa selv, idet Talen er om Situationen efter Christian VIII's Tronbestigelse og den Lejlighed der derved gaves Augustenborgerne til at spille en politisk Rolle, at Hertugen var meget for klog, til ikke at holde sig alle Muligheder aaben[2]). Iøvrigt kan Forfatteren heller ikke der frigøre

[1]) Det er det samme Brev der 1849 offentliggøres i flere tyske Blade under den betegnende Titel: „Ein gerechter Fürst, welcher eine Königskrone ablehnt." (jvf. Hertugen af Augustenborgs litterære Virksomhed. Odense 1850. S. 34—35).

[2]) Gebauer S. 101.

sig for det augustenborgske Forbillede, og det er saaledes i fuld Overensstemmelse hermed, naar han siger, idet han omtaler det Tscherning-Skau'ske Tilnærmelsesforsøg, at dette kun var en Episode i de langvarige Bestræbelser fra danske Kredse for at drage Hertugen over paa deres Side[1]). Thi der kendes ikke saadanne Bestræbelser fra dansk Side, naar undtages ganske enkelte Personer, og det er da heller ikke i Kongeriget, men hos Augustenborgerne selv, og i deres Kreds, at Tanken hører hjemme.

Det er omtalt foran, hvorledes A. D. Jørgensen støttede sin Opfattelse ved Henvisning til den Memoire om Arvefølgen, som Hertug Frederik Christian udarbejdede i 1813 og overgav sine Sønner som et Slags politisk Testamente. A. D. Jørgensen kendte imidlertid kun denne Memoire gennem de Brudstykker og Antydninger, der findes hos „Droysen og Samwer"[2]), samt indirekte fra Koncepterne til Møstings og Engelstofts Svar, der findes aftrykte i fjerde Bind af „Slesvigske Provindsialefterretninger". Nu derimod, er den fuldstændige Memoire udgivet, tilligemed den Korrespondance mellem Hertugen og hans danske Venner, som knyttede sig dertil.[3]) Som allerede „Droysen og Samwer" antydede, bestaar Skriftet af to Dele, en historisk, hvori Hertugen hævder for sig og sin Slægt at have Arveret til begge Hertugdømmer, til den hertugelige Del af Slesvig dog først naar Gottorpernes Mandslinie var uddød, og en politisk Del, hvori hentydes til Arvefølgen i Kongeriget. Den første Del er i det væsentlige gengivet i Skriftet fra 1837[4]),

[1]) Gebauer S. 159.

[2]) Droysen og Samwer S. 58—63.

[3]) Schulz: Briefwechsel S. 529—586.

[4]) Wegener har saaledes ganske Uret, naar han paastaar (Actmæssige Bidrag. Kjbh. 1851. S. 185), at det var „en næsten bevislig Usandhed", at Frederik Christians Memoire var Grundlaget for Skriftet fra 1837. Dette er Tilfældet, og i højere Grad end A. D. Jørgensen synes at have ment (Danmarks Riges Historie VI. S. 218—220), idet ikke blot Tankerne, men tildels ogsaa Ordene, ere Faderens. Dog er Skriftet naturligvis noget omarbejdet, og helt nyt er Stykket om Arvefølgen i den Schauenborgske Del. Det er dog værd at lægge Mærke til, at allerede Frederik Christian havde Henvisningen til eventuel brandenborgsk Succession i Holsten.

dog med Undtagelse af Forbeholdet for den gottorpske Dels Vedkommende. Af dette synes iøvrigt at fremgaa, at A. D. Jørgensen paa et ikke uvæsentligt Punkt har misforstaaet Frederik Christians Opfattelse. Det er nemlig ikke helt rigtigt, som han skriver, at Frederik Christian „havde anerkendt det danske Kongehus's Ret til den tidligere hertugelige Del, saa længe der levede nogen Mand af Huset Gottorp[1])". A. D. Jørgensen maa paa dette Punkt have støttet sig til Møstings „Denkschrift", hvori det kortelig omtales[2]), at Hertugen mente sig arveberettiget ogsaa til den gottorpske Del efter samtlige gottorpske Prinsers Afgang. Dette har A. D. Jørgensen ret naturligt forstaaet i Overensstemmelse med Mageskiftet af 1773, med den gottorpske Mandslinies Afkald til Fordel for det danske Kongehus paa saavel Mand- som Spindesiden, hvorimod Frederik Christian nærmest synes at have tænkt paa Traktaten af 1750, med den svenske gottorpske Mandslinies Afkald til Fordel for den kongelige Mandslinie, efter hvis Uddøen den gottorpske Mandslinies Krav altsaa maatte leve op igen[3]).

Nok saa betydningsfuld er dog den anden Halvpart. „Ew. Excellenz erhalten hiebey das kleine politische memoire welches eine Nuzanwendung des neulich übersandten historischen Aufsazes enthält", skrev Hertugen[4]) ved Oversendelsen til Møsting af Memoirens politiske Del, og for Prins Wilhelm af Holsten-Beck udviklede han, hvorledes hans Udgangspunkt var den Betragtning, at hvis ikke det danske Monarki skulde splittes ved den kgl. Mandslinies Uddøen, maatte enten Kvindeliniens eller Sønderborgernes Ret vige, og at det vel var en Undersøgelse værd, hvad en velforstaaet Statsinteresse i saadant Fald maatte kræve og hvorledes dette vigtige Anliggende skulde indledes og behandles[5]).

I disse Linier ligger kort og klart Memoirens Grundtanke,

---

[1]) Danmarks Riges Historie VI, S. 219—220.
[2]) Schulz: Briefwechsel S. 574.
[3]) Schulz: Briefwechsel S. 539.
[4]) Schulz: Briefwechsel S. 555.
[5]) Schulz: Briefwechsel S. 553.

men ogsaa den udførligere Udvikling giver Bidrag til Forstaaelsen af den senere augustenborgske Politik.

Det er 1660 der er Hertugens Udgangspunkt. Medens begge Hertugdømmer ved den kgl. Mandslinies Uddøen vilde tilfalde de yngre Linier af Huset Slesvig-Holsten, saa vilde Kongeriget ved den efter Revolutionen indførte Arvegangsorden gaa over til Frederik III's kvindelige Descendenter, hvorimod de yngre Sønner af den indfødte Kongestamme, de i direkte Linie saavel fra Christian I og Frederik I som fra Christian III nedstammende sønderborgske Prinser, vare udelukkede fra Tronen. Hvis altsaa Monarkiets Deling skulde undgaas, maatte enten de yngre slesvig-holstenske Liniers Arveret ryddes af Vejen, eller den danske Kvindelinie maatte give Afkald paa den i Aaret 1660 erhvervede Ret.

Han betoner stærkt, hvilken Fare for den danske Stats Fred det vilde medføre, hvis Opretholdelsen af den kvindelige Arvefølge skulde slaas fast som den Statsmaxime, for hvilken alle andre Hensyn maatte vige. Thi Kongehuset vilde derved komme til at staa fjendtligt overfor Augustenborgerne, og disse vilde sikkert, naar Arvefaldets Tid var inde, vove alt for at sikre deres Hus for Undertrykkelse. Og hvor langt fordelagtigere Chancer havde de ikke end deres Modstandere. Om de indskød deres Sag for Folkets Afgørelse, om de sagde: Lad et frit Valg ske imellem os, Sønnerne af den gamle Kongeslægt, der ved Afstamning, Navne og Vaaben vise vor indenlandske Oprindelse, — og den indgiftede Slægt, der grunder sine Krav paa den souveraine Kongelov, men hvis Navne og Vaaben vise hen til deres fremmede Afstamning? Vilde en saadan Appel blive upaaagtet af Hengivenhed for den souveraine Kongelov og den paa samme grundede Forfatning? Og hvis de ikke holdt det for under deres Værdighed at bruge Overtalelseskunster, lovede Ophævelse af Kongeloven og tilbød Garantier mod Misbrug af den kgl. Magt, vilde da Folket være døv for deres Stemme? Hvem der mente, at Staten ikke under saadanne Forhold var udsat for Borgerkrig, kendte kun daarligt den menneskelige Natur. Skulde det imidlertid lykkes at fortrænge det sønderborgske Hus, var der-

med intet vundet for de danske Prinsesser og deres Slægt, thi saa vilde blot Gottorperne træde istedet. Og selv om disse maaske vilde overholde Afkaldet paa Slesvig, vilde de ialtfald tage Holsten, hvilket vilde være en stor Fare for Europa. Ved saaledes at staa som en Mellemlinie mellem den kongelige og den gottorpske blev det sønderborgske Hus ogsaa af Interesse for den evropæiske Politik, og naar de henvendte sig til de evropæiske Magter efter at Arvefaldet var indtraadt, vilde de med Undtagelse af Rusland, næppe finde dem døve eller ligegyldige for deres Bøn om Beskyttelse og Bistand. Han ender med en indtrængende Henvendelse til sine Sønner og Agnater, om ved ethvert med Pligt og Ære foreneligt Middel at hævde deres Rettigheder, og tillige aldrig at glemme deres Fædreland og dets sande Interesse. Iøvrigt kunde de imødese Fremtiden med rolig Forventning. Skulde Arvefaldet nærme sig i deres Tid, da vilde Statens Interesse tale deres Sag for tydeligt til at ikke Egennyttens og Lidenskabernes Skrig skulde bringes til Tavshed.

Som Resultat af hans Undersøgelse fremgik altsaa, at der overhovedet kun fandtes een tænkelig Løsning, nemlig den, at Augustenborgerne paa en eller anden Maade gjordes arveberettigede i Kongeriget. Han staar ganske paa Monarkiets Grund, og Arvefølgen i Hertugdømmerne har da ogsaa navnlig Betydning for ham som Middel til at bevare dette i hans Slægt. Det er den Tap, om hvilken det hele skal dreje sig.

Denne Memoire har utvivlsomt været af afgørende Betydning for Christian Augusts Skæbne. Vi have set, hvorledes han i Skriftet fra 1837 ganske lægger Faderens historiske Afhandling til Grund, og det følgende vil vise, at han ogsaa i andre Henseender, ialtfald i denne første Tid, i det hele og store slaar ind paa den af Faderen anviste Vej. Men med Faderens Memoire som Udgangspunkt for Bedømmelsen af Hertugens Politik forsvinder den sidste Rest af Tvivl om, hvilket Maal det var han sigtede mod. Saaledes som Faderen havde udviklet Tanken om Successionen i Monarkiet, saaledes genfindes den hos Sønnen. Betegnende nok er da ogsaa det første af Bilagene i Hr. Gebauers Bog et Brev, hvori der

hentydes til Augustenborgernes Overtagelse af Monarkiet, og skønt Brevet er skrevet flere Aar inden Opløsningen af Prins Frederiks første Ægteskab, fortælles det tillige, at Tanken vandt mere og mere Stemning for sig i Danmark [1]). Det siger sig selv, at et saadant Brev kun kunde stamme fra en Mand, der var nøje knyttet til den augustenborgske Familiekreds. Ogsaa den bekendte Esmarchske Udtalelse, at Forholdene ikke vilde blive bedre før Hertugen kom paa Tronen [2]), viser hen til hvilke Tanker der i Slutningen af Trediverne gav sig Udtryk blandt Hertugens Nærmeste. Og Hertugen fortæller selv senere, at en dansk Stænderdeputeret dengang havde talt om at foreslaa Stænderne en Henvendelse til Kongen, med Anmodning om Ændring af Arvefølgen til Fordel for Augustenborgerne [3]). Beklageligt nok oplyser han ikke tillige, hvem Manden var; det havde haft sin Interesse til Belysning af Værdien af hans Tilbud, thi i Kongeriget vides saadanne Tanker ikke at have haft Raaderum. Netop ved den Tid var det, at Regeringen foretog de indledende Skridt, for ad diplomatisk Vej at sikre Monarkiets Bestaaen, hvilket medførte Hertugens Modtræk, hans Henvendelse til den russiske Kejser [4]), som Chef for den gottorpske Linie. Men ligesom han i 1837 havde bevaret sin Anonymitet, saaledes beder han ogsaa Czaren om Tavshed, for at ikke det venskabelige Forhold, hvori han hidtil havde staaet til den danske Kongefamilie, skulde forstyrres. Viser han saaledes i denne Henseende en vis Tilbageholdenhed, gør han sig samtidig saa meget des mere bemærket ved sin Deltagelse i Stænderforhandlingerne, dels ved sin ubestridelige Dygtighed, men navnlig dog ved det lidet nationale Sindelag, som han ikke mindst gav til Kende ved Debatten om Sprogsagen i 1838, og som allerede nu lagde Grunden til en stærk Misstemning mod ham i Kongeriget. Uoverlagt var hans Optræden dog heller ikke her. Siden Lehmanns Tale i Trykkefrihedsselskabet i November 1836, saa han den voxende danske

[1]) Gebauer B. 352—353.
[2]) Danmarks Riges Historie VI, S. 223.
[3]) Gebauer S. 120.
[4]) Gebauer S. 353—355.

Bevægelse i Slesvig som Produktet af en kongerigsk Propaganda, hvis endelige Maal var Hertugdømmets Inkorporation. Det var jo hans egne formentlige Rettigheder, Grundlaget for Slægtens Forhaabninger i større eller mindre Omfang, der derved bleve truede[1]). Derfor maatte det være hans Opgave, at styrke Forbindelsen mellem Hertugdømmerne indbyrdes saa meget som muligt, og at bekæmpe saavel Nyholsteinismen som enhver Bestræbelse, der i Slesvig kunde fremme Følelsen af Samhørighed med Kongeriget.

A. D. Jørgensen omtaler[2]), at da den senere Christian VIII besøgte Augustenborg paa Hjemvejen fra sin Udenlandsrejse i Slutningen af 1838, havde Hertugen og hans Broder søgt at vinde ham for deres Planer, saavel i politisk som i dynastisk Henseende, og foruden paa en Ændring eller Ophævelse af Kongeloven peger A. D. Jørgensen i denne Forbindelse ogsaa hen paa den Scheelske Fortolkning af dens Arvegangsregler. Af flere Grunde maa det betvivles, at Hertugen selv for Alvor har regnet med denne sidste Mulighed, saaledes som Prinsen af Nør[3]), der betegnede den som en lovlig Udvej, og af ikke ringe Interesse havde det derfor været, om Dr. Gebauer havde kunnet bekræfte eller afkræfte denne Paastand, hvorfor det meget maa beklages, at han ganske gaar uden om hele dette Spørgsmaal.

Saa meget maa ialtfald betragtes som sikkert, at det var med ikke ringe Forventning, at Hertugen med sin hele Familie i Sommeren 1840 tog over til Sølvbryllups- og Salvingsfestlighederne, og at Opnaaelsen af den længe attraaede Statholderpost ikke har staaet som det eneste Maal for hans Ærgærrighed. Men Besøget i Kjøbenhavn beredte ham kun Skuffelse. Af Statholderembedet blev der intet, og Hertugen følte det som en stor Krænkelse, da han og hans Familie ved Kroningsceremonien stilledes i Rang under den hessiske Landgreve, en

[1]) Jfr. Gebauer S. 91.

[2]) Danmarks Riges Historie, S. 245.

[3]) Friedrich v. Schleswig-Holstein-Noer: Aufzeichnungen. Zürich 1861. S. 25.

„Neuerung" som Dr. Gebauer[1]) kun ved at forklare som Udslag af Kongens blinde Forkærlighed til sin med Landgreven gifte Søster Charlotte, men som ikke desto mindre var en naturlig Følge af den ved Kongeskiftet indtraadte Forandring i Prinsessernes Adkomst til Tronen. Det er næppe uberettiget at antage, at det ikke var et blot Etikettespørgsmaal, der bragte Hertugen saa vidt i Harme, at kun Dronningens Bønner hindrede ham og Broderen i at rejse bort saalænge Festen varede. Men endnu en Skuffelse skulde Hertugen lide, idet Kongen ikke indlod sig i Samtale med ham om Successionen, saa lidt som om noget andet Statsanliggende. Og samtidig viste det sig klart, at Kongen selv agtede at tage Udviklingen i sin Haand og at lede den i en anden Retning end den Hertugen ønskede. Det var ogsaa i de Dage, at de kjøbenhavnske Blade bragte de første Meddelelser om den mecklenborgske Prinsesse, der Aaret efter skulde blive Kronprinsens Hustru.

Hertugen synes nu foreløbig at have trængt Tanken om Arvefølgen i Kongeriget tilbage. Ganske vist prøvede hans gode Ven Scheel[2]) allerede i det følgende Aar at faa ham til at tage Sagen op med Kraft, men Hertugen fulgte ikke Raadet. Det maatte jo ogsaa først vise sig, om ikke Kronprinsens Ægteskab gjorde enhver videre Aktion overflødig. Saa meget desto ivrigere tog Hertugen imidlertid nu Del i Kampen mod Danskheden og Nyholsteinismen. Allerede i Efteraaret 1840 fik han det store Flertal af den slesvigske Stænderforsamling paa sin Side i Sprogsagen, og banede herved Vejen for fuldstændig Sammenslutning af sine egne med Slesvig-Holstenernes Krav, samtidig med at han i det nu aabnede Pressefelttog paa det voldsomste gik frem mod de to nationale Yderpartier. Alt dette maatte yderligere øge Kløften mellem ham og Kongen, og hvor stor Uoverensstemmelsen allerede var, viste sig da Kongen i Sommeren 1842 udnævnte Prinsen af Nør til Stat-

[1]) Gebauer S. 101.
[2]) Gebauer S. 159.

holder, hvilken Efterretning Hertugen, som Gebauer siger, ikke modtog med udelt Glæde[1]).

Det kom i den Anledning mellem de to Brødre til en Brevveksling, hvis Indhold Dr. Gebauer refererer ret udførligt[2]). Endnu bedre havde det dog været, om han havde aftrykt disse Breve som Helhed i Bilaget, og det maa haabes, at Hr. Gebauer en anden Gang maa faa Lejlighed dertil, thi de ere af ikke ringe Interesse til Belysning af Hertugens og hans Broders Personlighed. Hvad der redegøres for i disse Breve er nemlig intet mindre end Brødrenes Stilling til selve det brændende Spørgsmaal, Tronfølgen i hele Monarkiet. Hertugen havde skrevet et halvt bebrejdende, og halvt godkendende Brev til Broderen, og paa dette svarede denne i et Brev af 27de Marts (hvoraf et Brudstykke er optaget blandt Bilagene), i hvilket han til Gengæld bebrejder Hertugen, at han ved sin Optræden, fordi han var „saa skrekkelig paastaaelig", som Kongen sagde, hindrede enhver Forstaaelse med denne. Nu burde han tage til Kjøbenhavn for længere Tid, vinde Konge og Folk for sig, og saaledes bane Vejen for den augustenborgske Succession[3]). I et meget langt Brev af 11. April fulgte Hertugens Svar, og han udviklede heri, hvorfor han ikke mente det raadeligt at forandre sin Holdning overfor det danske Folk.

[1]) Gebauer S. 118.

[2]) Gebauer S. 119—121.

[3]) „. . . . Es ist aber von unendlicher Wichtigkeit, dasz Du jetzt handelst; alles wünscht die Successionsfrage beendigt und alles neigt sich zu unserm Hause hin. Der König selbst hat mir ja gesagt: „den Sag maa bringes i Orden, entten maa det hele gaae til Hertugen eller omvendt u. s. v." Du siehst daraus, wie weit die Sache gediehen ist. Damit meine ich gar nicht, dasz Du die Successionsfrage anregen sollst, im Gegentheil weise sie ab, aber gewinne die Dänen für Dich, mache Dich in Copenhagen geltend, übe einen unbedingten Einflusz im Staatsrath aus und Segen und Eintracht wird sich in unserm lieben Vaterland wieder einfinden . . . . . benutzst Du diesen Augenblich nicht, so werde ich allzeit behaupten, dasz Du durch Deine Unentschlossenheit das Wohl Deiner Familie, das Wohl des Landes verspielt hast . . . ." (Af Bilag V, Brevet af 29. Marts 1842, Gebauer S. 357—358.)

Intet Øjeblik kunde tvertimod være ugunstigere til at nærme sig Danskerne. Han havde i Danmark at regne med to Partier, af hvilke det ene var for, det andet imod den augustenborgske Arvefølge i Kongeriget. Derpaa omtaler han (jvf. S. 407), at den Tanke havde været fremme i Frederik VI's Tid, at Stænderne skulde bede Kongen ændre Tronfølgen til Fordel for Augustenborgerne. Tronskiftet og Kronprinsens andet Ægteskab havde foreløbig hindret dette, men efter de seneste Efterretninger var han nu overbevist om, at man vilde genoptage Sagen, i Tilfælde af at heller ikke Kronprinsens andet Ægteskab aabnede Udsigt til Dynastiets Fortsættelse. Overfor disse Venner af den augustenborgske Arvefølge stod de yderliggaaende danske Liberale, der vilde vinde Slesvig for Danmark og iøvrigt tilstræbte Forbindelse med de andre nordiske Riger. At vinde dette demokratiske Parti, mente Hertugen slet ikke kunde nytte, selv et Forsøg derpaa vilde kun skade. Her galdt det at vente og at undgaa alt, der kunde udlægges som Ønske eller Forhaabning. I Danmark kunde altsaa intet vindes i Øjeblikket, og hvis Hertugen nu tog til Kjøbenhavn, vilde enhver spørge sig selv, hvad han vilde der. Men i Hertugdømmerne kunde der tabes meget derved. Slesvig-Holstenerne maatte jo med Foragt se hen til den Mand, der alene tog Hensyn til sine dynastiske Interesser, og derfor fornægtede sit slesvigholstenske Sindelag og smigrede Danskerne. En stor Del af Folket i Hertugdømmerne ønskede jo netop Adskillelse fra Danmark, og begunstigede kun den augustenborgske Arveret som Middel hertil. Alle disse Folk vilde han faa til Fjender. Lod han derimod Tingen rolig udvikles af sig selv, stod hans Sag ganske anderledes. Saa maatte Kongen tilsidst søge ham, da hans egne Planer vare uigennemførlige, thi de augustenborgske Krav paa Hertugdømmerne kunde Kongen ikke komme uden om, og paa en Afstaaelse af disse Krav mod Erstatning kunde han endnu mindre gøre Regning. Hvor meget end Kongen foreløbig var mod Tanken, var der kun een Maade paa hvilken Monarkiet kunde bevares, og det var ved Antagelse af den augustenborgske Arvefølge ogsaa i Danmark.

Alligevel tog Hertugen afsted, dog ikke for at følge Broderens Raad og søge Tilnærmelse til det danske Folk, men for i en Samtale med Kongen at komme til Klarhed over, hvorledes hans Udsigter stillede sig. Denne Samtale har allerede „Droysen og Samwer“ [1]) gengivet efter Hertugens egen skrevne Beretning, men nægtes kan det ikke, at den vinder i Interesse, nu man ved, hvad der er gaaet forud. Samtalen drejede sig udelukkende om Successionsspørgsmaalet. Kongen hævdede at Augustenborgerne muligvis kunde have Krav paa Dele af Holsten, og foreslog Hertugen at afstaa herfra mod Erstatning. Hertugen paa sin Side afviste dette, i fuld Overenstemmelse med sit ovenfor udviklede Program. Men hvorledes stemmer nu dette med den Maade hvorpaa Hertugen senere lod „Droysen og Samwer“ skildre hans Optræden. Det fortælles der, hvorledes han udviklede for Kongen, at hvad der dikterede hans Handlemaade var Pligt, ikke blot mod hans Hus men ogsaa mod Hertugdømmerne, idet hans Rettigheder skulde beskytte dem mod Inkorporation i Danmark. Derpaa fremhævede han, hvorledes han aldrig kunde opgive sin Arveret af Pietet mod sin Fader, der i sit Testamente havde udtalt det Haab og den Forventning, at han og hans Broder aldrig vilde give Afkald paa deres Rettigheder. Og sluttelig anførte han, at han personlig gærne vilde modtage Kongens Tilbud, da han aldrig havde ønsket at ombytte sin Stilling med en anden, men at han maatte gøre hvad der var hans Pligt. Naar Danmarks Vel krævede, at en af Parterne opgav deres Arveret, var det Kongens Sag at ordne dette med det danske Folk og den kvindelige Linie. Ham var den Ting uvedkommende, og aldrig vilde han for sin Del udstrække Haanden efter en Krone, der ikke tilkom ham.

I den sidste Ytring har man ganske den samme Udtalelse som i det tidligere omtalte Brev til Hjort [2]), det Brev der publiceredes under Titlen: „En retfærdig Fyrste, der afslaar en Kongekrone“, og hvis Ærlighed blev draget i Tvivl

---

[1]) „Droysen og Samwer“ S. 164—168.

[2]) Jvf. S. 401—402.

af A. D. Jørgensen[1]), medens Gebauer[2]) udtaler, at tydeligere kunde det ikke været sagt at Hertugen lige saa lidt brød sig om at udvide sin Ret, som han vilde lade sig fratage, hvad hans var.

Det forekommer mig imidlertid, at som Sagen nu foreligger belyst, maa det siges med Bestemthed, at det er A. D. Jørgensen, der har dømt rigtigt. Til Hertugens Fremhævelse af hvorledes han kæmpede baade for sit Hus' og for Hertugdømmernes Ret, haves Supplementet i Brevet til Broderen, der hvor han skriver om de mange Slesvig-Holstenere, som han maatte sørge for ikke at støde fra sig. Og hvad hans personlige Ulyst og hans „ædelmodige" Ytring til Slut angaar, finder ogsaa dette tilstrækkelig Belysning ved den af ham selv paapegede Taktik. Særlig Opmærksomhed fortjener dog Henvisningen til Faderens Memoire, thi ogsaa her er nu Sløret hævet, og det ligger klart for Dagen, hvad det var han vilde, Sønnerne skulde naa, og hvorledes de skulde naa det. Det er jo nemlig Sagen, at man maa se denne Forhandling i Forbindelse med, hvad der gaar forud og hvad der følger efter, og det er det Hr. Gebauer ikke har gjort; han har end ikke omtalt Indholdet af Faderens Memoire, skønt Sønnerne ved flere Lejligheder henvise dertil.

Den anførte Samtale havde uddybet Kløften mellem de to Svogre, og 1842 blev ogsaa i anden Henseende et Mærkeaar. Det store Sammenstød mellem dansk og tysk i Slesvig Stændersal øgede Lidenskaberne paa begge Sider. Hertugen var navnlig virksom gennem Pressen, baade hjemme og ude, og tillige udsendte han nu, i Gensvar paa et Angreb i „Berlingske Tidende", et nyt Skrift til Forsvar for sine Rettigheder. Han naaede heri til at anerkende den sidste slesvig-holstenske Fortolkning af Arvehyldingen 1721, nemlig at der ved Edens *lex regia* kun sigtedes til den i Kongedelen forud gældende Arvestatut fra 1650[3]), altsaa *lex regia Slesvico-Holsatica.*

[1]) Dansk biografisk Lexikon III, S. 548.
[2]) Gebauer. S. 161.
[3]) Widerlegung. Hamburg 1843. S. 14.

Snart skulde Hertugen dog søge sig et endnu større Virkefelt, thi da Efterretningen sivede ud om et kommende Ægteskab mellem Tronarvingen Prins Frederik af Hessen og Czar Nicolajs Datter, forstod han, at det Tidspunkt var kommet, hvor han efter Faderens Raad [1]) skulde paakalde fremmed Hjælp. I Juli 1843 tiltraadte han sin første Agitationsrejse Tyskland rundt, for ved de forskellige Hoffer at sikre sig Forbindelser, der senere kunde udnyttes. Særlig ved det prøjsiske Hof var han heldig i denne Henseende, og det lykkedes ham ligeledes at vinde Kong Leopold, ved Hjælp af hvem han yderligere søgte at virke for sine Ideer ved det engelske og franske Hof.

Dr. Gebauer beretter udførligt hvor Hertugen rejser hen, baade paa den første og de senere Rejser, men hvad der forhandles om, kan han ikke gøre rede for. Der kan imidlertid næppe være nogen Tvivl om, at selv om Talen ved de tyske Smaahoffer og til Nød i Berlin har kunnet dreje sig om hans paastaaede Rettigheder til de to „tyske" Hertugdømmer, saa har ved Stormagtshofferne denne Tale kun kunnet lyde i Forbindelse med Tanken om Monarkiets Enhed. Allerede Wegener gav et Par Antydninger af Augustenborgernes Arbejde under disse Forhold. Frederik af Nør der af al Magt pustede til Ilden under Hertugens Rejse i 1843 [2]), da Planen om det hessiske Ægteskab truede med at blive en alvorlig Fare for Augustenborgerne, ogsaa i Henseende til deres Krav paa Hertugdømmerne, synes i det følgende Aar at have set noget lysere paa Situationen, særlig efter den russiske Prinsesses Død. Og da det Ussingske Forslag atter havde bragt Tanken om Statsenhedens Bevarelse paa Dagsordenen tilskrev han Broderen om at søge Kong Leopolds Hjælp til Gennemførelsen af den Plan, at England, Frankrig, Preussen og Østrig skulde garantere Augustenborgernes Rettigheder, thi naar de Danske saa at intet andet hjalp, vilde de dog hellere tage Hertugen

[1]) Jvr. Gebauer S. 136.

[2]) Wegener: Om Hertugen af Augustenborgs Forhold. S. 156.

end Hesserne. I Forbindelse hermed opfordrede han atter Hertugen til at vise Forsigtighed i sin Optræden [1]).

Hvorvidt Hertugen handlede i fuld Overensstemmelse med Broderen kan ikke siges, men inden Aarets Udgang sendtes Samwer i største Hemmelighed netop til Brüssel, for at bede Kong Leopold gøre sin Indflydelse gældende overfor Vestmagterne [2]). Og samtidig fik Hertugen Samwer til i sin store Bog om Arvespørgsmaalet at pege hen paa den augustenborgske Udvej til Monarkiets Bevarelse [3]). Ogsaa andre Vidnesbyrd gaa i samme Retning. Saaledes var da Hertugens Stilling til Tanken paa det Tidspunkt, hvor Hjort rettede sin indtrængende Henvendelse til ham, om at optræde som dansk Prins og derved vinde Tronfølgen i Danmark [4]), og fik det ofte omtalte Svar af 2den April 1845, der af Tyskerne opfattes som en klar Afvisning, og ganske vist ogsaa er det formelt, i Overensstemmelse med den af Hertugen tidligere knæsatte Taktik, men som i Virkeligheden, støttet paa alle de Argumenter som nu kendes fra Faderens Memoire og Brevvexlingen i 1842, kun fremhævede alt hvad der kunde tale for den af Hjort ønskede Ordning, og deriblandt ogsaa henviste til Stormagterne som Støtte for Tanken [5]).

Ud fra de samme Betragtninger var det endnu mere indlysende, at Hertugen maatte afvise de Tilnærmelsesforsøg, der i Sommeren 1845 og i Begyndelsen af 1846 gjordes af henholdsvis Tscherning og Skau, thi Hertugen var i Virkeligheden forlængst passeret det Punkt hvor han, selv om han vilde, kunde have foretaget en saadan Svingning uden at blive uhjælpelig kompromitteret. Og Hertugen havde da heller ikke noget Øjeblik tænkt at opgive sin engang valgte Taktik.

Efter det aabne Brevs Udstedelse fortsatte han sin diplomatiske Virksomhed i samme Spor som tidligere, med det

[1]) Wegener: S. 175—76.
[2]) Gebauer 154.
[3]) Wegener: S. 171—172; jvf. K. Samwer: Die Staatserbfolge. Hamburg 1844. S. XIX—XX.
[4]) Droysen og Samwer: S. 382—86.
[5]) Hjort: Udvalg af Breve. Ny Samling. S. 496—497.

Resultat at baade Prøjsen og Østrig afgjort udtalte sig for en Løsning i augustenborgsk Retning, og endnu saa sent som i Nytaarsbrevet af 5. Jan. 1848 formaner Frederik af Nør Christian VIII til at opgive sine dynastiske Planer og istedet indsætte Agnaterne i deres gamle Ret til den danske Krone[1]). Hertugens Udtalelser i Breve til Hjort[2]) var vel ved denne Tid mere reserverede, men stadig holder han dog Døren paa Klem; han har kun forsvaret sine Rettigheder, og han vil intet hellere end Fred, men det er ikke ham det tilkommer at række Haanden til Forsoning, men det danske Folk og den danske Regering som de første Angribere, og stadig udtaler han den Mening, at man nok vil komme til den Erkendelse, at Christian den Ottendes System kun havde bragt Uro og Forvirring, og at den simpleste Maade at løse Knuden paa havde været den augustenborgske Succession.

Var da en saadan Udvej til Fred overhovedet tænkelig mere? Man vil fra dansk Side vanskelig kunne forestille sig dette, og Hertugen selv har paa dette Tidspunkt næppe gjort sig større Forventninger i den Retning. At der alligevel var dem, der til det sidste havde den Mening, viser et Brev af 2. April 1848 fra Bernhard Bülow, der udtaler, at han stadig havde haabet paa Fred, og endnu mente, at hvis Christian VIII havde levet længere, vilde en Overenskomst have været mulig paa Grundlag af Personalunion og agnatisk Arvefølge[3]).

---

[1]) Aufzeichnungen S. 435.

[2]) Hjort: Udvalg af Breve. Ny Samling. S. 522—523.

[3]) „Droysen og Samwer". S. 268. Det er Schleiden (Erinnerungen eines Schleswig-Holsteiners. Neue Folge. Wiesbaden 1890. S. 150) der nævner Bülow som Brevets Forfatter, mens „Droysen og Samwer" kun har betegnet denne som „en højtbegavet Statsmand". Denne Udtryksmaade, i Forbindelse med at det fremgik af Indholdet, at Forf. havde deltaget i Forhandlingerne om det aabne Brev, maatte føre til den Tanke, at den paagældende var selve Christian VIII's Udenrigsminister Heinrich Rewentlou-Criminil, og da det saa yderligere fremgik af Brevet, at dets Forf. ganske misbilligede Indholdet af det aabne Brev, blev det hele af ikke ringe Virkning. Selv Professor Waitz var saa uheldig at gaa i denne Fælde, tilmed i et Skrift hvor

Efter Christian VIII' Død fulgte Begivenhederne Slag i Slag, og Hertugen der allerede bag Forfatningsreskriptet havde øjnet et nyt Angreb paa sine formentlige Rettigheder, maatte snart i den voxende nationale Bevægelse se en ny Fare. Saa galdt det at værne, hvad værnes kunde. Rejsen til Berlin, som han tiltraadte strax efter at have modtaget Efterretning om Rendsborgmødet, havde efter hans egen Forklaring til Formaal, at faa Prøjsen til at afgive en Erklæring om at ville beskytte hans og Hertugdømmernes Rettigheder, idet han hermed forbandt den Tanke, dels at hindre Angreb fra dansk Side, dels at stemme Gemytterne til Ro i Hertugdømmerne. Det blev alligevel Vendepunktet. Fra nu af havde Hertugen brudt alle Broer af bag sig, thi idet Prøjserkongens Brev, med dets Anerkendelse af de tre Fundamentalsætninger, til hvis Opretholdelse det ikke blot gav Tilsagn om Prøjsens Støtte, men ogsaa varslede om Hjælp fra hele Tyskland, — idet dette Brev var stilet til Hertugen og fremkaldt af ham, maatte nødvendigvis saavel det danske Folk som den danske Regering udpege ham som den der stod bagved den hele Bevægelse, der samtidig brød frem i Hertugdømmerne. At ogsaa andre Kræfter havde været medvirkende, og at det i Øjeblikket var dem der havde Ledelsen i Hænde, formindskede ikke Berettigelsen heraf. Selv havde han da ogsaa tænkt sig, at den provisoriske Regering atter skulde give Plads for ham som Regent i den ufrie Hertugs Navn, men fra ingen Side sympatiserede man med Tanken [1]).

Ogsaa i Hertugdømmerne gik Augustenborgerne kun Skuffelse i Møde. Frederik af Nør der hurtigt lagde sig ud med alle, kunde da ogsaa allerede i Juli 1848 betro Hegewisch, at han ofte forbandede den Time, hvor han havde betraadt Rendsborg, og nu kun tænkte paa at fuldende sit Opgør med Slesvig-Holstenerne, for derefter at ryste Støvet af sine Fødder

---

han haanede Wegener og hævede „Droysen og Samwer" til Skyerne. (G. Waitz: Einige Worte über Dr. C. F. Wegener. Göttingen 1850. S. 32—33.) Det er saadanne Træk, der er saa betegnende for „Droysen og Samwer".

[1]) Gebauer S. 227.

og forlade Evropa[1]). Og næppe var det første Krigsaar omme, før Prinsen trak sig helt tilbage, for ikke mere at deltage i Kampen. Hvad Hertugen angaar, saa blev han og gjorde Krigen med, dog uden at have Kommando, og selvklog som han var, følte han sig ofte tilsidesat.

De diplomatiske Forhandlinger bragte ham heller ikke den ønskede Oprejsning. Der fremkom vel strax i Maj 1848 i „Times" en Plan om, at Hertugens ældste Søn skulde adopteres af Frederik VII, og saaledes arve Monarkiet, men Hertugen indsaa selv Planens Umulighed paa Grund af Forbitrelsen mod ham og hans Slægt i Danmark. Derimod fremkom han selv med en anden Plan, der efter Gebauers Sigende indtil 1864 hørte til hans Yndlingsideer. Den gik ud paa Danmarks Deling, saaledes at Øerne tilfaldt Sverige og Jylland Tyskland. Naturligvis, tilføjer Dr. Gebauer, var Christian August med denne Tanke ledet af Haabet om, at Huset Augustenborg paa denne Maade kunde bringe hele den cimbriske Halvø under sit Septer, da Jylland dog ikke kunde bestaa som en selvstændig Stat[2]).

Et bedre Bidrag til Belysning af, hvor gennemtrængt Hertugen var af dynastiske Ideer, kan dog ikke tænkes. —

Ved Afslutningen af det store Opgør om Arvefølgesagen mellem Hertugen og Kongen i 1842, udtalte denne ifølge hans egne Dagbogsoptegnelser om og til Hertugen, „at det var beklageligt, naar man ansaa sine egne Rettigheder højere end Statens Vel", og tillige om Hertugens Optræden i Sprogsagen, at den i det mindste var uklog, naar man vilde være Konge af Danmark[3]). Begge Bemærkninger er saare træffende. Som den foranstaaende Udvikling har vist, saa synes der ingen Tvivl at kunne være om, at hvad det galdt om for ham, var ene og alene hans Slægts Interesse. Overfor Danmark ses det klart. Ingen vil hellere end han have Monarkiet bevaret, men kun under hans egen Slægt. Kognaterne skal opgive

[1]) Gebauer S. 369.
[2]) Gebauer S. 241—242.
[3]) A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger III. København 1898. S. 339.

deres Rettigheder, hans egne ere ukrænkelige. En saadan Politik maa selvfølgelig kaldes konsekvent, men om den tillige kan kaldes klog er et andet. Det vilde afhænge af Maaden hvorpaa den førtes.

Faderens Planer laa til Grund for hele Hertugens Færd, men det var ikke Faderens kloge Holdning han udviste. Faderen betonede sin Ret til Hertugdømmerne fuldt saa stærkt som Sønnen, men han hævdede tillige, at han var indfødt Fyrste, af dansk Slægt, og han viste i Gærning, at det var mere end Ord, naar han talte med Kærlighed om hele det danske Monarki som sit Fædreland. Den Plan han lagde var klogt beregnet, og med en Mand som ham havde den, trods det usikre Retsgrundlag hvorpaa den hvilede, dog haft Muligheder for at gaa igennem. Men Sønnen forspildte alt. Han viste ikke den kloge Tilbageholdenhed som maatte kræves, men kastede sig ind i Kampen og valgte sit Parti. Jeg siger ikke hermed, at han valgte Forbindelsen med Slesvig-Holstenerne af blot taktiske Grunde; han har utvivlsomt troet paa alle deres paastaaede Rettigheder, lige saa fuldt som han troede paa sine egne, men afgørende for ham har det dog været, at disse Rettigheders Art førte det med sig, at de kunde gaa op i en højere Enhed. Hertil kom yderligere hans udæskende Holdning i Sprogsagen, hvor han ved sin Agitation banede Vejen for det store Brud i November 1842. I Modsætning til Faderen optraadte han efterhaanden mere og mere som tysk Fyrste, og han viste ved forskellige Lejligheder sin Mangel paa Respekt for den danske Nation. Og af Samfundsfølelse, som hos Faderen, findes hos ham absolut intet. Gennem alt dette kom han Dag for Dag det danske Folk fjærnere; han følte ikke med det, han forstod det ikke. Han vilde ikke se, at det fra dansk Side ikke blot galdt et dynastisk Spørgsmaal, men at man ogsaa her havde et Retsgrundlag at støtte sig til.

Mens Hertugens Forhold til Broderen ialtfald i politisk Henseende er ret godt belyst, faar man ikke noget rigtigt Indtryk af Forholdet til andre af hans Nærpaarørende. Dr.

Aage Friis har allerede i en Anmeldelse i Tilskueren[1]) berørt dette for Moderens og Søsterens Vedkommende. Forfatteren omtaler forskellige Gange Caroline Amalies Breve, men intet af hvad der bringes giver Vidnesbyrd om mere end et godt søsterligt Forhold og Deltagelse i hans Skæbne, i intet af dem findes tydeligt udtalt, at hun deler hans Syn paa de politiske Forhold. Og i endnu højere Grad er det samme Tilfældet med Svogeren Grev Danneskjold, og navnlig med Professor P. Hjort. Sidstnævnte omtales vel adskillige Gange, men Forf. redegør ikke for, i hvilken Grad denne Hertugens „danske Ven" var Modstander af hans Ideer, og hvorledes han fra første Færd var en af Schleswigholsteinismens mest slagfærdige Modstandere[2]). Endelig savnes enhver nærmere Oplysning om Hertugens Brud med Mænd som Scheel og Carl Moltke, der oprindelig stod ham nær.

Som en vægtig Anke maa det dernæst fremføres, at Forfatterens Benyttelse af den danske Literatur om Emnet er altfor ufuldstændig og i høj Grad bærer Tilfældighedens Præg. Der savnes Værker, som absolut burde være benyttede, og der findes til Gengæld andre, hvis Værd kun er ringe. Men navnlig synes dog Forfatterens Kendskab til Tidens danske Piece- og Journalliteratur at være endog meget begrænset, hvorved han som oftest kommer til at staa ganske fremmed overfor dansk Tankegang.

Forfatteren har imidlertid heller ikke altid være lige heldig i Benyttelsen af den trykte Literatur. Som en Skrivefejl kan man maaske betragte det, naar Forfatteren[3]) fortæller at Frederik Christians og Louise Augustas Ægteskab fuldbyrdes,

[1]) Tilskueren 1910. S 378.

[2]) Forf. omtaler dog (S. 76) at Hjort i 1831 havde paatænkt sammen med Professor Chr. Paulsen at udgive et Skrift mod Lornsens Paastande. Forf. har imidlertid her forvexlet Paulsen med Estrup (jvf. Hjort: Udvalg af Breve: Ny Samling S. 509). — Dernæst nævner Gebauer ogsaa Hjort som Forf. til Skriftet: Der Thronwechsel. 1848. Dette er imidlertid skrevet ud fra bureaukratisk slesvigholstensk Tankegang og er ikke af Hjort, men snarere af Francke (Schleiden II. S. 248).

[3]) Gebauer S. 13.

skønt Arveprinsen allerede da havde en Søn, den senere Christian VIII, thi Brylluppet stod jo i Maj 1786, medens Christian VIII først fødtes i September samme Aar. En Del værre er det derimod, naar Forfatteren med A. D. Jørgensen som Kilde taler om de diplomatiske Forhandlinger om Arvefølgen i Slutningen af Frederik VI's Regeringstid, og nævner at Prins Christian var blandt de faa indviede, naar A. D. Jørgensen netop, paa det Sted der er henvist til, udtrykkelig fremhæver at Prins Christian ikke var indviet i Planen. Og absolut graverende er det, naar Forfatteren i en Bog, hvor Arveforholdet spiller en saa stor Rolle som i denne, viser sig at være ganske i Vildrede med den hessiske Families Slægtskab med Kongehuset. Dr. Gebauer kender nemlig kun een „Landgreve" Frederik af Hessen, der først præsenteres som Statholder og Carl af Hessens Søn, for derefter at optræde som Frederik VI's Nevø og dennegang at blive gift med Czar Nikolajs Datter, og som endelig langt senere omtales som Broder til Prins Christian af Glücksborgs Gemalinde[2]). Det er da ret forstaaeligt, at Forfatteren kan finde den hessiske Arvefølge saa ganske urimelig.

Paa andre Steder viser Forfatterens ringe Hensyntagen til den danske Literatur sig i stædig Fastholden af gamle slesvig-holstenske Paastande, saaledes naar han fortæller[3]), at Ploug endte sin Skamlingstale 1844 med et Leve for den svenske Konge som Danmarks tilkommende Hersker, eller naar han omtaler Statholderudnævnelsen 1842[4]), uden at nævne at Prinsen af Nør, i Henhold til A. D. Jørgensens Uddrag af Christian VIII's Dagbog, selv havde ansøgt om Posten, inden han kaldtes til Kjøbenhavn, en Oplysning, der dog er af en vis Interesse til Belysning dels af Forholdet mellem de to Brødre, dels af Frederik af Nør's Uvederhæftighed.

Og endelig har det, at Forfatteren saa godt som kun ser Sagen fra den ene Side, bevirket at han ikke altid udviser

[1]) Gebauer S. 84; Danmarks Riges Historie VI. S. 246.
[2]) Gebauer S. 99, 133, 244 Fn. 1.
[3]) Gebauer S. 147.
[4]) Gebauer S.116; A.D.Jørgensen: Historiske Afhandlinger III. S. 336.

den Rolighed i Bedømmelsen af de nationale Brydninger, som han maaske ellers havde været istand til. Men han kender slet intet til Forholdene i Nordslesvig. Derfor kan han ogsaa med kendelig Indignation omtale[1]), at et nyholstensk Skrift endog gik saa vidt at fremsætte den „uhyrlige Paastand", at Slesvigerne intet vilde have mod dansk Kommando og dansk Forordningssprog, som om Slesvigerne stod som en Enhed i sproglige eller nationale Spørgsmaal. Bortset fra Laurids Skaus Bog om Peter Hjort Lorenzen, der jo var Hertugens specielle Modstander, har Forf. ikke benyttet en eneste af de ældre eller nyere Bøger eller Afhandlinger der skildrer den danske Bevægelse. Han taler om „Dannevirke", men synes aldrig at have haft Bladet i sin Haand, ialtfald citerer han „Dannevirkes" Program efter en af H. N. Clausens Smaapiecer fra Tredserne[2]). Særlig forbitret er Forfatteren dog over Sprogreskriptet af 1840, denne „Prisgivelse af Slesvig" som han hævder at Kongen har iværksat for at vinde den liberale Presse i Kongeriget. Ganske vist havde Stænderne anmodet derom, men Tyskerne havde ogsaa altid været altfor „højmodig eftergivende" overfor dette danske Sprog i Nordslesvig, som Friserne lignede ved Hundeglam. Og da de først havde indset, at det kun var et Skjalkeskjul for den danske Propaganda, saa „var disse slesvigske Mænd altfor ærlige til at skjule deres Fejl", og bad Kongen om atter at suspendere Reskriptet. Ganske i Stil hermed er det da ogsaa, naar der paa den ene Side tales om Propaganda, medens Betegnelsen for en tilsvarende Virksomhed paa den anden Side lyder, at Sansen for Retten bredte sig[3]).

Men tydeligst træder dog Forfatterens Tagen Parti frem i hans skarpe Fordømmen af Wegener og hans overstrømmende Ros over „Droysen og Samver".

I Forbindelse hermed rejser sig det Spørgsmaal, hvorfor har Forfatteren ikke snarere, istedenfor at holde sig til nogle Udtalelser i Almindelighed, benyttet Lejligheden til at give en

[1]) Gebauer S. 94 Fn.
[2]) Gebauer S. 90.
[3]) Gebauer S. 103, 90, 108, 149.

virkelig Kritik af de to Bøger. Det er jo nemlig for en stor Del det samme Materiale, som de to Bøger er bygget over, som han har haft for sig. Wegeners historiske Skildring ser jeg i denne Henseende bort fra, det er det Brevstof han har fremlagt, og den Maade hvorpaa han har gjort det, der har sin Interesse. I disse Brevuddrag har man fra dansk Side, baade i Samtiden og senere, fundet meget i Hertugens Optræden, som ikke kunde anses for korrekt, medens man fra tysk Side har beskyldt Wegener for ved vilkaarlige Udeladelser at have forvansket Meningen. Muligvis kunde Pladshensyn ikke tillade Forfatteren at gaa for meget ind paa denne Sag, men jeg synes der havde været en Lejlighed til at aftrykke et eller flere af de Breve, der fra dansk Side er betragtet som kompromitterende, eller fra tysk Side som forvanskede, og dertil en eller flere Prøver paa den Kategori af Breve, som Wegener kun henviste til, men „ikke vilde publicere, hvis det kunde undgaas".

Kun i enkelte Tilfælde kommer Dr. Gebauer ind paa det samme Brevmateriale som Wegener, saa man har Lejlighed til at se, hvad den ene, og hvad den anden har faaet ud af det.

Der er i denne Henseende to Tilfælde, som det er værd at fremdrage. Det ene er Grev Danneskjolds Brev af 4. Januar 1840[1]). Under Henvisning hertil fortæller Gebauer, hvilke Klager der fremsattes i Kjøbenhavn over Hertugens lidet danske Sindelag, men man maa tye til Wegener for at faa Fortsættelsen med, hvor Greven skriver, at disse Klager vare fremsatte med Grund, og tilføjer om en enkelt af Klagerne, at skønt han gærne vilde have gendrevet den, kunde han det ikke, da han selv gentagne Gange havde hørt Hertugen ytre sig saaledes. — Det andet er et Brev af 4. September 1846 fra Hertugen af Glücksborg til Christian August[2]). Efter dette fortæller Gebauer, hvorledes den augustenborgske Prins Valdemar, der opholdt sig ved Hoffet i Berlin, havde udvirket at Kongen ikke troede den Retfærdiggørelse, som tilstilledes ham af Grev

[1]) Gebauer S. 100; Wegener S. 216 (Bilag 23).
[2]) Gebauer S. 176; Wegener S. 190 (Bilag 100).

Ludvig Moltke i Christian VIII's Navn, ja tilmed erklærede, at han ikke forstod, hvorledes Kongen af Danmark, hvem han personlig højagtede, kunde handle saa gudsforgaaent. I det Uddrag af samme Brev, som gengives hos Wegener, fortæller derimod Hertugen af Glücksborg, at Grev Knyphausen har faaet Efterretninger fra Berlin, som er kommet ham meget uventet, nemlig at Kongen af Prøjsen i Begyndelsen med stor Varme havde talt for Opretholdelsen af tysk Ret, men efter Grev Moltkes Tilsynekomst fuldstændig var slaaet om til at betegne Bevægelsen i Hertugdømmerne som revolutionær, som vor Konge med stor Kraft maatte træde op imod. — Idet jeg vil gaa ud fra, at begge har citeret rigtig, maa det altsaa være to Steder af samme Brev, af hvilke hver Forfatter har valgt det, der passede ham. Men i saa Fald forekommer det mig rigtignok, at ingen af dem har gjort Ret i at tage det nævnte isolerede Stykke til Indtægt, men at de meget mere burde have gjort opmærksom paa, hvor vaklende Prøjserkongens Holdning var.

Jeg ved ikke, om der kan tænkes nogen anden Mulighed, men det forekommer mig ialtfald, at det fremdragne tilstrækkeligt motiverer mit Ønske, at Forfatteren noget mere fyldestgørende havde gjort Rede for det af Wegener benyttede Materiale. Og jeg kunde endnu tilføje det Ønske, at han ved en senere Lejlighed maatte finde Anledning til fuldstændig at aftrykke ovennævnte Brev, tilligemed flere andre af de Wegenerske Breve, og i Forbindelse dermed den tidligere omtalte Brevvexling mellem de augustenborgske Brødre i 1842.

Min Hovedindvending mod Dr. Gebauers Bog er den, at han i selve det store Spørgsmaal, Forholdet mellem Konge og Hertug, ikke har forsøgt at dele Vind og Sol lige, men udelukkende har set Sagen fra den ene Side, — Hertugens egen.

Om Dr. Gebauer end er aldrig saa overbevist om de augustenborgske Paastandes Rigtighed, saa er det dog ganske uberettiget, ikke at tiltro Modstanderne at ogsaa de gik ud fra, hvad de ansaa for Ret. Thi en Sag kan jo nu engang ses fra mere end een Side. Men Hr. Gebauer anerkender slet ikke, at der er et Retsgrundlag ogsaa paa dansk Side. At der overhovedet er et slesvigsk og delvis ogsaa et holstensk Spørgs-

maal, kan eller vil han ikke se. Derfor er hans Opfattelse af Hertugen bleven saa ensidig. Han erkender vel dennes Mangler, hans Stædighed, hans Mangel paa Omgængelighed og hans aristokratiske Væsen, men ved Siden deraf ser han lutter Ærlighed, lutter Retsindighed, lutter Retlinethed. Trods hans Behandling af Korrespondancen fra 1842, har han ikke Øje for den dobbelte Bund, der stadig er i Hertugens Politik. Og alle dennes Dyder fremtræde saa meget des mere ved Modsætningen til Christian VIII, af hvem der gives en Skildring efter bedste Droysen-Samwerske Mønster, i Strid med den Opfattelse, den videnskabelige Forskning er naaet til i Kongens Hjemland, paa Grundlag af en alsidig Bedømmelse af hans Færd som Regent og som Menneske.

Axel Hansen.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Pastor Vilhelm Bang, der var født 1843 og Sognepræst fra 1871, sidst i Hvalsø, er død 19. Marts 1910. Han omfattede Reformationstidens Kultur- og Kirkehistorie med megen Interesse og har foruden en Række Tidsskriftartikler udgivet flere Skrifter derom, især *Præstegaardsliv i Danmark og Norge fra Reformationen til det 17. Aarh.s Slutning* (1891) og *Latinskoleliv og Studenterliv* (1892).

Fhv. Arkivsekretær Jørgen Bloch døde 10. Jan. 1910. Han var født 1839, blev 1870 Assistent og 1884 Fuldmægtig i Kongerigets Arkiv, senere Arkivsekretær i Rigsarkivets 2den Afdeling, fra hvilken Stilling han tog sin Afsked fra 1. August 1909. For Arkivet har han udgivet *Vejledende Arkivregistraturer* II—III (over Rentekammeret, Generaltoldkammeret, Kommercekollegiet og Finansarkiverne 1660—1848 samt Generalpostdirektionens Arkiv 1711—1848) (1892—1900), og Fortegnelse over *Amtmænd og Stiftamtmænd 1660—1848* (1895).

Hjælpsomhed og Velvilje, der bundede i hans fine og noble Personlighed, gjorde ham meget afholdt af Kolleger og Arkivets Besøgende. Ved Siden af sin Embedsgerning plejede han dog andre Interesser. Han var en ivrig Dyrker af det 18. Aarh.'s Personalhistorie, og navnlig meget fortrolig med *Aug. Hennings* og *Herman Schubarts* Biografier; interessante Bidrag til deres Liv, skrevne med en varm Kærlighed til Emnet, har han givet i Museum 1890—91, ligesom han har skildret dem og enkelte andre Personer fra den Tid i Biografisk Leksikon. Og dernæst var han en ivrig Medhjælper ved sin Svoger Svend Grundtvigs Samling og Ordning af Folkeminder. Sammen med G. begyndte han og fuldendte efter hans Død 15 Bd. Haandskrifter, indeholdende *færøiske Folkeviser og en færøisk Ordbog,* der nu findes paa det kgl. Bibliotek, og som udmærker sig ved Flid og Nøjagtighed. *J. A. F.*

Forh. Registrator i Gehejmearkivet Frederik Krarup er død 13. April 1910. Han, der var født 1841, blev 1863 ansat i Arkivet og 1882 Registrator, fra hvilken Stilling han afskedigedes 1889 ved Rigsarkivets Oprettelse. Han var Medlem af Historisk Forenings Bestyrelse 1870—77, Redaktør af Personalhistorisk Tidsskrifts første 3 Bind (1880—82) og deltog i Redaktionen af det 1878 udgivne Register til Scriptores. Af selvstændige Skrifter har han udgivet et om *det engelske Arkivvæsen* (1876) og *Oplysninger om Kong Frederik II's Ægteskabsforhandlinger* (1872). Det sidste var en Omarbejdelse af en af de ikke faa Anmeldelser, han skrev til Historisk Tidsskrift. I Geografisk Tidsskrift's 2. Bd. skrev han en Afhandling om *Zeniernes Rejser.* Hans sidste Aar blev meget tunge paa Grund af stor legemlig Svaghed. *J. A. F.*

Den 17. Marts 1910 døde Professor Ludvig Daae. Den veltalende og beaandede Lærde havde siden 1876 været Professor ved Universitetet i Kristiania og blev 76 Aar gammel. Ejendommelig for Daae var hans Tilknytning til Tider, der laa langt tilbage for de nuværende Slægtled. Han følte sig egentlig som Lærling af de danske Historikere i det 19. Aarhs. første Halvdel, hans Hjerte var knyttet til Foreningstiden mellem Danmark og Norge, som han ofte tog i Forsvar

mod urimelige Angreb, for den største Forfatter fra Fællestiden Holberg nærede Daae med sin humoristiske Sans og sit Lune en lige saa levende Kjærlighed som Interesse, og han har skrevet en lærerig Bog om ham; han havde de lærde Tidsrums Kærlighed til Latinen og ansaa den for uundværlig for sand Dannelse i Folket, og han var en stadig Læser af den klassiske Oldtids Litteratur.

Daaes Afhandlinger og litterære Bidrag ere lige saa talrige som mangeartede; dog kan man maaske nævne Sider, som særlig tildrog sig hans Opmærksomhed. Til dem hørte saaledes Kirkehistorien; vi kunne nævne hans fortræffelige Bog *Norges Helgener*, hans oplysende Meddelelse om, hvorledes Reformationen indførtes 1536, hans Arbejde *Om gejstlige Embeders Besættelse i Norge efter Reformationen.* Endvidere yndede Daae Stedshistorien, han har skrevet flere norske Kjøbstæders Historie og samlet og fortolket *Norske Bygdesagn.* Daae, som var udmærket inde i Verdenshistorien og har udgivet nogle Lærebøger i denne, besad en omfattende Læsning i Udlandets Litteratur, ligesom han har gjort Undersøgelser i Udlandets Arkiver, særlig tydske; deraf har Frugten været hans Oplysninger om Nordboeres Studeringer i Udlandet (*Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter*) og hans Skrift *Nordmænds Udvandringer til Holland og England i nyere Tid.* Det skyldes vel Daaes omfattende Interesser og hans livfulde Deltagelse i den politiske Strid, at han ikke samlede sig om noget større Værk; hans mest omfattende Bog er vist *Det gamle Christiania (1624—1814)*, der især i i sin anden omarbejdede Udgave (1891) er lige saa grundig i sin Fremstilling af den norske Hovedstads Historie, som den er underholdende ved de givne Tidsbilleder eg Skildringer af Personer. Her i Danmark vil Daae særlig mindes paa Grund af sin trofaste Kærlighed til vort Land, hvad der gav sig stadige Vidnesbyrd. Universitetet tildelte ham da ogsaa ved sit Jubilæum 1879 Æresdoktorgraden; Daae skrev det norske Universitets Festskrift ved denne Lejlighed, *Kong Christiern I's norske Historie 1448—58.* Han var fra 1881 Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog.

Venner og Elever af Daae hædrede ham kort før hans Død ved at stifte et Legat, der bærer hans Navn og som skal virke for Udgivelsen af Kilder og Afhandlinger i Norges Historie. *Joh. Stp.*

Den svenske Kirkehistoriker Otto Ahnfelt, Biskop over Linkøping Stift, døde 3. Febr. 1910. Hans vigtigste Arbejder har været: *Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering* (1893) og *Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet* i Acta Universitatis Lundensis 1894—99.

Docent i forhistorisk Arkæologi ved Upsala Universitet Knut Stjerna døde 15. Novbr. 1909. Skønt han kun naaede en Alder af 35 Aar, havde han, der var Elev af Montelius, udfoldet en rig og original Produktion, dels af ren arkæologisk Art, dels vedrørende Sagnhistorie, hvortil hører en Række Studier over Beowulf; med megen Iver omfattede han Spørgsmaalet om Svears og Götars Strid og om Bornholms ældste Befolkning og opstillede nye Hypoteser derom. I sit sidste Arbejde *Lund och Birka* (i Historisk Tidskrift för Skåneland III, 1909) søgte han at godtgøre, at Lund var anlagt af Knud den store og at Navnet skyldtes en Efterligning af London, medens Birka skal være anlagt af frisiske Købmænd omtr. 800.

Den 20. Decbr. 1909 døde Ludvig Friedländer, som er født i Königsberg 1824 og i en lang Aarrække virkede ved Universitetet her, indtil han 1892 trak sig tilbage og siden levede i Strassburg. Han vandt sig et stort Navn ved *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms,* der udkom 1862—71 og har oplevet mange Oplag. Det er den ældre Kejsertids Levevis, som skildres heri, og med megen Kyndighed og et udpræget Fortællertalent har Friedländer udnyttet det store kulturhistoriske Stof, der gemmer sig i Tidens Digtning og de talløse Indskrifter. I Forbindelse med Studierne hertil staar hans gode Udgaver af Kejsertidens Satirikere, Juvenal, Petronius og Martial. — Den 2. Febr. 1910 døde en anden fremragende Dyrker af Oldtidshistorien, Benedik-

tus Niese, som er født 1849 i Burg paa Femern og var Professor i Marburg. Han har til Iv. v. Müllers store Haandbog leveret en fortræffelig Oversigt over Roms Historie i Oldtiden; hans Hovedværk er *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chæronea*, 3 Bind (1893—1903), der er bygget paa meget grundige Studier, men i Fremstillingen noget tør og farveløs.

Kr. E.

Den amerikanske Historiker Henry Charles Lea, f. 1825, er død 24. Oktbr. 1909. Med stor Interesse omfattede han Kirke- og Kulturhistorie, og hans Hovedarbejder: *History of the inquisition of the middle ages*, 1—3, 1888, og *History of the inquisition of Spain*, 1—4, 1906—07 vurderes meget højt for deres Lærdom og har bragt meget nyt frem.

Medens der fra hele Danmarks Middelalder kun findes faa uægte eller forfalskede Diplomer, ere saadanne tilstede i enkelte andre Lande i saa rigt et Antal, at en Betragter i Nutiden kun kan se derpaa med største Forundring og Uhygge. Ilde berygtet er især Ærkebispedømmet Hamburg-Bremen for den Række af uægte Breve, som vedrøre det; Diplomerne fremtræde som Originaler, men ere falske, og en virkelig Original har enten slet ikke været udstedt, eller der er foretaget Ændringer i dens Text. Det viser sig desuden og bekræftes af det af Fritz Curschmann nylig udgivne grundige og omhyggelige Arbejde *Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. Eine diplomatische Untersuchung.* Hamburg u. Leipzig 1909, at disse Aktstykker ikke skyldes en enkelt Falskner, men at Brevene ere fabrikerede til forskellige Tider, nemlig først paa Ærkebisp Adalgars Tid (o. 900), derefter under Liawizo (o. 1010), saa under Liemar, da det gjaldt om at holde fast paa de nordiske Folk, som gjerne vilde følge Gregor VII's Tilskyndelse til et Frafald fra Bremen; senere lavedes der ved Tiden 1122 en halv Snes Diplomer, da man skulde gjenvinde Ærkesædets tabte Ret over Norden og det virkelig ogsaa lykkedes Adalbero at faa Pavens Godkendelse heraf; endelig o. 1132. Forf. udtaler med Grund, at

et uægte Diplom er lige saa godt en historisk Kilde som et ægte, kun kræver det en særlig indgaaende Behandling, og man maa være ham erkjendtlig for disse gennemtrængende Undersøgelser, der ledsages af 10 Tavler med Facsimiler fra de tolkede Breve og som indeholde mange nyttige Oplysninger om Stil, Sprog, Besegling osv., saa at Bogen kan tjene ethvert diplomatisk Studium. *Joh. Stp.*

Den unge forfatter Hugo Matthiessen har offentliggjort en kulturhistorisk skitse med titlen *Bøddel og Galgefugl* (Kbh., 1910). Forf. ejer noget af en digters ævne til at søge at genopleve de svundne tiders liv og færden, og udmaler i en farverig, om end stundom lidt søgt stil den uhygge, der hvilede over bødlens person og håndværk. De enkelte træk i mosaikbilledet har han flittigt samlet sammen fra mange forskellige steder, idet han dog væsentlig holder sig til Norden og Tyskland; fraregnet to citater af aktstykker fra Fredericia rådstuearkiv bygger han udelukkende på trykte kilder, hvorved han ganske vist har lettet sig opgaven betydeligt, så meget mere som han har haft den fordel at kunne støtte sig til så fortræffelige enkeltskildringer af hidhørende eller nærbeslægtede æmner som f. eks. F. Dyrlunds „Tatere og Natmandsfolk", Vilh. Bangs „Mestermanden" (Aarb. f. dansk Kulturh. 1893), og V. A. Sechers „Bidrag t. Kbh.'s Rets- og Kulturhistorie" (i Hist. Meddelelser om Kbh. 1908). Forf. fremhæver med rette, at bøddelens skikkelse er fremmed for det gamle bondesamfund; han hører sammen med hele det strænge og håndfaste straffesystem, som fulgte med bykulturen i Middelalderen og hang sammen med vanskeligheden ved at håndhæve retsordenen i et så tætpakket og tildels sammenløbet samfund som det, der fandtes i datidens stæder. Virkningsfuldt skildrer forf., hvorledes bøddelen som samfundets udskud blev gjort til syndebuk for alle, og hvorledes han i grunden selv hørte hjemme blandt de „galgefugle" han færdedes så meget iblandt. Når det alligevel efterhånden lykkedes ham at arbejde sig kendeligt op af pølen og tiltvinge sig en noget mere agtet samfundsstilling, så kan dette vel delvis, som forf. fremhæver, skyldes den overtroiske respekt, som hans person og virksom-

hed indgød, ligesom hans ry som læge kan have spillet en vis rolle; men det må dog først og fremmest — hvad forf. næppe tilstrækkeligt fremhæver — ses i lys af den ærbødighed for al øvrighed, der i løbet af det 16. og navnlig af det 17. årh. var i stærk og stadig stigning — en ærbødighed som navnlig Lutherdommen ivrigt fremmede, men som iøvrigt også groede på katolsk grund og hang nøje sammen med det enevældige kongedømmes fremvækst over hele Evropa. Da skarpretteren først under enevælden var steget fra kommunal til kongelig embedsmand, var han kommen ind under nådens sol, og man havde ondt ved i længden at unddrage ham borgerlig agtelse. Længe varede dog ikke disse hans velmagtsdage, ti med det nye og humane tankesæt, der i oplysningstiden i 18. årh. trængte igennem hos de dannede klasser, blev hele grundlaget for hans stilling undergravet, og siden den tid har hans navn og embede kun været en skygge af sig selv. På baggrund af vore dages humanitet tegner billedet af fortidens bøddelvæsen sig med lutter mørke og skumle farver; men det bør ikke glemmes — hvad forf. også i sine slutord fremhæver — at det kun er en enkelt skyggeside af de svundne tiders liv han i sin bog har fremdraget, og at datidens bykultur med alle sine mangler dog ævnede at skabe storværker af kunst og håndværk, hvortil senere tider ej har kunnet opvise magen. Forf.'s bog røber, som nævnt, betydelige ævner til at opfatte og fremstille svundne tiders liv og færden, og man kan kun ønske ham, at han til sit næste kulturhistoriske skrift må have held til at finde et æmne, der står i nærmere forhold til den skabende ævne, den livsfylde og brogede mangfoldighed, der trods alt trivedes så vel i Middelalderens og Renaissancens samfundsliv. *J. O.*

Dr. J. Levin Carlbom, Forfatter til en Række Skrifter om Karl X Gustavs diplomatiske og militære Historie, har udgivet et meget stort Arbejde: *Karl X Gustav. Från Weichseln till Bält 1657. Tåget över Bält och Freden i Roskilde 1658. 250-åriga krigs- och segerminnen* (Stockh., 1910). Skriftet er bygget paa meget vidstspændende Arkivstudier foruden paa trykt Litteratur, men har desværre trods dets lærde

Karakter ingen i det enkelte gaaende Kildehenvisninger; det er sikkert meget grundigt, men meget tungt. Det har en militærhistorisk Side med vidtløftige Undersøgelser om den svenske Hærs enkelte Korpser, og det har en diplomatisk Side. Forf. har villet oprede alle Enkeltheder af de skiftende ydre politiske Situationer paa det omhandlede Tidspunkt og har ogsaa bragt adskilligt nyt frem. En særlig Interesse knytter sig til hans Skildring og Opfattelse af Aarsagerne til Karl X Gustavs Fredsbrud i August 1658. Han forsvarer det under Synspunktet af Nødværge; deri ligger dets Berettigelse. At Karl Gustav selv har set det som en nødtvungen Handling, har jeg heller aldrig benægtet. Dr. Carlbom og jeg mødes ogsaa i Tanken om, at det var Forholdet til Tyskland, Udsigten til en stor Krig med Østrig og Brandenburg, som spillede en afgørende Rolle ved hans Beslutning; derimod vil han ikke give mig Ret i, at Kongen har ladet sig lede af Hensynet til, at han maatte have sin Hær fri. Jeg tror dog, at adskillige Udtalelser af Kongen peger i denne Retning, og at man paa den Maade lettest forklarer hans Vaklen om han vilde vende sig mod Brandenburg eller Danmark. Men jeg skal gerne indrømme, at her er Tale om en Hypotese. Fuldt ud skal jeg ogsaa anerkende Forf.'s urbane Polemik, saa meget mere som denne har sit Modstykke i et lidt ældre Skrift af Rektor Blomgren i Vänersborg: *Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i Augusti 1658?* (1907). Det giver i sin hele Opstilling Læseren et vildledende Indtryk af min Skildring af Forhandlingerne i København. Jeg har udtrykkelig fremhævet, hvor forstaaelig Karl Gustavs Frygt for Danmarks Planer var, selv om vi nu kan se, at han langtfra havde den Grund dertil, som han mente at have. Naar jeg dog i min *Adelsvældens sidste Dage* har fældet den stærke Dom over Fredsbrudet (for øvrigt noget afdæmpet i min Fremstilling i *Danmarks Riges Historie*), saa skyldes det to Ting. Kongens Handlemaade mod Danmark synes mig for det første saa uberettiget, fordi han overfaldt Danmark i alt Fald delvis af andre Grunde end dettes egen Adfærd, og for det andet saa uforsvarlig, fordi han gjorde det uden Varsel og uden

Krigserklæring, og her klæder det ilde, at Rektor Blomgren udelader disse Ord af det Citat af mig, han anfører. Kun eet skal jeg indrømme min Modstander, nemlig at jeg ikke havde burdet sige, at et Fredsbrud uden Krigserklæring stred imod enhver Tids Folkeret. Men fordi Folkeretten eller Krænkelse af den har tilladt en saadan Adfærd fra Midten af det 18. Aarh., er dermed ikke bevist, at denne Skik var godkendt paa Karl Gustavs Tid. Terlons Ord til Kongen om, at det skadede hans Berømmelse, peger paa, hvad der var den Tids Opfattelse. *J. A. F.*

Dr. J. Lindbæk har nu fuldført sin for Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie besørgede Udgave af *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie* (1—2. Bd., 1903—10). Udgaven slutter sig paa en værdig Maade til den Række andre Publikationer, som det nævnte Selskab har Æren for at have foranlediget; Arbejdet er udført med stor Kyndighed og megen Omhu af Udgiveren. Benyttelsen af Kildestoffet lettes ved en Sagoversigt, der er ordnet systematisk efter lignende Principper, som Erslev har anvendt til sin Udgave af Aktstykkerne til Rigsraadets Historie; tillige er givet en Oversigt over Statskollegiets Historie og en Fortegnelse over dets Medlemmer. Det ligger i Forholdets Natur, at saa righoldig i Indhold som Rigsraadsaktstykkerne kunde en Udgave af Statskollegiets Akter ikke blive; dets Rolle i Statsstyrelsen var meget ringere end Rigsraadets, om det end til en vis Grad maa opfattes som en Slags Fortsætter af dette. Det lignede det i ikke at være nogen Forvaltningsinstitution; deri ligger Forskellen mellem det og de andre nye Kollegier med Undtagelse af Højesteret. Men det havde mistet Rigsraadets dømmende, lovgivende og skattebevilgende Myndighed, var kun raadgivende, og det kun saaledes, at der ingen bestemte Regler var for hvilke Sager det skulde raadspørges om. Dets Virksomhed og Indflydelse blev ogsaa meget forskelligartet til de forskellige Tider i den korte Periode af Enevælden, hvori det i det hele eksisterede. Alligevel er der en Række Omraader, hvor dets Betænkninger og de dertil hørende Aktstykker har deres store Interesse. Det gælder Skatte-

forhold og Forsvarsvæsen, men mest vel Byernes Stilling og økonomiske Forhold. Derved bliver den foreliggende Udgave et meget vigtigt Bidrag til Belysning af de 16 Aars indre Historie.

J. A. F.

Arkivsekretær Gerhard L. Grove's velbekendte Interesse for den danske og nederlandske Flaades Historie i det 17. Aarh. har givet sig et fornyet Udslag i en lille Bog: *Til Orlogs under de Ruyter* (1909). Dens Hovedindhold er en Udgave af de i det kgl. Bibl. bevarede Dagbogsoptegnelser af den danske Sømand Hans Svendsen, medens han som Sømand i hollandsk Tjeneste deltog i Nederlandenes paa Omskiftelser rige Krig med England 1665—67. Optegnelserne giver en Del nye Enkeltheder til Begivenhedernes Historie og viser deres Forf.'s Iagttagelsesevne. Tillige er Svendsen jo en Slags Type paa de mange Danske og især Nordmænd, der paa den Tid fik deres maritime og militære Uddannelse paa Nederlandenes Flaader. I en Indledning har Hr. Grove belyst dette Forholds almindelige Karakter, som nu afdøde Daae tidligere havde berørt i et lille Skrift; lidt vildledende er det derimod, naar han taler om Englænderne som Havets Beherskere i det 17. Aarh. En anden Del af Indledningen giver en kyndig Udsigt over Søkrigens Gang 1665—67. Til Bogen er knyttet en Række gode Illustrationer, baade gamle Kort, Søbilleder og Portræter, imellem de sidste Fotografier efter Peter Lely's Malerier i Greenwich Hospital af engelske Admiraler.

J. A. F.

Hr. Eiler Nystrøm's Bog *Offentlige Forlystelser i Frederik den Sjettes Tid* (1910) behandler et i og for sig spinkelt Emne, Casorti'ernes, Pricernes og Pettoletti'ernes Pantomimer og akrobatiske Forestillinger paa Københavns Forstadsteatre. Alligevel har Bogen sin ikke ringe Værdi. Allerede Pricernes senere Betydning for den danske Ballet retfærdiggør, at der dvæles ved deres Families Historie, og Pjerrot og Harlekin har spillet en saa stor Rolle for København, at man gerne vil vide Besked med deres første Dage herhjemme. Men hertil kommer, at det lille Skrift er et Mønsterarbejde i Retning af Grundighed, og at Forf. giver hele sin

Skildring en interessant kulturhistorisk Baggrund. Bogen er paa een Gang omhyggelig, velskreven og fornøjelig. *J. A. F.*

M. Mackeprang har i *Nordslesvig 1864—1909* (1910) givet en særdes indgaaende og paalidelig Skildring af vore Stammefrænders Vilkaar siden Adskillelsen fra Kongeriget. Med overordentlig Flid har Forf. samlet og gennemarbejdet et meget stort og spredt Stof, og til, hvad han har hentet fra trykte Kilder, blandt hvilke de sønderjydske Blade har været af særlig Vigtighed, har han været saa heldig at kunne føje adskillige Oplysninger fra private Breve. Man følger de ydre Tildragelser, der har bestemt Nordslesvigs Skæbne og den preussiske Regerings skiftende Holdning; man ser, hvorledes alt dette har virket paa og er blevet optaget af Nordslesvigerne, og naar Forf. her ingenlunde dækker over, at der til Tider har været ret ulige Meninger om, hvad Vej man skulde følge, og alvorlige Brydninger mellem Danskhedens Forkæmpere, har han vidst at lade hver Retning selv komme til Orde og motivere sin Opfattelse. Ogsaa overfor Tyskerne er hans Skildring præget af en vidtgaaende Objektivitet, og Forholdene er saaledes, at netop derved kommer hans Skildring til at virke desto kraftigere. Man kunde vel have ønsket lidt stærkere Fart og Farve over Fremstillingen, og naar Forf. har leddelt Stoffet efter meget korte Tidsafsnit, har dette noget skadet hans Karakteristik af de ledende Personligheder. Men hele Bogen er gennemtrængt af en stille Varme; man føler, at den er skrevet af en Mand, som er født dernede og siden, omend bosat og virkende i Kongeriget, dog stadig har haft sit Hjerte med i sine Landsmænds haarde Kampe. I sig selv er Skriftet et smukt Vidnesbyrd om, hvor højt vor Historieskrivning staar i Objektivitet, og den viser tillige Vej til et Omraade, som endnu ligger næsten urørt hen, Slesvigs indre historiske Udvikling, Sønderjylland ikke skildret blot som Stridsæblet mellem Danmark og Tyskland, men set indefra. *Kr. E.*

A. Collett's *Gamle Christiania Billeder*, der udkom første Gang 1893, er udgivet paany (Chrania, 1909) og det i helt anden Skikkelse, med Omarbejdelse af Teksten, Tilføjelse af nye Kapitler og ikke mindst med en betydelig Forøgelse af

Illustrationerne. Den store Interesse baade i topografisk og kulturhistorisk Hensende, som knytter sig til Skriftet, er derved vokset.

Professor Theodor Lindner i Halle har i sin *Weltgeschichte seit der Völkerwanderung. In neun Bänden*, hvoraf hidtil er udkommet de 6 Bind (Stuttgart u. Berlin, 1901—09), forsøgt sig paa den store Opgave alene at give en sammenhængende Skildring af Verdenshistorien fra det vestromerske Riges Undergang. Med Rette har det staaet for ham, at kun en enkelt Forfatter vilde være i Stand til at give en Helhedsopfattelse, og at der bør være Plads til en saadan, selv om der derved paa adskillige Omraader maa gives Afkald paa det førstehaands Studium, som bliver muligt, naar den universalhistoriske Skildring splittes til mange lærde. Det er den samme Tanke, der har bevæget Dietr. Schäfer til at skrive Weltgeschichte der Neuzeit i 2 Bind (jvfr. Hist. Tidskr. 8 R. I, 333). Der er dog en stor Forskel paa de to Forf.'s Synsmaade. Schäfer har taget sit Udgangspunkt fra Opdagelsernes Tid, Lindner sit fra det 5. Aarh., Schäfer har væsenligt set Verdenshistoriens Forløb under et bestemt Synspunkt, Kampen om Herredømmet over Verden, Lindner har villet se alle Udviklingens forskellige Traade. Allerede derved er der en større Fasthed over Schäfers Fremstilling; den staar i Kompositionens Styrke, i hver enkelt Sætnings Indarbejden under Helheden langt over Lindners. Men den er ogsaa mere ensidig.

Den ledende Tanke hos Lindner er den, at den historiske Udvikling bestemmes ved Sammenspillet mellem de paa fælles historisk Grund udviklede Folkegrupper med deres fælles Ideer og de ved Tid og Sted skabte Enkelttilværelser af Stater eller Individer; de sidste formaa vel kun at udløse forhaandenværende Kræfter, men den Maade, hvorpaa det sker, er deres eget Værk; ogsaa relativt ubetydelige Personligheder kan gribe afgørende ind, fordi Tider, der i sig rummer stor Bevægelse, kan drive dem videre end de oprindeligt selv vilde. Paa Baggrund af disse Tanker ser han nu Udviklingen. Kristendommen

udførte den verdenshistoriske Gerning at forbinde Romerdømme, Germanerdømme og Kristendom. Dens første store Indsats beroede mindre paa dens moralsk-dogmatiske Værdi end paa Arven fra Rom. Men efterhaanden maatte dens supranaturalistiske Idé blive den overmægtige, og af dens Modsætning til Verden fremgik Striden mellem Pave- og Kejserdømme. Men dens egen Frugt, Korstogene, udvidede Kundskaben og skabte dermed nye Fornødenheder og fremkaldte Modstand mod den selv, idet Lægdømmet og den borgerlige Masse fik Bevidsthed om sin egen Ret. Occidenten formaaede at tilegne sig de forskellige Paavirkninger, naaede ogsaa til paa ny at udnytte Oldtidens Skatte. Imens var ogsaa Staterne modnet til Selvstændighed. Under disse Forhold kom de store Brydninger i det 16. Aarh., efter at Koncilierne forgæves havde forsøgt en Reform af Kirken, der dog ikke vilde røre ved dens Principper og Naademidler. Humanismens Forsøg var internationalt, vilde en renset, praktisk-sædelig Kristendom, en Reform, ingen Revolution. Men en Differentiering viste sig nødvendig paa Grund af materielle Forhold og Folkenes Særkarakterer. Pavedømmet trykkede materielt mest paa Tyskland; derfor kunde andre Steder et stort Brud undgaas, men ikke dér. I Tyskland hængte imidlertid Befolkningens Masse ved Dogmatik, kunde ikke nøjes med Humanismens sædelige Idealer. Luther blev den store Gennemfører af den ny Dogmatik, den store Oprører mod Rom. Men overalt tyngede de statslige Forhold paa de ideale Tanker. Politikken bemægtigede sig Religionen; derved kom Regenterne i de enkelte Lande til at spille deres Rolle. Og under dette dannede sig det europæiske Statssystem. Det blev dog først i det 17. Aarh. og ikke i det 16., at den moderne Tid udfoldede sig; først da skete Brudet med den tidligere supranaturalistiske Tankegang, først da begyndte kirkeligt, religiøst, politisk, videnskabeligt, økonomisk, socialt og sædeligt en ny Periode.

Af alt dette vil ses, at Forf. er en i mange Henseender original Tænker, der betragter Udviklingen og Sammenhængen paa selvstændig Maade. Hvad Udførelsen angaar, er den vistnok noget uligelig, dygtigere, mere slaaende og mere levende

i visse Afsnit end i andre. Med det sidst udkomne 6te Bind er Forf. naaet til Midten af det 18. Aarh.; vigtige Tidsperioder staar altsaa endnu tilbage. Det maa ønskes ham, at han maa kunne fuldføre sit interessante Værk. *J. A. F.*

Historikere har sikkert ofte sysselsat sig med Tanker om, hvorledes deres Fæller i Fremtiden vil stille sig til det uhyre og uhaandterlige Kildestof, som mere og mere vokser op gennem Aviserne. Spørgsmaalet har ogsaa i den senere Tid været drøftet paa forskellig Maade i Tyskland. Det maa imidlertid erindres, at Forholdet vil blive væsenligt forskelligt efter hvad Historikerne sætter sig som Opgave. Er Talen om kulturhistoriske Skildringer, vil Aviserne blive en Kilde, som paa Grund af deres Rigdom rimeligvis vil vise sig umulig at udnytte paa udtømmende Maade. Drejer det sig derimod om de politiske Kendsgerninger, vil Opgaven ikke være saa trøstesløs. De gode Udsigter over Aarsbegivenhederne, som nu fremkommer i Annual Register, Europäischer Geschichtskalender o. lign. Værker, vil være tilstrækkelige Holdepunkter til at gaa videre og gøre megen Eftersøgning overflødig. Anderledes stiller det sig derimod med Aviserne som Kilder til Stemningernes og den offentlige Menings Historie. Ganske vist har man i Debatterne i de parlamentariske Forsamlinger og i de politiske Valg fuldt saa gode Kilder i den Hensende. Men alligevel vil Aviserne langtfra helt kunne skydes til Side. Hvad der i den Henseende maa begyndes med, er monografiske Arbejder over enkelte Perioder og Avisernes Stilling under dem. Et Bidrag i den Henseende er givet af Otto Bandmann i hans *Die Deutsche Presse und die Entwicklung der deutschen Frage 1864—66* (Leipzig, 1910). Forf. har heri givet en Udsigt over den tyske Presses Stilling dels til det slesvigholstenske Spørgsmaal efter Wienerfreden, dels til Udbrudet af Striden mellem Østrig og Preussen i 1864—66. Om Enkelthederne i hans Fremstilling kan ikke her dømmes, men i det hele synes Arbejdet at være gjort med Omhu og Dygtighed, ogsaa med Upartiskhed, naar da undtages den haanende Omtale af Tanken om at give Nordslesvig tilbage. Med Rette gør Forf. opmærksom paa, hvor lidt hin Tid endnu havde af skarp Parti-

disciplin inden for Pressen, og hvor mange Nuancer i Anskuelser der derfor fremkom i de forskellige Blade, hvad enten de hørte til den bismarckske, den liberale, den augustenborgske, den sydtyske eller den østrigske Side. Af særlig Interesse er en lille Ekskurs om den tyske Presses Opfattelse af Bismarck som Statsmand og Menneske i Aarene 1864—66.

J. A. F.

Det har ofte vist sig, hvor meget Udbytte der kan faas af Forskninger i tyske Familiearkiver med Hensyn til Trediveaarskrigen. Et nyt Vidnesbyrd herom er Gymnasialprofessor J. Krebs' Skrift: *Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior v. Hatzfeldt (1593—1631)* (Breslau 1910), der væsenligt er bygget paa Papirer i det Hatzfeldt-Wildenburgske Familiearkiv. Bogen fører levende ind i Officers- og Hververlivet paa hin Tid, og har for os Danske den særlige Interesse, at den bringer en Række Bidrag til Belysning af den kejserlige Okkupation af Vendsyssel og Thy 1627—29, idet Melchior v. Hatzfeld førte et af de dér indkvarterede Regimenter. Vi faar en Række Enkeltheder af Værdi at vide, baade om de udskrevne Kontributioners Størrelse, om Indkvarteringens Fordeling og Tryk, og ikke mindst om den Modstand mod de fremmede, der fremkom fra Bønderne. Og mærkeligt nok faar vi her tillige nærmere Besked om det Krav paa Edsaflæggelse til Kejseren, som stilledes til hele Halvøens Befolkning i Slutn. af 1628, et Krav som hidtil kun har været lidet oplyst, og som vi ogsaa ser mødtes med Harme fra Befolkningens Side. Bogen bør ikke overses af dem, der vil sysselsætte sig med hin Tids Historie. *J. A. F.*

Som bekendt naaede Samuel Rawson Gardiner ikke at fuldføre sit store Værk om den første engelske Revolution og Cromwells Historie. Arven maatte naturligt tilfalde den nulevende bedste Kender af Cromwell, Professor i Oxford C. H. Firth. Han har ogsaa nu udgivet *The last years of the Protectorate 1656—58*, V. 1—2 (London, 1909). Bogen er en tro Fortsættelse af Gardiners i udtømmende Kendskab til Kilderne, grundig kritisk Behandling, levende Sympathi for Cromwell forenet med en besindig Dom over hans Modstandere,

endelig ogsaa i den noget vidtdrevne kronologiske Ordning. Det er Forf.'s Hensigt at knytte hertil en Fremstilling af Tiden til Restaurationen og i den at optage en meget savnet Skildring af Englands sociale og økonomiske Forhold i hele den Cromwellske Periode. Størst Interesse har de Partier, der behandler Cromwells Stilling til Forslaget om hans Overtagelse af Kongetitlen og den ny Forfatning, samt hans udenrigske Politik, i hvilken jo ogsaa Krigen mellem Danmark og Sverige spillede en stor Rolle. *J. A. F.*

I den ansete Samling *Bibliothèque d'histoire contemporaine* har E. Driault og G. Monod givet en Udsigt paa henved 700 Sider over den nyeste Tids Historie u. T.: *Évolution du monde moderne. Histoire politique et sociale (1815—1909)* (Paris, 1910). I den findes Eksempler paa Udlandets Uvidenhed om dansk Historie, saa meget tristere, som der paa Bogens Titelblad findes et saa udmærket Navn som G. Monods, og som Talen er om Forhold, der dels greb stærkt ind i Europas almindelige Historie, dels var direkte knyttet til Frankrigs. S. 272 hedder det, at Kristian IX 1863 vilde udstrække den danske Forfatning til sine tydske Hertugdømmer, og S. 280, at der i Freden i Prag indsattes en Bestemmelse, ved hvilken Preussen lovede at give Slesvig indtil Ejder tilbage til Danmark! For øvrigt er Danmarks Historie ikke nævnet efter 1866 undtagen i nogle Ord om de europæiske Forfatninger. *J. A. F.*

Navneregister.

(Ved **Hugo Matthiessen.**)

Aabøl (Nørre Rangstrup H., Sønderjylland) 196.
Aachen 193.
Aalborg 62, 74, 78, 98.
Aalum (Sønderlyng H.) 198.
Aarhus 349, 356, 362. — Runesten 383.
Aasborg (Oksie H., Skaane) 86.
Abderamen II, Emir af Cordova, 1.
Absalon, Ærkebiskop, 185, 214—18, 220 f., 225 ff., 230, 233 f., 236—39, 241—60, 262.
Adam af Bremen, Krønikeskriver, 224 f., 227, 231, 233, 238 f., 262, 371 ff., 377.
Agder (Norge) 375.
Agerskov (Nørre Rangstrup H., Sønderjylland) 196.
Ahlefeldt, Fred. v., Storkansler, 13, 51, 146, 162, 164. — F. C. U., 323. — Kay, 335, 337, 339.
Ahnfelt, Otto, svensk Kirkehistoriker, 428.
Ahrensdorf, Karl, Generalmajor, 17.
Alban, Helgen, 193.
Alexander III, Pave, 180.
Allerup (Nørre Rangstrup H., Sønderjylland) 196.
Allgauer-Bjerge 89.
Altomünster Kloster (Bayern) 178.
Amsterdam 18.
Andalusien 24 f.
Andersen, H. C., Digter, 100.
Andreas Sunesøn, Ærkebiskop, 213, 262 f.
Angel 96 f., 197.
Angelsachser 93.
Anna, Personnavn, 191.
Ansbert, Biskop af Rouen, 173.
Antonius, Personnavn, 191. — Munkevæsenets Stifter, 191. — fra Padua, 191.
Antwerpen 307.
Arkona (Rygen) 177, 184, 253, 257.
Arnum (Hviding H., Sønderjylland) 196.
Artimon, d', fransk Skuespillerinde, 314.
Asa, Kongedatter, 262.
Aschehoug, T. H., norsk Retslærd, 102.
Asfrid, Dronning, 369, 372, 374, 377 f.
Aslak, Kriger, 226.
Asser, Biskop af Lund, 240. — Biskop af Roskilde, 230. — Ærkebiskop, 175 f., 181 ff., 186.
Astrad, Styresmand, 249.
Audoenus, Biskop af Rouen, 173.
Augustenborg 28, 408.
Augustenborgerne se Christian August, Frederik, Frederik Christian.
Augustus, romersk Kejser, 172.
Avoco, Biskop af Østdanmark, 224.

Baëza (Spanien) 24.
Baldershøj 230.
Bang, Vilhelm, Præst, 425.
Barth, hertugelig Hofraad, 401.
Bauer (Bawür), Friedr. v., General, 353.
Bayern 178.
Beda, angelsachsisk Historieskriver, 172.
Bek, Christian, til Torup, 5.
Belbuck Kloster (Pommern) 184 f.
Bellecoches, fransk Skuespiller, 315.
Belleval, Marianne, fransk Skuespillerinde, 313 ff.
Bentfeldt, Paul, Oberstvagtmester, 355.
Bergen 68 f.
Berger, Chr. Joh., Læge, 73—79.
Berlin 170, 393, 414, 417, 423 f. — Hoftheater paa Gendarmenplatz 311.
Bernhard af Clairvaux 185.
Bernstorff, A. P., Statsminister. 266 ff., 396 ff., 400. — J. H. E., Statsminister, 304.
Bernward, Biskop af Hildesheim, 383.
Beuthack, Anna Cathrine (Støvlet-Kathrine), 320.
Bienfait, fransk Skuespiller, 313, 316.
Bierman, Conrad (Ehrenschild), Statssekretær, 27, 37, 39 f., 42, 48, 50, 52 ff., 56—59, 112, 114, 116, 125 f., 130, 132 f., 138 f., 141, 155 f., 159, 162.
Bille, Anders, Rigsmarsk, 345.
Bique se Krabben-Eiland.
Bjelke, Jørgen, 11, 148. — Nils, sv. Kammerherre, 132.
Bjerge, Poul, Lærer, 195 f.
Bjerregrav (Sønderlyng H.) 198.
Björlin, svensk Historiker, 283, 286, 295, 302.
Blasius, Helgen, 179 f.
Blekinge 146.
Blenstrup (Hellum H.) 198.
Blicher, St. St., Digter, 100.
Bloch, Jørgen, Arkivsekretær, 425 f.
Bogislaus, Hertug af Pommern, 178.
Bois, Dirck, fransk Skipper, 313.
Bonifacius, Helgen, 192.
Bonnevil, de, fransk Embedsmand, 139.
Bork S. (Nørre Horne H.) 97.
Bornholm 65.
Bosarp, Bosethorp (Skaane) 183 f., 186.
Brahe, Nils, svensk Diplomat, 36, 38, 40, 44 f., 47, 51, 55, 119.
Brandenburg 7 ff., 14, 17, 26, 32 ff., 36, 38, 47, 49, 112, 118, 145 ff., 165. — jfr. Frederik Vilhelm.
Branderup (Nørre Rangstrup H., Sønderjylland) 196.
Brandt, Enevold, Greve, 320. — Fr. von, brandenborgsk Gesandt, 16, 18, 146. — Kristoffer v., brandenborgsk Gesandt, 56, 115, 146.
Braunschweig, Braunschweig-Lüneburg, 7, 12, 14, 16, 116.
Breckling, Assessor i Kammerkollegiet, 51, 112.
Bremen 9, 56, 111 f., 114, 116, 127, 142, 144—47, 165 f., 231, 347, 352.
Bremer, Otto, tysk Forf., 100.
Bretagne 192 f.
Bretland 227, 261.
Brittanien 375.
Brockenhuus, Oluf, Kongens Rejsesekretær, 343.
Brun, Vilhelm, Feltskær, 362.
Bruun, C., Historiker, 282, 287.
Bruxelles 28, 152, 415.
Buchwaldt, Friedr. v., Oberstløjtn.,

331 f., 335, 356, 362. — Henrik v., Oberstløjtn., 350 ff., 361, 363.
Buderup. Budorp (Hornum H.) 98.
Bugge, Sophus, norsk Sprogforsker, 95.
Bülow, A. S. (f. Danneskjold-Laurvig), 320, 323. — Bernhard, Diplomat, 416. — Johan, Geheimekonferensraad, 321.
Bustrup-Slugt (Sønderjylland) 368.
Byzants 225.
Børup, Morten, Rektor, 190.
Bøstrup (Langeland) 193.
Bøttger, Jomfru, Skuespillerinde, 309, 317.

Cabarrus, Fr., spansk Finansmand, 265.
Cadiz 267.
Cambrai 314.
Campo, Pedro Fernandez del, spansk Embedsmand, 20.
Campomanes, Rodrigues de, spansk Statsmand, 264, 269.
Camporedondo y Rios, Antonio, spansk Adelsmand, 24 f.
Candidus, Helgen, 178.
Carl, Hertug af Glücksborg, 423 f. — Landgreve af Hessen, 421.
Carlson, Ernst, svensk Historiker, 199.
Caroline Amalie, Dronning, 409, 420. — Mariane, Prinsesse af Mecklenborg-Strelitz, 409. — Mathilde, Dronning, 316.
Cartheuser, C. W., Advokat, 401.
Casimir, fransk Skuespiller, 313.
Cassel 14.
Castel-Moncayo (Spanien) 168. — jfr. Fuenmayor, Baltasar.
Celle 118, 147, 165.
Charlotte, Landgrevinde af Hessen, 409. — Amalie, Dronning, 125, 142.
Chartres, Slag 911, 173.
Chevallier, fransk Skuespiller, 313, 316.
Chnob se Gnupa.
Christiern I, Konge, 61 f., 405.
Christiern II, Konge, 63 f.
Christian III, Konge, 402, 405.
Christian IV, Konge, 6, 10, 33, 36, 65, 325—64.
Christian V, Konge, 4 ff., 8, 10, 16 f., 30. 32, 34, 42 f., 48 f., 51, 53—59, 111—16, 118, 121 f., 125, 129, 134—38, 140 ff., 144, 146 ff., 151—65. 168, 299.
Christian VII, Konge, 304—24, 396, 398.
Christian VIII, Konge, 392, 402, 408—13, 416 ff., 421—25.
Christian XI, Konge, 421.
Christian, Prins af Slesvig-Holsten-Augustenborg, 394. — Albrecht, Hertug af Gottorp, 58 jfr. Gottorp. — Carl Frederik August, Hertug af Augustenborg, 392—425.
Christianspris 326.
Christine, Dronning, 192.
Chur (Schweiz) 178.
Clausen, H. N., Prof. theol., 422.
Colbaz Kloster (Pommern) 170, 172. 178 ff., 184—86. — Annaler og Kalendar 170—87.
Colbert, fransk Minister, 135, 139.

Daae, Claus, Rigsraad, 327. — Ludvig, norsk Historiker, 426 ff.
Dahlerup, V., Docent, 84.
Dahlmann, F. C., tysk Historiker, 399.
Dalarø (Sverige) 286.
Danevirke 365—91. — Sø 367, 377, 390.
Danneskjold, C., Greve, 420, 423. — jfr. Bülow.

Dargun Kloster (Mecklenburg) 185.
Dávila, Teresa Gomez, g. m. B. Fuenmayor, 25.
Deberen, Ritmester, 336.
Delmenhorst 43, 144, 346, 350.
Denezi, fransk Skuespiller, 313 f.
Deschamps, fransk Skuespiller, 313, 317.
Ditmarsken 95.
Djursaa, Slag, 226.
Doberan (Mecklenburg) 115.
Dol (Bretagne) 193.
Dollerup (Sønderjylland) 198.
Dreyer, C. V., Gesandt, 265, 268—72.
Droysen, G., tysk Historiker, 102 f. — I. G., tysk Historiker, 394 f., 397, 403, 412, 422, 425.

Ebro 24.
Eckehard, Biskop af Hedeby, 383.
Egidius, Helgen, 179 f.
Egino, Biskop af Lund, 224, 231, 240.
Ehrenschild se Bierman.
Eidem, O., Krigshistoriker, 282.
Ejderen 258, 382, 385, 389.
Elben 18, 212 f., 389.
Elfsnabben (Sverige) 284.
Elisabeth Augusta, Chr. IV's Datter, 6.
Elsass 192.
Elvedgaard (Veflinge S.) 331.
Enda, Enna, Helgen, 192.
Ender, Helgen, 191 f.
Enevold, Helgen, 192.
Engelstoft, L., Historiker, 399, 403.
England 7—12, 16, 20, 93, 97, 117, 173, 193 f., 227 f., 267, 385, 400, 414. — jfr. Harald, Vilhelm.
Enna se Enda.
Erik Ejegod, Konge, 228, 240 f.
Erik Emune, Konge, 172. 175 f., 182 f., 242, 253 f., 389 f.
Erik Lam, Konge, 242.
Erik Menved, Konge, 10.
Erik Sejrsæl, Konge af Sverige, 384.
Eriks sjællandske Lov 88 f.
Ernst August, Biskop af Osnabrück, 13.
Ernst Günther, Hertug, 392 f.
Errigsted (Sønderjylland) 196.
Erslev, Kr., Prof., 223, 397.
Eskil, Ærkebiskop, 175 f., 185 f., 243, 253, 255 f., 259.
Esmarch, H. C., Overretsraad, 407.
Esrom Kloster 184 f.
Essenbæk-Aarbøger 175 ff., 186.
Estrup, H. F. J., Historiker, 217, 399, 420.
Ethbinus, Helgen, 193.
Evropa 5, 35, 155, 178 f., 305, 309, 406, 418.
Eyben, Marie Elisabeth, Hofdame, 316.

Falaise, Slag 1047, 173.
Falck, N., Prof. i Kiel, 399 f.
Falk, Hj., norsk Prof., 60.
Falster 64.
Fehrbellin, Slag 1675, 57.
Fejlberg, H. F., Pastor, 100.
Ferdinand d. Hellige, Konge af Kastilien, 24.
Fernan-Nuñez, Hertuger af, 169.
Feuquières, fransk Diplomat, 126 f., 130 ff., 135, 159, 162 f., 165 f.
Filip II, Konge af Spanien, 1.
Filippinske Kompagni 265.
Finmarken 69.
Flensborg 62, 327 f., 340, 344, 361. — Amt 340. — Kreds 197.
Florian, Helgen, 178.
Floridablanca, I. M., Greve, spansk Førsteminister, 269, 272.
Florinus, Helgen, 178.
Franciscus, Personnavn, 191.

Francke, C. Ph., Etatsraad, 420.
Frankrig 7—14, 16—22, 26 f., 30 f., 33—36, 38—47, 50—54, 56, 59, 112, 117 f., 120, 123—28, 130—42, 145, 149 f., 155, 157, 160, 163 ff., 167 f., 194, 267, 315 f., 414. — jfr. Ludvig.
Frederik I, Konge, 86 f., 405.
Frederik II, Konge, 86.
Frederik III, Konge, 4, 10, 347, 405.
Frederik IV, Konge, 65.
Frederik V, Konge, 304, 306, 310.
Frederik VI, Konge, 322, 393, 407, 411, 421.
Frederik VII, Konge, 400, 407, 409, 411, 418.
Frederik II, Konge af Preussen, 305, 311.
Frederik, Arveprins, 304, 421. — III, Hertug af Gottorp, 326, 342, 350. — Landgreve af Hessen, Statholder i Hertugdømmerne, 421. — Prins af Hessen, 414, 421. — Prins af Nør, 396, 401 ff., 408 ff., 412 ff., 416—19, 421, 424. — Christian, Hertug af Augustenborg, 393, 396 f., 399, 402 ff., 406, 413 ff., 419 f.
Frederik Vilhelm d. Store, Kurfyrste af Brandenborg, 12, 14, 16 f., 37, 49, 54, 57 f., 113—16, 121, 145 ff., 165. — IV, Konge af Preussen, 417, 423 f.
Frederiksborg-Fred 1720 8.
Freising, Stift, 178.
Friedenreich, Mouritz, Krigshistoriker, 282.
Fridericia, J. A., Prof., 36 f., 166 f., 282, 292 f.
Friedländer, Ludvig, tysk Historiker, 428.
Friis, Aage, Dr. phil., 398, 420. — Chr., Rigsraad, 327 f. — Jesper, Oberst, 328. — Tønne, 329, 337.
Friserne 422.
Frode, Konge, 261.
Fuenmayor (Spanien) 24, 169.
Fuenmayor, spansk Adelsslægt 25. — Baltasar, Kriger, 24. — Baltasar, Diplomat, 1—59, 111—69. — Jeronimo, 24. — Joaquin, 168. — Manuela, 169. — Millan Ruis de, 24, 169.
Fuhlsbüttel (Holsten) 348, 352 f.
Fyen 61, 99, 235. — Vedtægt 1492, 86.

Gabel, Birgitte Sophie, 320, 323. — Christoffer, Rentemester, 352.
Gadebusch (Mecklenburg) 113 f., 116.
Gallas, kejserlig General. 330, 347.
Gaig, Helgen, 191 f.
Gajus, St., Pave, 192.
Gallicanus, Helgen, 180.
Gallicus, Antonis, fransk Forfatt., 11.
Gamborg-Andresen, E. I., Konsul, 1.
Gandersheim (Tyskland) 383.
Garde, H. C., Marinehistoriker, 282, 285 ff., 291, 296.
Gebauer, Joh. H., tysk Forfatter, 392—425.
Georg Vilhelm, Hertug af Celle, 13 ff.
Gertrite 183.
Gevar, Sagnfigur, 261.
Glückstadt 125, 328, 331, 343 f. 352. — Glücksburg 352.
Gnupa (Chnob), Konge, 371—74, 376 f., 379, 381.
Godfred, Konge, 365, 369 f.
Gorm d. Gamle, Konge, 370, 372 ff., 376 f., 380 ff.
Goter 96.
Gotha 393.
Gottorp, Gottorperne, 8 ff., 30, 43, 50 f., 56 f., 119, 124, 128, 156, 167, 327, 396, 403 f., 406. — jfr. Christian Albrecht, Frederik. — Slot 316.

Gramm, Louise, 313.
Granada 24.
Granvelle, fransk Diplomat, 54.
Grathe Hede, Slag 1157, 254.
Grib, Personnavn, 85.
Gribskov, Gripscogh, 85.
Griffenfeld, P., Storkansler, 1—59, 111—69.
Grippo, Biskop af Rouen, 173.
Gro, Enke, 98.
Grundtvig, N. F. S., 100, 241.
Gudmundsson, Valtyr, Docent, 95.
Gudmuntorp (Skaane) 183.
Gudskalk, Venderfyrste, 231, 389.
Guinea-Forter, danske, 265—69. — Kyst 267.
Gurd, Konge, 371.
Gyda, Dronning, 231.
Gyldenløve, Chr. Ulrik, 335, 346. — Hans Ulrik, 328. — Ulrik Fred., Statholder, 5, 10 f., 13, 15, 18, 49.
Gøede, Jørgen, Avisudgiver. 282.
Göteborg 286.

Haag 25, 54 ff., 59, 118, 136, 139, 144, 147, 150.
Haakon Jarl 375.
Habbæus, Gesandt, 16.
Habsburg 125.
Haddeby Nor (Sønderjylland) 377.
Hadding, Sagnkonge, 261.
Hadersleben, Jens v., Oberst, 353.
Haderslev 330, 348. — Amt 99.
Hagedorn, Kristoffer, Oberst, 4.
Hahn, V. J., Hofembedsmand, 116.
Haff, Karl, tysk Retshistoriker, 80—92, 99, 100.
Hagested (Tusse H.) 192.
Hald Len 65.
Halland 82, 145 f.
Halmstad 166.
Halsted-Kloster (Halsted S.) 192 f. — Kirke 193.
Hamborg 17, 30, 58, 111, 117, 119 f., 142 f., 150, 157 f., 213, 231, 348, 351, 353.
Hannover 14, 16, 27 f., 33, 46, 112, 117, 133, 138, 142, 165 f., 400. jfr. Johan Frederik. — Arkiv 393.
Hansestæder 68.
Hanssen, Georg, tysk Nationaløkonom, 196.
Harald, Konge (813), 375.
Harald Blaatand, Konge, 366 f., 369 f., 372—77, 380—83.
Harald Hén, Konge, 91, 232—35, 261.
Harald Godvinsøn, Konge af England, 227 f.
Harald Haardraade, Konge af Norge, 224—27, 230.
Harald Gille, Konge af Norge, 242.
Harald Kesje 228, 230.
Hardegon, Sveins Søn, 371, 373.
Hardeknud se Gorm.
Hedeby 369 f., 383 f. jfr. Slesvig By.
Hegewisch, F., Prof. i Kiel, 417.
Helga, Sagnfigur, 262.
Helgeland 69.
Helli Torstenssøn 99.
Helsingborg 166.
Helsingør 355.
Henriette, Prinsesse af Slesvig-Holsten-Augustenborg, 394.
Henrik I, tysk Kejser, 372, 379.
Henrik, Biskop af Dalby, 224. — Gudskalksøn, Venderfyrste, 231, 389. — Løve, Sachserhertug, 258.
Herlev, Stednavn, 90.
Heruler 96.
Hessen 142, 156. — Hessen-Cassel 12.
Hjelmstjerne, Henrik de, Geheimeraad, 74 f., 78.
Hjort, Peder, Prof., 401 f., 412, 415 f., 420.
Hjort-Lorenzen, Peter, 422.

Hoder, Sagnfigur, 261.
Hoghusen, svensk Rigsraad, 163, 165.
Holberg, Ludvig, 60, 67, 100, 308.
Holck, Conrad, Greve, 311, 320, 323.
Holgers Enke, Hr., 86.
Holland 12, 15 f., 19, 50, 112, 118. jfr. Nederlandene, Vilhelm.
Holm, Edvard, Prof., 321.
Holmgaard (Møborg S.) 343.
Holstein, U. A., Greve, 318, 321.
Holsten 8, 41, 48, 59, 127, 144, 307, 325 f., 329 f., 332, 346 ff., 350 ff., 382, 392—425.
Horn, Henrik, svensk Admiral, 283—87, 289, 294, 296 f., 300, 302.
Horsens 349.
Hude, Anna, Dr. phil., 239.
Hundslund Kloster (Dronninglund S.) 98.
Hvideætten 226, 241 ff.
Hør (Skaane) 166.

Inama-Sternegg, K. Th. v., østrigsk Nationaløkonom, 103.
Ingeborg, g. m. Knud Lavard, 229.
Ingild Stærkoddersfostre, Sagnkonge, 262.
Irland 193.
Isidorus, spansk Historieskriver, 172.
Island 69.
Isøre, Kongevalg 1076, 232 f., 235, 238 f. — Isøre Gab 248 f.

Jakob, Personnavn, 191.
Jardin, N. H., Arkitekt, 311.
Jarislav, Konge i Garderige, 227.
Jellinge-Runesten 369, 372, 374, 376, 380.
Jensen, N. P., Oberst, 282, 292 f.
Jodocus, Jost, Personnavn, 191.
Johan Adolf, Hertug af Pløen, 148, 152 f., 157 f., 160.
Johan Frederik, Hertug af Hannover, 12, 14 ff., 133 f.
Johannes, Personnavn, 191. — Præst i Bosethorp, 183 f.
Joldelund (Tolderlund) 189.
Jomsborg 382.
Jost se Jodocus.
Juel, Gregers, Kammerherre, 304, 316. — Jens, Diplomat, 17, 36, 55. — Niels, Admiral, 292—95, 297, 302.
Justinus, Helgen, 178.
Jydske Lov 82 ff., 88.
Jylland, Nørrejylland 11, 61, 76, 82, 90, 97, 99 ff., 197, 235, 346, 348, 372 f., 383, 418.
Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, 23, 35, 148, 166 ff., 170 f., 173, 182, 222, 230, 238, 258 ff., 369 f., 385—89, 392, 401, 403 f., 408, 413, 421. — Ellen, Dr. phil., 188—94.

Kaas, Mogens, Rigsraad, 327.
Kalegat (Sønderjylland) 378.
Kall, Abraham, Historiker, 228.
Kallundborg 1. — Kordel (Cardil)-gade 189. — Len 65.
Kalmar 302.
Karen sal. Træbens 355.
Karise (Fakse H.) 191.
Karl II, Konge af Spanien, 4, 168.
Karl X Gustav, Konge af Sverige, 2, 9, 12.
Karl XI, Konge af Sverige, 19, 32, 47, 54, 117, 166.
Karlsson, Karl Henrik, svensk Historiker, 199 f.
Karreby (Rougsø H.) 85.
Ketil, Præst. 183.
Kiel 74, 77 f., 393. — Universitet 74, 79.
Kielmann, Johan Adolf, gottorpsk Minister, 57 f., 156.
Kingo, Thomas, 302.
Kirstein, E. Ph., Deputeret, 265 f.

Kjeld, Helgen, 190.
Kjøge 355. — Bugt, Slag 1677, 281—303.
Klingenberg, Povl, Generalpostmester, 37, 39, 42, 45 f., 51 f., 118, 136.
Klopstock, Fried. Gottl., tysk Digter, 323 f.
Knesebeck, brandenburgsk Diplomat, 58.
Knud d. Store, Konge, 190, 224.
Knud d. Hellige, Konge, 170, 232—37, 240, 254, 261.
Knud Magnussen, Konge, 182, 186.
Knud VI Valdemarsøn, Konge, 254.
Knud Lavard, Hertug, 180, 237, 241 f., 244, 389.
Knyphausen, Greve, hannoveransk Diplomat, 424.
Kolding 326, 346, 348 f., 356, 362. — Koldinghus 360. — Kolding-Reces 91. — Aa 328.
Kongeaaen 396.
Korsør 313.
Kovirket (Danevirke) 371, 388.
Krabbe, Gregers, 335, 340.
Krabben-Eiland (Bique) 265—69.
Krarup, Frederik, Registrator, 426.
Krempe (Holsten) 343 f.
Kristoffer Kristoffersøn, diplomatisk Agent, 4. — Valdemarsøn, Prins, 259.
Krogh, F. E., Kammerjunker, 320.
Kronborg 295, 337. — Len 65.
Krummedige, Henrik, 98.
Kurborg (Danevirke) 377.
Kärnthen 96.
København 2, 14, 16, 18, 23, 27 f., 36 ff., 40, 43 ff., 49, 51, 59, 62, 67 f., 74, 76, 78, 89, 112, 119, 143—47, 152, 157, 160, 163 ff., 264, 271, 305, 313, 323, 326 f., 348, 396, 408, 410 f., 421, 423. — Holmen 292. — Christiansborg Slot 318. — Frederiksberg Slot 308. — Hofteater paa Christiansborg 311. — Teater paa Kongens Nytov 310 f., 314, 317. — Toldkammer 310. — Universitet 74. — Søndermarken 307. — Fred 1660 3. — Len 64.
Laaland 64, 287.
Lambert, Helgen, 190.
La Motte, de, fransk Skuespiller og Skuespillerinde, 313 f.
Langelund (Nørre Rangstrup H., Sønderjylland) 196.
Lasse Perssøn, Bonde, 98.
la Tour, fransk Skuespiller, 313, 316, 318, 322.
Laurent, Pierre, Dansemester, 322.
Lauridsen, P., Skoleinspektør, 91, 99.
Lauritz, Helgen, 190.
Lea, H. C., amerikansk Historiker, 429.
Le Clerc, fransk Skuespillerinde, 314.
Lehmann, Orla, 407.
Le Maire, nederlandsk Gesandt, 163.
Le Mans, Erobring 1063, 173.
Lempfert, tysk Forfatter, 369.
Lente, Christian v., Diplomat, 118, 138.
Leopold I, tysk Kejser, 8, 10, 14, 19, 21 f., 26, 48 f., 134.
Leopold I, Konge af Belgien, 414 f.
Lerke, Kornelius, 3.
Lessing, G. E., tysk Digter, 319.
Levetzau, F. L., Hofjunker, 320.
Levy, C. E., Prof. med., 73.
Lilliecrona, svensk Gesandt, 117, 119, 125, 147.
Limfjorden 90.
Lincker, tysk Diplomat, 142, 156.
Lindandesnæs (Norge) 375.
Lindenov, Chistoffer, Diplomat, 117, 119. — Hans, 328.
Lindholm Ladegaard (Skaane) 86.

Lindholdt (Staffninge S., Skaane) 99.
Loder, Sagnfigur, 260.
Londemann, Geert, Skuespiller, 310.
London 189 f.
Lornsen, Uve, slesvig-holstensk Forfatter, 420.
Lorville, fransk Skuespiller, 313.
Lothar, tysk Kejser, 389.
Louise, Christian IX's Dronning, 421. — Augusta, Prinsesse af Augustenborg, 396, 398, 420.
Luchaire, Achille, fransk Historiker, 103.
Ludvig IV, Konge af Frankrig, 374.
Ludvig XIV, Konge af Frankrig, 8, 13, 16, 26, 30, 33, 44, 50, 52, 54, 123—26, 128 f., 131, 133, 136—41, 158, 160—63.
Lund, Klavs, 282.
Lund 170, 179 f., 182 ff., 186, 190. — Domkapitel 215 f. — Domkirke 180 f., 236 f., 240, 252. — Trinitatiskirke 184. — Stift 189 f., 240.
Lundsmark (Hviding H., Sønderjylland) 196.
Luther, Martin, 194.
Luxdorph, Bolle, Geheimeraad, 315, 318, 321.
Lübeck 69.
Lückemann, Arent, Kaptajn, 333.
Lüderwalt, Balzer, Kaptajn, 340.
Lykke, Niels, Ritmester, 331, 334, 363.
Lüneburg 8, 13, 118, 127, 144, 146, 165 f.
Lütken, O., Krigshistoriker, 282.
Løvenskjold, Magdalene, 313.

Madrid 4, 18, 20, 22 ff., 34, 122, 152, 264, 268.
Magnus d. Gode, Konge, 223 f.
Magnus d. Blinde, Konge af Norge, 242, 254.
Magnus d. Stærke 175, 389 f.
Magnus Eriksøn 259.
Mainz 383.
Maire se le Maire.
Mallet, P. H., Historiker, 313.
Malmø 294, 301 f., 355. — Malmøhus 355.
Mandix, Jakob, Nationaløkonom, 81.
Margrethe, Personnavn, 191, 387. — Helgeninde, 191. — Fredkulla, Dronning, 229, 370, 387 ff. — Sprænghest, Dronning, 387. — Valdemarsdatter, Dronning, 72.
Margrethevold (Danevirke) 387.
Maria Anna, Dronning af Spanien, 4.
Marie Antoinette, fransk Dronning, 319.
Marsy, de, fransk Skuespiller, 313.
Martha, Personnavn, 191. — af Karisegaarde, Helgeninde, 191. — Nonne i Lund, 191.
Martin, Jean Baptiste, fransk Balletmester, 314.
Mauritius, Helgen, 180 f.
Maximilian, Helgen, 178.
Mecklenburg 9, 31, 112 ff., 117.
Medardus, Helgen, 194.
Medina-Coeli, Hertug af, 122.
Meier, Herman, Krigssekretær, 290 f., 296.
Mejerkrone, Henning, Gesandt, 32, 36—40, 42—45, 48, 50 ff., 54, 56 ff., 112, 114, 116 f., 119, 123—42, 150 f., 153, 156 f., 159.
Meinwerk, Biskop af Paderborn, 231.
Meitzen, tysk Forfatter, 94.
Mercier, fransk Skuespiller, 313. — fransk Skuespillerinde, 314.
Michael, Helgen, 189.
Middelfart 349.
Milan, Gabriel, Generalfaktor, 51, 112.
Moldenhawer, D. G., Prof. theol., 264—72.
Moltke, Carl, Minister, 420. — Ludvig, 424.

Moncayo, Bjerg i Spanien, 169.
Monterey, Statholder i spanske Nederlande, 22.
Moth, Matthias, Leksikograf, 65 f.
Mundgaard, Mungaard (ɔ: Munkgaard) (Vejlby S., Vends H.) 196.
Munkholm (Norge) 169.
Mushardt, C. H., Oberstløjtn., 320.
Müller, Henrik, Mønsterskriver, 337. — P. E., Biskop, 224. — Sophus, Museumsdirektør, 365, 367, 369 f., 374, 377 ff., 381 f., 384, 387 f., 390.
Münster 116.
Møen 64. — Amt 5.
Møller, P. v., svensk Forfatter, 98.
Mølln (Holsten) 116.
Möser, Justus, tysk Historiker, 94.
Møsting, I. S., Kancellipræsident, 399, 403 f.

Nansen, Karen, 6.
Nederlandene 2, 6—15, 17—23, 26 f., 31, 34. 39, 46 ff., 50 f., 55 f., 134, 137, 165, 168, 194, 345. — jfr. Holland, Vilhelm.
Neergaard. C., Museumsinspektør, 365.
Nero, romersk Kejser, 305 f., 323.
Nerong, O. C., tysk Forfatter, 196.
Nicolaj I, Kejser af Rusland, 407, 414, 421.
Nicolaysen, N., norsk Historiker, 96.
Niels, Konge, 242, 252, 261, 370, 387, 389 f.
Niels, Personnavn, 191. — Kriger, 185.
Nielsen, Anton, Forfatter, 194.
Niese, Benediktus, tysk Historiker, 428 f.
Niklot, Venderfyrste, 255.
Nimwegen 139, 149.
Nisaa, Slag 1062, 226.
Norge 18, 49, 65, 69, 86, 253, 375, 398. — jfr. Harald, Magnus, Olaf, Sigurd, Sverre.
Normandie 97, 173, 374.
Normanner 1.
Northmannia 371, 373.
Ny Falkenberg 99.
Nykjøbing (Mors) 86.
Næstved 355.

Odense 87, 217, 254, 327 ff., 347. — Albani Kirke 235.
Odinkar 372.
Olaf Tryggvesøn, Konge af Norge, 372.
Olaf d. Hellige, Konge af Norge, 225.
Olaf, Olaph, svensk Høvding, 371, 373.
Oldenburg 8 f., 17, 43, 58, 127, 144, 146, 156, 346 f., 350.
Olrik, Axel, Dr. phil., 262.
Oluf Hunger, Konge, 240 f.
Oluf, Konge, 71.
Oranien se Vilhelm.
Osten, v., Gesandt i Hannover 1673, 16, 27.
Ostersøn Weylle, C., Jurist, 66.
Ostfrisland 17, 147.
Otto I, tysk Kejser, 382. — II, tysk Kejser, 382, 388.
Overskou, Thomas, Forfatter, 313, 317.
Oxby (Vester Horne H.) 191.

Palladius, Peder, Biskop, 63, 190, 194.
Paludan-Müller, C., Historiker, 81, 211, 214—17, 219, 221 ff., 228, 242, 244—48, 250—53, 260, 262, 394.
Pardo (Spanien) 269.
Paris 36, 38, 41, 43, 118, 123, 125 f., 133, 135 f., 138—41, 150, 157, 313.
Passau Stift (Tyskland) 178.
Paulli, Daniel, Avisudgiver, 282.
Paulsen, Chr. D., Prof., 397 f., 400, 420.
Peder Lauridsen, Forfatter, 190.
Peene (Flod) 256.
Pentz, Christ., Greve, 335, 350 ff., 363 f.

Persien 163.
Pétélard, Brødre, franske Skuespillere, 313.
Petersen, Jul., Prof., 73 f., 78. — N. M., Historiker, 81.
Petrus Olai, Krønikeskriver, 186
Pinneberg 330.
Ploug, Carl, 421.
Pløen se Johan Adolf.
Polen 2, 141 f.
Pommern 114, 116, 121, 147, 165, 184, 217, 300. — jfr. Bogislaus.
Pomponne, S. A., fransk Udenrigsminister, 16, 36. 38 ff., 42, 44, 50 f., 55. 57, 124—31, 135, 139—42. 150.
Preussen 414, 416 f. — jfr. Frederik, Frederik Vilhelm.
Primkenau (Schlesien) 393.
Prislav, Venderfyrste, 255.
Prümers, Rodgero, Historiker, 182.
Pyrenæerfred 1659 19.

Quedlinburg, Møde 973, 282.
Quinson, fransk Skuespillerinde, 314.
Quirinus, Helgen, 178.
Quist, kongl. Konfessionarius, 307.

Radulfus, Præst i Bosethorp, 183. — Radulfus Niger, engelsk Krønikeskriver, 243.
Rahbek, K. L., 315.
Ranck, svensk Generalmajor, 166.
Randers 62, 349.
Rantzau, Henrik, Ritmester, 362. — Markvard, 328, 331 f., 335, 337, 346, 351.
Rasmus, Kok, 1.
Rebolledo. Grev, spansk Gesandt, 2 f., 113.
Reedts, Fred., 355. — Jørgen, Kancelliraad, 5 ff., 12, 18—24. 121, 151, 154. — Peder, Kansler, 27.
Regnfred, Konge, 375.
Reiðgotaland, Jylland, 372.
Rensborg 43, 57 ff., 115, 124, 126, 331, 339 f., 343, 417. — Amt 340.
Reventlov, Ditlev, Kansler, 344. — Ditlev, Overkammerherre, 306. — F. E. J. G., Greve, Gesandt, 1.
Reventlov-Criminil, Heinrich, Udenrigsminister. 416.
Reverdil, E. S. F., Kabinetssekretær, 308, 311, 319 f., 323 f.
Rhamm, K., tysk Historiker, 92—101.
Ribe 190, 348 f., 356, 388. — Stift 97.
Rietz, I. E., svensk Historiker, 81.
Rikvald, Biskop af Lund, 239 f.
Ringkøbing Amt 90.
Ringsjöen (Skaane) 183.
Ringsted Kloster 5, 193.
Rodsten, Markvard, Admiral, 295.
Rola. Rolstorp(?), 189.
Rollo 173.
Rom 185.
Romanus, Biskop af Rouen, 173.
Rose, C, P., kongl. Skuespiller, 309 f., 318.
Rosenberg, C., Forfatter, 251.
Rosencrone, Baronesse, 77.
Rosenstand-Goiske, P., 308.
Roskilde 212. 215, 248 — Domkapitel 232, 236. — Domkirke 231, 236. — -Krønike 91, 239. — Len 65.
Rostgaard, Fred., Oversekretær, 81.
Rouen 173, 313.
Rougsø Herred 85.
Ruger 96.
Runamo 262.
Rupert, Biskop af Salzburg, 178.
Rusland 266, 406. — jfr. Nicolaj.
Ryd-Aarbog 175, 177, 186.

Rygen 142, 186. 251, 254, 257.
Rygevits 251.
Rønninge (Aasum H.) 194.

Saale (Flod) 97.
Sachsen-Lauenburg 17.
Saintval, de, fransk Skuespiller, 313. — fransk Skuespillerinde, 314.
Salzburg 96.
Samson, Helgen, 192 f.
Samsø 65 f.
Samwer, K., Advokat, 394 f., 397, 403, 412, 415, 422, 425.
Saxo, Kannik i Lund, 215. — Krønikeskriver, 90, 182, 184 f., 211—63, 376, 380, 389 f. — Magister, 214. — Provst i Roskilde, 215.
Schack, Hans, Feltherre, 53.
Schack-Rathlau, Joachim Otto, 304.
Schaffarinas, las, 266.
Scheel, L. N., Amtmand, 408 f., 420.
Schierbou (Schurboy, Schierboy), Oberst, 353.
Schimmelmann. E., Statsminister, 264—67, 271 f.
Schlegel, J. F. W., Prof., 399.
Schleiden, Chr., holstensk Godsejer, 399.
Schlesien 48.
Schrøder, Gert, Griffenfelds Sekretær, 119.
Schulz, Hans, tysk Historiker, 392 f., 399.
Schumacher se Griffenfeld.
Schurboy se Schierbou.
Schwarz, Frederik, Skuespiller, 315, 317.
Schweiz 89, 96.
Schück, J. H. E., svensk Prof., 215.
Schäfer, D., tysk Historiker, 170 f., 173 f.
Sclavia, Venden, 255.
Sehested, Christen Thomesen, Rigsraad, 327 f. — Hannibal, Statholder, 3, 8, 36. — Mogens, Krigskommissarius, 335, 342 f. — Poul, Oberstløjtn., 351 f., 359 ff.
Sejrø, Slag 1132, 175.
Severinus, Personnavn, 191.
Sevilla 1 f., 24.
Sigerich se Sigtrygg.
Sigrid, Datter af Svend Estridsøn, 230 f., 389.
Sigtrygg, Sigtrich, Sigerich, Konge, 369, 371—74, 376 f., 380 f.
Sigtuna-Aarbog 175.
Sigurd Slembe, Konge af Norge, 254.
Silfraskalli, Konge, 373.
Simancas 1.
Sjælland 64, 72, 85, 88, 90.
Sjöblad, Erik, svensk Admiral, 286 f.
Skaane 9, 11, 56, 61, 81 f., 145, 168, 183 ff., 190, 376. — Skaanske Lov 82 f.
Skandinavien 96.
Skau, Lavrids, Gaardejer, 403, 415, 422.
Skeel, Albret, Rigsraad, 327.
Skivehus Len 65, 343.
Skjalm Hvide 226.
Skjold, Sagnkonge. 261.
Skotland 192.
Slesvig se Sønderjylland.
Slesvig By 379, 389 f., 393. — jfr. Hedeby.
Slien 97, 368, 373, 377, 381, 384, 389.
Sofie Amalie, Dronning, 12, 14, 32, 52, 117, 120, 142, 149.
Solnhausen 192.
Sorteplov (Plog) 175 f.
Sorø Kloster 185, 214.

Spanien 2 f., 5—8, 18—22, 24 ff., 33 f., 47 f.. 50 f., 55, 112 f., 118 f., 127, 132, 143, 145 f., 149, 165, 169, 264—72. — jfr. Ferdinand, Karl.
Sperling, J. U., Page, 311. — Otto, Lærd, 214.
Spiess, Abel, Kaptajn, 337.
Staffen Hansen (i Vilstrup) 362.
Stanley, C. F., Billedhugger, 312.
Stade 144, 165.
Starkad, Sagnfigur, 262.
Steenstrup, Joh., Prof., 71 f., 373, 379, 384.
Steiermark 96.
Stemann, C. L. E., Retshistoriker, 196.
Sten Jacobsen, Præst, 283, 303.
Stenderup (Nørre Tyrstrup H.) 196.
Stettin 184, 257.
Stig Pors 86.
Stjerna, Knut, svensk Arkæolog, 428.
Stjernholm Len 329.
Stockholm 36, 117, 126, 132, 160 f., 304. — Skærgaard 285 f.
Store Bælt 287.
Stralsund 170.
Stribsodde (Vends H.) 348.
Struensee, J. F., Kabinetsminister, 73 f., 78, 323.
Støvlet-Kathrine se Beuthack.
Sual, Helgen, 192.
Suhm, P. Fr., Historiker, 318.
Svabsted Amt 58, 340.
Svend Tveskæg, Konge, 90, 383—86.
Svend Estridsøn, Konge, 216, 219, 222 ff., 226 ff., 230—33, 236, 238 f.
Svend Grathe, Konge, 182 f., 185, 228.
Svend, Helgen, 192. — Aagesøn, Krønikeskriver, 214—23, 238 f., 242, 253, 260, 262, 378. — Normand, Biskop af Roskilde, 231, 236 f., 239 f.
Svenstrup (Skaane) 340, 343.
Sverige 2, 8—12, 14, 17, 19, 21 f., 26 f., 30 f., 33, 37—46, 48 ff., 52—56, 58 f., 86, 93, 111 f.. 117—21, 123—30, 132—38, 140—42, 145—49, 155, 161 ff.. 165. 167 f., 178, 283, 371 f., 418. — jfr. Erik, Karl.
Sverre, Konge af Norge, 253.
Swithun, Helgen, 192.
Søegaard, T., Oberstløjtn., 195 f.
Sønderjylland 43, 56, 95, 97, 99, 196, 326, 347, 372, 380, 392—425.

Taasinge 194.
Tange (Ribe Lands.) 98.
Tegernsee Kloster (Bayern) 178.
Terlon, fransk Gesandt, 17, 28, 36 ff., 40 f., 43 ff., 51 f., 54 ff., 59, 112, 118, 122—25, 130 ff., 135, 139 f., 147, 150, 153, 155, 157 ff., 161—64.
Theobald, Helgen, 192.
Thisted 100.
Thorbern 254.
Thott, Aage Axelsøn, 99. — Tage, Rigsraad, 327 f., 355.
Thraziger, hamborgsk Krønikeskriver, 387.
Thyre Danebod, Dronning, 365, 367, 369 f., 372, 376 ff., 380 f.
Thyrevirket (Danevirke) 378, 381.
Tiedemann, Christoph von, tysk Forfatter, 393. — H. von, slesvig-holstensk Politiker, 393.
Tillet, du, fransk Skuespiller, 313. — fransk Danserinde, 313.
Timring (Ulvborg H.) 191.
Toke, Biskop af Børglum, 249.
Tolderlund se Joldelund.

Torne Herred (Skaane) 86.
Tornquist, Carl Gustaf, svensk Krigshistoriker, 283, 295.
Torp, A., norsk Prof., 60.
Torre, Diego de la, spansk Statssekretær, 20.
Torstensson, Lennart, svensk General, 348.
Torup (Skaane) 5.
Toste Jarl, angelsachsisk Stormand, 227.
Tourmont, fransk Embedsmand, 128, 131 f., 134.
Trab, Helgen, 191.
Travendahl (Holsten) 316.
Trémoïlle, Charlotte Amélie de, Prinsesse af Taranto, 29, 137.
Trolle, Mette, g. m. Jørgen Reedts, 5 f., 122.
Tromp, Cornelis, hollandsk Admiral, 132, 293.
Tryggevælde Amt 5.
Tscherning, A. F., Kaptajn, 403, 415.
Tygestrup, Kongsdal (Ondløse S.), 355.
Tyrol 89, 96.
Tyskland, tyske Rige 8 ff., 13, 17, 41, 48 f., 56 f., 121, 125, 127, 133 f., 136, 142 f., 147, 165, 168, 178, 191 f., 213, 325, 344, 347, 382, 395, 401, 414, 417 f. — jfr. Henrik. Leopold, Otto.

Uglerop (Skaane) 86.
Ulfeld, Christoffer, Rigsraad, 327. — Corfitz, Rigshofmester, 5, 327 f., 336, 347. — Ebbe, 330. — Knud Christoffersøn, 328, 340, 343, 355.
Ulrikke Eleonore, Dronning af Sverige, 46, 54, 117, 142.
Ulvborg. Ulburgh, S. 98.
Ungarn 96.
Urne, Frederik, 337. — Jørgen, Rigsraad, 327 f., 330, 358, 360.
Urup, Axel, General, 347, 351 f.
Ussing, T. Algreen, Politiker, 414.

Waitz, G., tysk Historiker, 170 f., 174, 416 f.
Valdemar I d. Store, Konge, 212, 225, 228 f., 243 f., 246, 248, 253—57, 365, 375, 388.
Valdemar II Sejr, Konge, 10, 211 ff., 225, 228, 262 f.
Valdemars Jordebog 81 f., 85.
Valdemar, Personnavn, 229. — se Jarislav. — Biskop af Slesvig, 243. — Prins af Augustenborg, 423.
Valenciennes 314.
Wales 94, 193.
Valkendorf, Henning, 348.
Walter, Jørgen, Kaptajn, 336.
Varde 359 ff.
Wartislav, Hertug af Stettin, 184.
Wasserschlebe, J., Konferensraad, 74.
Vaupell, O., Krigshistoriker, 166.
Wedekind, sachsisk Krønikeskriver, 228.
Vedelspang-Runesten 371.
Wedeman 255 f.
Vedø (Koed S.) 5.
Wegener, C. F., Geheimearkivar, 394 f., 414, 422 ff.
Veillas, fransk Skuespiller, 313. — Jeanne, fransk Skuespillerinde, 314.
Vejle 349, 356.
Velschow, H. M., Historiker, 216 f., 222, 228 ff., 257 f., 260.
Vemmetofte (Fakse H.) 192.
Vendsyssel 90.
Venezia 168.
Verden Stift 166.
Verjus, fransk Diplomat, 124, 149.

Werkendam, nederlandsk Gesandt, 15, 20, 153.
Versailles 127, 311.
Weser 18, 97.
Wessely, Hofjøde, 319.
Vester-Brønderslev (Børglum H.) 63.
Vesterbæk, Wæsterbæck (Raadager S.) 98.
Vestervig Kloster 347.
Vestfold (Norge) 375 f.
Westphalske Fred 1648 14.
Viborg 190, 355, 362. — Amt 90. — Stift 97.
Wichman, Sachserfyrste, 382.
Viken (Norge) 375 f.
Vilbjerg (Hammerum H.) 191.
Vilhelm, Biskop af Roskilde, 224, 231 f., 236 ff., 240. — Landgreve af Hessen, 408 f. — Prins af Holsten-Beck, 404.
Vilhelm Erobrer, Konge af England, 173, 227.
Vilhelm III af Oranien 47.
Vilhelmine, Prinsesse, 400.
Villa-Hermosa, Hertug af, 152.
Villehardus, Helgen, 179 f.
Vilstrup (Brusk H.) 362.
Wimmer, Ludv., Prof., 371 f., 374, 377, 383.
Windischgrätz, østrigsk Diplomat, 16, 18, 27.
Vingulmørk (Norge) 375.
Vinum (Lø H.) 196 f.
Visby-Aarbog 175 f., 186.
Wismar 114 ff., 119 f., 125, 133, 141 f., 144, 146, 152.
Vitskøl-Aarbog 176, 186.
Vitus, Helgen, 257.
Vladimir, Storfyrste af Kijev, 229.
Wohlert, Kirurg, 305.
Wolfram, Biskop af Rouen, 173.
Volgast (Pommern) 256.
Volquardsen, K. A., tysk Historiker, 397.
Voltaire 305, 308 f.
Vordingborg 355. — Færgested 310.
Worsaae, J. J. A., Arkæolog, 385.
Vossem, Fred 1673, 17.
Wrangel, K. G., svensk Feltmarskal, 41, 48 f.
Wroblewski, O. B., Boghandler, 264.
Würtzburg 80.
Värend 185.

Zettersten, Axel, svensk Marinehistoriker, 283 ff., 289 ff., 297 f., 301 ff.

Æbeltoft 100.
Ælnoth, Krønikeskriver, 170.

Ødbøn, Ødbynd, Helgen, 193.
Øland 287, 302.
Ølsie (Sandby S., Tybjerg H.) 191.
Ørbæklunde (Ørbæk S.) 328.
Øresund 119, 295.
Ørsted, Christopher, Skuespiller, 315.
Østerleden 227.
Østersøen 124, 286, 386.
Østersøisk-guineiske Handelskompagni 272.
Østerøen ved Nyborg 348.
Østrig 12, 18 f., 134, 137, 168, 414, 416.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for 1908 og 1909 og Virksomhed i 1909.

Regnskabet for 1908.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Jan. 1908	6524	Kr. 06	Ø.
2)	Medlemsbidrag	1252	— „	-
3)	Solgte Skrifter	253	— 99	-
4)	Bidrag fra det Classenske Fideikommis og fra det kgl. danske Videnskabernes Selskab	600	— „	-
5)	Renter af Foreningens Kapital og Kassebeholdning	564	— 47	-
		9194	Kr. 52	Ø.

Udgift:

1)	Forfatterhonorarer	674	Kr. 25	Ø.
2)	Bogtrykkerarbejde	1474	— 43	-
3)	Papir	213	— 75	-
4)	Bogbinderarbejde	78	— 60	-
5)	Tidsskriftets Omdeling og Medlemsbidragenes Opkrævning	218	— 61	-
6)	Skrifternes Opbevaring	48	— 85	-
7)	Forskelligt	18	— 47	-
		2726	Kr. 96	Ø.
	Kassebeholdning 31. Decbr. 1908	6467	— 56	-

Regnskabet for 1909.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Jan. 1909	6467	Kr. 56	Ø.
2)	Medlemsbidrag	1346	— „	-
3)	Solgte Skrifter	50	— 25	-
4)	Bidrag fra det Classenske Fideikommis og det kgl. danske Videnskabernes Selskab	600	— „	
5)	Renter af Foreningens Kapital og Kassebeholdning	620	— 54	-
		9084	Kr. 35	Ø.

Udgift:

1) Forfatterhonorarer	734	Kr. 88	Ø.
2) Bogtrykkerarbejde	848	— 54	-
3) Papir	356	— 25	-
4) Bogbinderarbejde	101	— 31	-
5) Tidsskriftets Omdeling og Medlemsbidragenes Opkrævning	136	— 27	-
6) Skrifternes Opbevaring	„	— „	-
7) Forskelligt	17	— 95	-
	2195	Kr. 20	Ø.
Kassebeholdning 31. Decbr. 1909	6889	— 15	-

Paa Grund af Hefternes Forsinkelse udgaves intet for 1908; derimod er udgivet for 1909:

For 1ste Halvaar 1909: Historisk Tidsskrift, 8. Række, 2. Binds 1.—2. Hefte. Maj 1909.

For 2det Halvaar 1909: Historisk Tidsskrift, 8. Række, 2. Binds 3. Hefte. Oktbr. 1909, og 4. Hefte. Febr. 1910.

Paa Aarsmødet 11. Juni 1909 genvalgtes Museumsassistent, Dr. M. Mackeprang til Medlem af Bestyrelsen og Bibliotekar Gjellerup og Statsraadssekretær Koefoed til Revisorer. Bestyrelsen bestaar nu i Maj 1910 af Professor, Dr. Kr. Erslev, Professor, Dr. J. A. Fridericia, Dr. phil. Aage Friis, Museumsassistent, Dr. M. Mackeprang og Professor, Dr. Johannes Steenstrup. Af disse er Professor Steenstrup Foreningens Formand, Professor Fridericia dens Sekretær.

Foreningen, som 1. Januar 1909 talte 674 Medlemmer, har i Løbet af 1909 ved Dødsfald mistet 12, ved Udmeldelser 6 Medlemmer, hvorimod der i Aarets Løb er indmeldt 21. Den havde saaledes 31. Decbr. 1909 et Medlemstal af 677, af hvilke 145 betaler halvt Kontingent som Medlemmer af den norske og den svenske historiske Forening.

Den danske historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10. Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde med Ændringer paa Aarsmødet 18. Maj 1898.)

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettes Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betale et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller en Gang for alle 50 Kroner. De ere stemmeberettigede en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de tilstedeværendes Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den udtrædende kan vælges paa ny. Bestyrelsens Medlemmer afgjøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne mellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

Historisk Tidsskrift,

Ottende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.
H. Hagerups Boghandel, Hovedkommissionær.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1909—1910.

Indhold.

Afhandlinger og Smaastykker.

Side.

Erslev, Kr., Professor, Dr. phil. Fæstebondens Førlov og dens Størrelse ..... 71—73.

Fabricius, Knud, Arkivassistent, Dr. phil. Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik ..... 1—59, 111—169.

Gigas, E., Bibliotekar, Dr. phil. Lidt Mere om Moldenhawers diplomatiske Mission til Spanien ..... 264—272.

Ingerslev, E., Professor, Dr. med. Et Brev fra Lægen Christian Johann Berger ..... 73—79.

La Cour, Vilh., mag. art. Hvem byggede „forbindelsesvolden" mellem Haddeby nor og Danevirke sø? ... 365—391.

Lind, H. D., Pastor. Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Køgebugt 1. Juli 1677. En marinehistorisk Undersøgelse ..... 281—303.

Neiiendam, Robert, Skuespiller. Kong Christian den Syvende som Skuespiller. Et Bidrag til Hoftheatrets Historie i dets tidligste Tid ..... 304—324.

Olrik, Jørgen, Museumsassistent, cand. mag. Studier over tilblivelsen af Sakses værk ..... 211—263.

Rockstroh, K. C., Kaptajn. Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638—43 ..... 325—364.

Steenstrup, Johannes, Professor, Dr. phil. et jur. Pebersvende ..... 60—70.

Weibull, Lauritz, Landsarkivar, Dr. phil. Annalerne og Kalendariet fra Colbaz. (Med 2 Tavler) ..... 170—187.

Anmeldelser.

Poul Bjerge og J. Søegaard: Danske Vider og Vedtægter. I—II. 1. 1904—08. O. C. Nerong: Willkürbriefe oder Dorfsbeliebungen aus dem Kreise Flensburg. 1900. Anmeldt af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** ..... 194—198.

Side.

Joh. H. Gebauer: Christian August Herzog von Schleswig-Holstein. 1910. Anmeldt af mag. art. **Axel Hansen** ..... 392—425.

Karl Haff: Die dänischen Gemeinderechte. I—II. 1909. Anmeldt af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** .. 80—92.

Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark. 1909. Anmeldt af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** .. 188—194.

K. Rhamm: Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. 1. Abt. 2. Abt. 1. Th. 1905—08. Anmeldt af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** ..... 92—101.

Krarup, Alfr., Underbibliotekar, cand. mag. Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aarene 1907 og 1908, vedrørende Danmarks Historie ..... L 1—117.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland .. 102—110, 199—210, 272—280, 425—440.

Navneregister. Ved mag. art. **Hugo Matthiessen** ..... 441—455.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for 1908 og 1909 og Virksomhed i 1909 ..... 456—457.

Den danske historiske Forenings Vedtægter ..... 458—459.

§ 5.

Foreningens Aarsregnskab revideres af 2 dertil valgte Revisorer og forelægges derefter paa Aarsmødet.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gjør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgjøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maaneds Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom der ogsaa med passende Mellemrum offentliggjøres en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde, og hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgjøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $^2/_3$ af de tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Eiler Nystrøm: Offentlige Forlystelser i Frederik den Sjettes Tid. Casorti og Forstadsteatrene. Et Bidrag til dansk Kulturhistorie. Kbh., 1909. Gyldend. Bogh., Nord. Forl.

A. Collett: Gamle Christiania Billeder. Ny Udg. Chrania, J. W. Cappelens Forl., 1909.

Breve fra Hans Gram 1685—1748. Udg. af Herman Gram. Tillæg. Kbh., 1910. V. Thaning & Appels Forl.

Hugo Matthiessen: Bøddel og Galgefugl. Et kulturhistorisk Forsøg. Kbh., 1910. Gyldend. Bogh., Nord. Forl.

Norges Historie. H. 25—34. Krania, 1909-10. H. Aschehoug & Co.

Ferd. Fehling: Die europäische Politik des grossen Kurfürsten 1667—1688. Leipzig, 1910. Quelle & Meyer.

Otto Goldhardt: Die Gerichtsbarkeit in den Dörfern des mittelalterlichen Hennegaues. (Leipziger historische Abhandlungen. XIV.) Leipzig, 1910. Quelle & Meyer.

Otto Bandmann: Die deutsche Presse und die Entwicklung der deutschen Frage 1864—66. (Leipziger historische Abhandlungen. XV.) Leipzig, 1910. Quelle & Meyer.

Jos. Hell: Die Kultur der Araber. (Wissenschaft und Bildung. 64.) Leipzig, 1909. Quelle & Meyer.

Olof Söderqvist: Sveriges, Götes och Vendes konung. (Särtryck ur Statsvetenskaplig Tidskrift.)

Historisk Tidsskrift, udg. af den norske historiske Forening. 4. R. 5. Bd. 7. H. Krania., 1909. 4. R. 6. Bd. 4.-5. H. 1910.

J. Levin Carlbom: Karl X Gustav. Från Weichseln till Bält 1657. Tåget över Bält och Freden i Roskilde 1658. 250-åriga krigs- och segersminnen. Stockh., 1910.

Fra Ribe Amt. Udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt. 1910. Kbh., 1910. Lehmann & Stage.

Några Minnen af Slaget vid Helsingborg den 28. Febr. 1710 vid 200-års dagen sammanförda i Liftrustkammaren. Stockh., 1910.

Fritz Curschmann: Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. Eine diplomatische Untersuchung. Mit 10 Tafeln. Hamburg u. Leipzig, 1909. Leop. Voss.

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 74. Jahrg. Schwerin, 1909.

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1662—69. Udg. af det norske Rigsarkiv. 1. Bd. 1662—64. 2. H. Chrania, 1910. Samme. 1642—50. 2. Bd. 2. H. Chrania, 1906.

Matthias Gelzer: Studien zur byzantinischen Verwaltung Ägyptens. Leipzig, 1909. (Leipziger historische Abhandlungen. XIII.) Quelle & Meyer.

M. Mackeprang: Nordslesvig 1864—1909. Kbh., 1910. Gyldend. Bogh., Nord. Forl.

Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift III. 1910. Aarhus, 1910.

Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. Folkeminder, øste af Folkemunde i det 19. Aarh. I., 1910. Odense, Andelsbogtrykkeriet.

Aug. Chr. Manthey's Dagbøger for Aarene 1856—1874. Udg. af den norske historiske Forening. 2. Bd. 1. H. Krania, 1910.

Valdemar Bennike og Marius Kristensen: Kort over de danske Folkemål med Forklaringer. 8. H. Kbh., 1910. Gyldend. Bogh., Nord. Forl.

Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic Collection in Cornell University Library, ed. by G. W. Harris. Vol. 3. Bibliography of the sagas of the kings of Norway and related sagas and tales. By Halldór Hermansson. Ithaca, New York, 1910.

Indhold:

Side

Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Køgebugt 1. Juli 1677. En marinehistorisk Undersøgelse. Af Pastor **H. D. Lind** ..... 281.

Kong Christian den Syvende som Skuespiller. Et Bidrag til Hoftheatrets Historie i dets tidligste Tid. Af Skuespiller **Robert Neiiendam** ..... 304.

Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638—43. Ved Kaptajn **K. C. Rockstroh** ..... 325.

Hvem byggede „forbindelsesvolden" mellem Haddeby nor og Danevirke sø? Af mag. art. **Vilh. la Cour** ..... 365.

Anmeldelser:

Joh. H. Gebauer: Christian August Herzog von Schleswig-Holstein. 1910. Anmeldt af mag. art. **Axel Hausen** 392.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland ..... 425.

Navneregister. (Ved mag. art. **Hugo Matthiessen**) ..... 441.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for 1908 og 1909 og Virksomhed i 1909 ..... 456.

Den danske historiske Forenings Vedtægter ..... 458.

Historisk Tidsskrift udgives med 4 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor Joh. Steenstrup, Svanemosegaardsvej 12, V), hos dens Sekretær (Professor J. A. Fridericia, Nyvej 4, V), hos dens Kasserer (Dr. phil. M. Mackeprang, Adolph Steens Allé 10, V) og af H. Hagerup's Boghandel (Gothersgade 30, K). Klager over Mangler ved Tidsskriftets Tilsendelse samt Anmeldelser om Bopælsforandring bedes sendte til Dr. Mackeprang.

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, ville behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær.